

03 983

H-6

375

1997/1

HONISMERET

A HONISMERETI SZÖVETSÉG FOLYÓIRATA

XXV. ÉVFOLYAM

Magyar mitológia

Kisasszony

Öreg táltos útra készül

Boldogasszony

HONISMERET

A HONISMERETI SZÖVETSÉG FOLYÓIRATA

XXV. ÉVFOLYAM

TARTALOM

	Az ezeréves magyar megerrendszer (<i>Horváth Lajos</i>)	3
ÉVFORDULÓK	A hétszáz éves Ónod (<i>Dr. Ágoston István György</i>)	9
	Százhuszonöt éve nyílt meg az első néprajzi kiállítás (<i>Selmezi Kovács Attila</i>)	11
	Háromszáz éve könnyezett először a Máriapócsi kegykép (<i>Kisfalusi János</i>) ..	13
HAGYOMÁNY	Nemzeti jelképeink szerepe az identitásban (<i>Selmezi Kovács Attila</i>)	17
	Múzeumbaráti körök szerte az országban (<i>Dankó Imre</i>)	18
	Vadászó nemesek és úri vadászok (<i>Jaksa Eleonóra</i>)	23
	Mayer József siratója (<i>Gálné dr. Török Ildikó – Szarka Árpádné</i>)	29
SORSKÉRDÉSEK	A szlovákiai magyarság nemzettudata (<i>Gölföl Jenő</i>)	32
	A vajdasági magyarság nemzettudatáról (<i>Szekeres László</i>)	33
	A kárpátaljai magyarság hetvenöt esztendeje (<i>Benda István</i>)	37
TERMÉS	A XVII. és XVIII. században Borsod vármegyében tevékenykedő ferences barátokról (<i>Dr. Martos Gizella</i>)	42
	Kemsei templomok (<i>Kiss Z. Géza</i>)	50
	Tudori, sveti Tiodor – Tódor lovak (<i>Frankovics György</i>)	54
TÁRLAT	Magyar mitológia (<i>Erdélyi Zsuzsa</i>)	60
KRÓNIKA	A honismereti szakköri foglalkozástól a tanóráig (<i>Halász Péter</i>)	62
	Kárpát-medencei Honismereti Találkozó (<i>Gálné Jáger Márta</i>)	65
	Egy magyar köznemesi gyűjtemény Tápiószelén (<i>Gócsárné Móró Csilla</i>)	69
	Honismereti turizmus Erdélyben (<i>Dukrét Géza</i>)	71
	Julianus nyomában. Köziskolás finnugor műveltségvetélkedő (S.K.A.)	72
	Millecentenáriumi tábor erdélyi tanítóképzősök számára (Sz.D.)	73
	Ünnep volt Pacséron (<i>Pénovác Antal</i>)	74
	Ádám Jenő zeneművész emlékezete (<i>Vöő Imre</i>)	75
	Emléktáblát avattak Hódoscsépany névadójának tiszteletére (<i>Kerégyártó Mihály</i>)	76
	Magyarok között Ausztráliában (<i>Kisari Balla György</i>)	77
	In memoriam Sebestyén László (<i>D. Havas Gábor</i>)	79
	Vörös Károly (<i>Kanyar József</i>)	82
	Horváth Antal kanonok úr halálára (<i>Halász Péter</i>)	83
KÖNYVESPOLC	Veszprém Megyei Honismereti Tanulmányok XVI. (<i>Szilágyi Mihály</i>)	85
	Keresztes Gyula: Vásárhelyen vásár tartatik... (<i>Dankó Imre</i>)	86
	Győr-Moson-Sopron megyei kiadványok (<i>Tuba László</i>)	87
	Bánkiné Molnár Erzsébet: A Jászkun Kerület igazgatása, 1745-1876. (<i>Törökné Gémes Tünde</i>)	89
	Kallós Zoltán: Ez az utazó levelem (<i>Kríza Ildikó</i>)	90
	Tátraí Zsuzsanna: Leányélet (<i>Méri Edina</i>)	91
	Keszeg Vilmos: Kelt levelem... (<i>Viga Gyula</i>)	92
	Liszka József: Órei a múltnak (<i>Balassa Iván</i>)	92

Nagykendi Kalendárium, 1996. (<i>Adorjáni Rudolf Károly</i>).....	93
Honismereti bibliográfia.....	95
A „Jászságért Alapítvány” pályázati felhívása	100

Az 1996. évfolyam tartalomjegyzéke (melléklet)

Az első borítón a szájszebesi (Mühlbach, Sebes) templom képe látható.

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI

ANDRÁSFALVY BERTALAN
BARTHA ÉVA
BENCZE GÉZA
CSORBA CSABA
HAVASSY PÉTER

KANYAR JÓZSEF
KOVÁTS DÁNIEL
SELMECZI KOVÁCS ATTILA
SZÉKELY ANDRÁS BERTALAN

Szerkeszti: HALÁSZ PÉTER

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

Adorjáni Rudolf Károly ny. unitárius lelkész, Dicsőszentmárton – Ágoston István György dr. ref. lelkész, Miskolc – Balassa Iván dr. néprajzkutató, Bp. – Benda István, a Postás Dolgozó szerkesztőségének ny. munkatársa, Bp. – Dankó Imre dr., a KLTE ny. docense, Debrecen – D. Havas Gábor, a Pénzügykutatási Intézet ny. munkatársa, Bp. – Dukrét Géza tanár, Nagyvárad – Erdélyi Zsuzsanna, az MTA Néprajzi Intézetének ny. munkatársa, Bp. – Fancsovits György történész-muzeológus, Magyar Nemzeti Múzeum, Bp. – Gálné Jáger Márta, a Somogy Megyei Levéltár osztályvezetője, Kaposvár – Gócsáné Móró Csilla múzeumigazgató, Tápiószéle – Gödéné dr. Török Ildikó, adjunktus, Benedek Elek Óvóképző Főiskola, Sopron – Gölföl Jenő, a CSEMADOK munkatársa, Pozsony – Halász Péter, a Magyar Művelődési Intézet tud. főmunkatársa, Bp. – Horváth Lajos főlevéltáros, Magyar Országgyűlés Levéltára, Bp. – Jaksa Eleonóra, ELTE

BTK, Bp. – Kanyar József dr. ny. levéltárigazgató, Bp. – Kerékgyártó Mihály ny. szakoktató, Ózd – Kisari Balla György dr. kartográfus, Bp. – Kisfalusi János ny. görög katolikus lelkész, Viszló – Kiss Z. Géza dr., a JPTE ny. docense, Pécs – Kríza Ildikó, az MTA Néprajzi Kutató Intézetének osztályvezetője, Bp. – Martos Gizella dr., ny. főorvos, Miskolc – Méri Edina, a JATE hallgatója, Sopron – Pénovác Antal dr. könyvtárigazgató, Topolya – Selmeczi Kovács Attila dr., a Néprajzi Múzeum főigazgató-helyettese, Bp. – Szekeres László dr. történész, Szabadka – Szilágyi Mihály, a Megyei Önkormányzat ny. munkatársa, Szekszárd – Török Gémes Tünde, helytörténeti könyvtáros, Katona József Könyvtár, Kecskemét – Tuba László megyei könyvtárigazgató, Győr – Viga Gyula dr., a Hermann Ottó Múzeum igazgató-helyettese, Miskolc – Vőő Imre múzeumigazgató, Szigetszentmiklós.

ISSN 0324-7627 Szerkesztőség: Budapest I., Corvin tér 8. II. 405. Postacím: Bp. 1251 Pf. 101. Tel.: 201-5207 Kiadja a Honismereti Szövetség. Készült a CERBERUS Kft. nyomdájában (1066 Bp., Lovag u. 14. Tel/fax: 131-3042). Felelős vezető: Schmidt Gábor. Terjeszti a Magyar Posta RT. és alternatív terjesztők. Példányonkénti ára: 98 Ft. Évi előfizetési díja 540 Ft. Előfizethető postautalványon (1900 Budapest, Orczy tér 1.), valamint a következő pénzforgalmi jelzőszámra: Postabank és Takarékpénztár 11991102 – 02102799 INDEX-25387. Megjelenik a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával.

Az ezeréves magyar megyerendszer

A magyar vármegyerendszer kezdetei, eredete az idők homályába vész, ami pontosabban annyit tesz, hogy az írott forrásokkal rendelkező korok előtti időre esik keletkezése, illetve megszervezése.

Annyi bizonyosnak látszik és általában elfogadott, hogy a magyar keresztény állam megszervezésével függ össze ez a középszintű közigazgatási szervezet. Ennyiben és gyér forrásokkal igazolhatóan is, Szent István eredeti alkotásának tekintjük, esetleg Géza nagyfejedelem idejére tehető előzményekkel. Mindazonáltal az egyes megyék kialakulása jóval meghaladta Szent István korát a Kárpát-medencében. Másrészt fejlődése, alakulása a nemesi megyén keresztül a polgári megyéhez évszázadokig tartott és az utóbbi lehetőségei napjainkban sem merültek ki. Feladatként előttünk áll egy demokratikus és hatékony megyerendszer kialakítása. Tehát, bár ezeréves intézményünkről van szó, mégsem halott a megye és remélhetőleg története még évszázadokig előre nyúlik a jövőbe.

A megyerendszer eredete

Mivel ilyen nagyhorderejű állam- és közigazgatási dologról van szó, természetes, hogy kutatása, elemzése, eredetének kérdése egy-két évszázada nagy vihart kavart a tudományokban és a laikus lelkekben is. Az utóbbi időben – eléggé el nem ítélt módon – politikai divatoknak, hódító idegen hadseregek jelenlétének alávetve tárgyalatott a megye keletkezése és egész megítélése. A század elején zajló vitában, melyben az egyik fél nemesi álláspontja szerint a feudális nemesség bástyájaként kiépített megye ősi, eredeti magyar önkormányzati szerv, a szociáldemokrata Ágoston Péter az ellenkező véleményre jutott. Szerinte a vármegye éppen úgy „kölcson vett és ránkerőszakolt intézmény, mint a többi más”. Nem tagadja, hogy a vármegyét királyaink hozták létre, de azt állítja, hogy a szervezésében a külföldről behívott urak vettek részt, ez rányomta a bélyegét az intézményre, melynek ilyen módon nem volt más célja és feladata, mint „hogy leverjék a magyarságot”. Ágostonnak látszólag igaza van, hiszen a Koppány lázadás leverésében részt vett Hont német lovag nevét magyar megye őrzi.

Már a múlt században felmerült az az elképzelés, hogy a királyi vármegyerendszer frank-bajor (frank-német) mintára jött volna létre. A magyarok a Dunántúl meghódítása (900) után nem tettek volna mást, mint az itt talált frank-bajor gau-rendszert kiterjesztették földrajzilag az egész Kárpát-medencére. A két világháború között a német befolyás növekedésével párhuzamosan monopol helyzetbe jutott a német eredete a vármegyének. Szent István – írták 1929-ben – a vármegye szervezetéhez „a mintát Nyugatról, a német birodalomból, közelebről megjelölve a szomszédos bajoroktól vette”. A Szent István évben, 1938-ban már azt is leírták, hogy „Szent István a nyugati államformát vette át és ezzel együtt átvette az egykori frank birodalom kormányzati egységekre való beosztását szolgáló ... comitatus (gau) rendszert is”. Ugyanekkor leírták, hogy a „vármegye intézménye ... semmiképp sem szláv eredetű”. Világos, készülődött, sőt Csehszlovákia felosztásával el is kezdődött a szlávok elleni germán háború.

A szovjet hódítás után, az ún. marxista történetírás azonnal kiderítette, hogy a magyar megyerendszer szláv eredetű. Mondván, hogy a „honfoglaló magyarok átvették a Dunántúlra a szláv államrendszert”. Ez persze kimondva-kimondatlanul arra a feltételezésre épül, hogy a Dunántúlon száz évvel a honfoglalás után még fennállt, sőt kitűnően működött a szláv vármegye rendszer, mert az „átvételt” mégiscsak 1000 körül kerülhetett volna sor. Ezt az elképzelést semmilyen történeti forrás nem bizonyítja. Ennek a szlavofil dogmának a pápája a kommunista Molnár Erik volt.

Kristó Gyula az 1970-es évek végén még azt írta: „a magyar állam és magyarországi egyház mint jobbára szláv terminológiájú intézmények kelnek életre”. Ugyanő 1988-ban ennek a vélekedésnek már a „hattyúdalaként” fogta fel saját korábbi álláspontját. Ennek ellenére legutóbbi nagyigényű összefoglalása sem mentes ezektől a szlavofil nézetektől.

Az idegenektől való szolgálai átvétel álláspontja szerint a magyaroknak tulajdonképpen vajmi csekély közük van ahhoz a középszintű közigazgatási rendszerhez, amelyek a keresztény állam megalapításával veszi kezdetét és ezer éve meglehetősen jól működött. Többek között sokszor nyújtott védelmet magának a magyar államnak, amikor a központi hatalom szétzilálódott, illetve idegen hatalmak (Habsburgok, törökök, szovjetek) magát az államot kezükbe kaparintották.

Egész gyűjteményt állíthatunk össze azokból az állításokból és vélekedésekből, hogy a magyar nemzet mindent az idegenektől vett át, valójában semmi lényegest nem alkotott, így ezeket nyugodtan figyelmen kívül hagyhatjuk, hiszen nem tartoznak a tudományosság körébe, hanem a germán, román és szláv hódítás propaganda anyagai. Ebben a mezőnyben a nagyvonalúság üdítően hatott, hogy a legutóbb elhíresült rabbi mégis meghagyta eredeti magyar terméknek a „fütyülős barackot”.

A megyerendszer magyar eredete

Györfly György 1958-ban szögezte le, hogy a „magyar vármegyék szláv zsupákra nem vezethetők vissza”. Könnyű volna ezt az álláspontot törvényszerű visszahatásnak, nemzeti önvédelemnek tekinteni, mint amelyik pusztán hazafias érzelmektől vezetett megtagadja a vármegyerendszer „idegen” származtatását és azt a nemzet időtálló, független alkotásaként tételezi. Kétségtelen, hogy felmerül ez a szempont is.

Györfly György, ha magát a megyét nem is kutatta a honfoglalás előtti időben, mert nem is kutathatta, a magyar állam eredetét mégis a Kárpát-medencei honfoglalás előtti időkből indította. Azt állította, hogy „a magyar nomádállam az orchoni türk államszervezet utolsó hajtása”. És valóban! Most, hogy közeledik a magyar keresztény államiság ezer éves évfordulója, tudatosítanunk kell, hogy magyar nomád állam már azelőtt létezett. Vagyis nem a magyar „államiság” ezeréves évfordulója közeleg, hanem a keresztény államiságé. Előtte pedig évszázadokig fentállt a magyar nomád állam, melynek szervezete a nomád államok általános jegyeit viselte magán egyedi megnyilvánulásokkal együtt. Ha nem ismernénk el a nomád állam létét, akkor sok nép nomád állam alkotó képességét kellene likvidálnunk. Vannak persze, akik megteszik. Magyar vonatkozásban pedig fel kellene tételeznünk, hogy néhány ezer pásztor nyájai után céltalanul kóborolva, sőt ellenség elől fejvesztve menekülve, képes birtokba venni négy-öt év alatt az egész Kárpát-medencét és „kalandásaival” Európára maradandó hatást tud gyakorolni, noha semmilyen államszervezettel nem rendelkezik. Ez ugye képtelenség?!

A Kárpát-medence elfoglalása után a törzsfők és nemzetségfők természetes határokkal (hegygerinc, folyó, tópart stb.) és mesterséges határokkal (árok, földhányás, uti sorompó stb.) választották el egymástól a nekik jutott területet. Az uralmi központokban, a téli szállások egynémelyikén favarak, földvárak stb. épültek szerényebb vagy módosabb kivitelben, melyek a főember kíséretének is a telepei voltak, ezekhez igazodtak a vásárok. Ezek voltak a később kialakuló királyi vármegyeszervezet előzményei. Ide számítjuk még a várjobbágyságot is, közöttük a X.-XI. Századi fejedelmi (királyi, fejedelmnei és trónörökösi katonai kíséret) telepeit is. Az utóbbiak a törzsnévvél jelölt falvakban laktak: Nyék, Megyer, Kürt, Gyarmat, Tarján, Jenő, Kér, Keszi és a hasonló rendszerben és szórtságban elhelyezkedő Varsány, Örs, Berény és Horvát (fehér horvát), nevüket ugyanis a bennük lakó katonaelem etnikumáról kapták.

A harcos jobbágyság „földre ültetése” megtörtént a X. században. Falvaik egyik része a vár közvetlen közelében, másik része távolabb is elhelyezkedhetett, olykor úri nemzetségi birtokok szakították meg közöttük a területi folytonosságot. A várszervezet három alapvető eleme a Kárpát-medencében, a magyar társadalomban a vár, a várhoz tartozó terület és a harcos jobbágyság a X. században már kialakult.

A keresztény államalapítás időszakában a királyságot alapító Árpád-ház birtokba vette az egész terület kétharmadát, vagyis kisajátította az úri nemzetségek addigi földjeinek a részeit, akár békésen, „önkéntes felajánlás” formájában, akár erőszakkal, háborúval.

Hiteles forrásban, Gellért nagyobb legendájában maradt fenn egyetlen korai vármegye-szervezés leírása, ráadásul a hozzávetető, elkerülhetetlen hadjárat legendája. Ajtony „országának” elfoglalásáról van szó, melynek végrehajtásával I. István király Doboka fia Csanádot bízta meg, aki valószínűleg az unokaöccse volt. Csanád csatában legyőzte Ajtonyt és seregét, elfoglalta Ajtony várát, Marosvárt, mely sikeres hadjáratáért megkapta a „szokásos” jutalmát. A legendaíró István király szájába adott szavai szerint: „E naptól fogva e várnak nem Marosvár, hanem Csanádvár lesz a neve, és mivel ellenségemet kiöltöd belőle, ispánja (comes) lesz az annak a megyének (provincia), és azt nevedről fogják nevezni; neveztessek Csanád vármegyének minden nemzedék idejében.”

A vármegye várában (székhelyén) a király meghatalmazott tisztségviselőjeként teljesít szolgálatot az ispán (comes), akiről alkalmasint a várat és vármegyét is nevezik. Személyekről, első ispánokról elnevezett vármegyék: Pozsony, Sopron, Moson, Bars, Hont, Borsod, Csanád, Keve, Szolnok, Doboka, Kolozs, Torda stb.

Ispán szavunk valószínűleg szláv eredetű és a megye szavunk is az. Ennek a két szónak a szláv származására alapozták a véleményüket azok, akik a magyarországi megyerendszert szláv eredetűnek tartották. Ennek körülbelül annyi a bizonyító ereje, mintha azt állítanánk, hogy mivel a „sógor” szavunk német eredetű, következésképpen a magyarok egymással sosem kerülhettek sógorságba, kizárólag német hatásra sikerült ezt a rokoni kapcsolatot nekik megteremteni. (A moldvai magyarok még használják e rokonsági terminológiára régi *lér* szavunkat. Szerk.) Tegyük még hozzá, hogy a megye jelentése a szlávban határ(vonal) és sosem terület. A magyar nyelvben az okleveles adatok szerint határvonalat és területet is jelent már az Árpád-korban. A terület jelentés kialakulása a magyar nyelvben és társadalomban ment végbe jelentésbővüléssel. Ezeknek az adatoknak a tükrében a megyeszervezet szláv eredetűzetése nem vehető tudományosan bizonyított ténynek.

Amíg az ellenkezőjét a történettudomány megdönthetetlenül nem bizonyítja, a magunk részéről a Kárpát-medencére kiterjedő megyeszervezetet önálló magyar nemzeti alkotásnak tekintjük, akkor is, ha bizonyos rokon vonások a magyar állam környezetében (legerősebben Lombardiában!) a középszintű közigazgatás szervezete tekintetében felfedezhetők.

A vármegye területén az államszervezéskor többféle eredetű és jogállású terület is létezhetett. A szervezet alapját a királyi birtokok, várföldek alkották, akkor is, ha azok szórtan helyezkedtek el. Ezek mellett foglaltak helyet a nemzetségi eredetű birtokok, ugyancsak szórtan. A megyéispán közvetlen irányítást gyakorolt a királyi birtokok felett, de bírói és végrehajtó hatalma kiterjedt az egész megye területére. Például Kálmán király törvénykönyve (I. 8. §.) szerint joga volt a vasárnap ökörrrel dolgozókat azzal büntetni, hogy ökreiket elkobozva, azokat a várnépeknek adja elfogyasztásra. Az ispán embereivel a templomba járást is ellenőrizhette, a mise alatti rendetlenkedést, mormogást a helyszínen bírságotlathatta, a templom melletti vásár rendjét felügyelthette stb. A vásárokon hozták forgalomba az új pénzt és a megyés ispán a száznagyokkal itt szedette be a dénáradóit.

Nyilvánvaló azonban, hogy rengeteg tennivalóit egyedül nem láthatta el, különösen akkor, ha a megyés ispán a királyi udvarban tartózkodott időnként. A katonai vezető a hadnagy volt, aki a megyéenkénti átlag 400 fős megyei katonaságnak parancsolt. A megyeszékhely várának gondviselője, parancsnoka a várnagy volt. A várnépek és a megyében lakó más népek fölött az igazságszolgáltatást a várbíró, vagy udvarbíró gyakorolta. A kiküldött, küldőnc sokrétű feladatát az ispán érpecséjével ellátott billogos végezte. A sokoldalú „rendőri” feladatnak az örök néven nevezett várnépek igyekeztek megfelelni, ezek Szent László törvénye szerint tizedekbe, századokba szervezve éltek életüket. Szerteágazó feladataikat jelzik a neveik is: török eredetű névvel csőszök, azaz javakra vigyázók, várkapjátók, azaz várbeli éjjeliőrök, kapusok, azaz várkapu őrzők, börtönőrök stb.

Mivel a XI. századi 48 vármegyéből 24 belső és 24 határvármegye volt, az utóbbiak szervezete specializálódott. A határvármegyék katonai alakulataiban külön fegyvernemet alkottak a lövők, íjászok és a fegyveres lesők (speculatores), közösen ezek tekinthetők a rendes határőrségnek.

Az ispáni várhoz rendelt katonáskodó népek mellett nagy jelentőségük volt a termelő népeknek, akiket fejedelmeink, királyaink a várakhoz rendelték az udvari szervezet termelő népeihez hasonlóan. Ezek az úgynevezett fejedelmi és királyi szolgálónépek, akiket családjaikkal együtt, azonos szolgáltatásra kötelezve falunként telepítettek le a vármegyékben. A földművelésre utaló helynevek: Szántó, Szántód, Árpás, Kölesd, Buzád, Sonkolyos, Dinnyés stb. Állattenyésztéssel foglalkoztak: Lovász, Lovászi, Konyár, Disznóshorvát, Göbolyós stb. falvak lakói. A halászat és vadászat körében teljesítettek szolgálatot: Halász, Halászi, Belényes, Solymos, Solymár, Ebes, Vadász, Vadászi, Vizafogó, Rákos, Sasad, Ólved, Ölyved, Darvas, Peszér (kutyapeccér), Hodász (szlávul Bobrovník), Hőgyész (hőlgymenyét fogó), Madarász, Ribnik, Ribnyák (a Halászi szláv megfelelője) stb. települések népei. Az erdőgazdálkodásban alkalmazták: Ardó (azaz erdőóvó), Bárd, Bárdos, Deszkás települések lakóit. Szeszest italt készítettek Márcadó (mézsörrel adózó) nevű falvaink és feltételezhetően kumiszt tároltak (kurmis tarnuc) a Solt megyei Bilak falu lakói. Ipari tevékenységet folytattak: Ács, Ácsi, Bocsár, Bocsárd (eredetileg kádár, később pohárnok), Csatár, Csitár (pajzs- és fegyverkészítő), Esztergár, Sztrugár (faesztergályos), Fazekas, Fonó, Fonyód, Gerencsér (fazekas), Kovács, Kovácsi, Mecsér (szláv eredetű kardverő), Molnár, Örményes (őrlés, őrlőkő), Ötvös, Sarlós, Szűcs, Szűcsi, Takács, Taszár (az ács szláv megfelelője), Timár, Vasas, Vasad, Verő (vasműves), Aranyos (aranymosás), Kerekes, Kereki (bognárság) stb. Ételkészítéssel foglalkoztak: Födémés (méhes, kaptáros jelentésben), Horó (jelentése szakás), Mézadó, Szakács, Szakácsi stb. népei.

A várispánságoknak és királyi uradalmaknak beszolgáltatók termények és termékek kezelői voltak: Tárnok, Tárnyik, Udvari, Udvarnok, Udvarnyik falvak népei. Természetesen számtalan szolgálónép telepe nem vette fel a szolgálatára, adójára utaló helységnevet, hanem más név alatt létezett.

A vármegyerendszer, mint láttuk, a nemzetségi, törzsi eredeti szállásbirtokok kétharmadának kisajátítása és a volt nemzetségi határok közötti megyévé szervezése során jött létre. A nemzetségi, törzsfői letelepedési rend révén és tekintetében azt mondhatjuk, hogy a vármegyerendszer gyökerei mégis a nomád állam települési rendjéig nyúlnak vissza.

Ez a rendszer, melynek modelljét röviden vázoltuk, már korán következtelenül valósult meg a gyakorlatban. I. István király 1002-ben a pannonhalmi apátság népeit kivette a megyés ispán joghatósága alól és később ebben a kiváltságban püspökségek és más apátságok is részesültek. Ezeket kívül mindig mindig voltak olyan királyi allodiumok, udvari igazgatás alatt tartott birtoktestek, melyek nem tartoztak egyik megyéhez sem, hanem élükre a király, a királyné, a trónörökös által közvetlenül kinevezett tisztségviselők kerültek. A konkrét megyefejlődést Pest-Pilis-Solt vármegye példáján mutatjuk be, mely folyamat általános és egyedi vonások megfigyelésére ad lehetőséget.

Pest-Pilis-Solt vármegye időbeli változásai

A szakirodalom egy része úgy foglalt állást, hogy Pest megye Szent István kori eredetű. Írott forrásban ennek azonban semmi nyoma sincs. Ellen szólnak azok a súlyos tények is, hogy Pest várának, akármilyen legyen is az, római castrum vagy fallal kerített város, sosem voltak népei és ispánja sem. Vagyis híjával volt a vármegyei szervezet két alapvető elemének a háromból.

Az oklevélben 1002/1009-ben egyetlen egyszer említett Visegrád vármegye helyébe lépő Pest vármegye kialakulására a váci egyházmegye létrehozása 1030 körül volt döntő befolyással. A váci püspökség területét már korábban megalakított egyházmegyék területéből kellett elvonni. Így keletkezett Nógrád vármegye déli részén a nógrádi főesperesség Esztergomtól, a pesti és szigetfői főesperesség Veszprémtől, a csongrádi főesperesség Csongrád megye Szegeden felüli részéből Kalocsától, valamint a szolnoki főesperesség Egertől elcsatolva. Evvel a szervezeti lépéssel jött létre az a helyzet, hogy a váci egyházmegye öt félmegyéből áll a Duna-Tisza közén és hogy maga a főváros területe megoszlik, a balparti rész a váci, a jobbparti rész a szigetekkel együtt a veszprémi püspökség joghatósága alá tartozott.

Pest megye (comitatus) első okleveles említései 1255-, 1264- és 1266-ból valók. Ez még a királyi vármegye korszaka, ekkor a Duna két partján terült el. Úgy azonban, hogy a Csepel-szigetnek külön igazgatása volt a királyi birtokszervezetben belül, lévén királyi ménes őrző-

helye, királyi vadászóhely, királyok közötti diplomáciai tárgyalások színhelye, királynéi hozomány tárgya stb. Igaz, hogy voltak a területén nemzeti birtokok (Becse-Gergely) is, de ez nem változtatott a sziget külön udvari igazgatásán. Ezt a különállást 1546 után a török állami adminisztráció is respektálta.

A Rozsd-sziget (Szentendrei sziget) a kezdet kezdetétől a Rozsd nemzetség birtokában volt, a veszprémi püspökség szentendrei főesperességébe tartozott. I. Károly király 1318-ban Szentendrét, a Rozsd-szigetet stb. a visegrádi királynéi uradalomhoz csatolta, majd a királyné óbudai uradalmához került. A XV. században végbement a királynéi uradalmak (Csepel, Óbuda, Visegrád) egyesítése, ezek fölött a területek fölött a megye joghatósága nem érvényesülhetett.

Azt állítottuk, hogy Pest megye Duna kétparti megyeként jött létre, amikor a XII. század végén megszervezték a pilisi királyi erdőispánságot, akkor az a helyzet állt elő, hogy Visegrád központtal (ez akkor még a Sibirik dombon állt, római előzményekre visszamenő ispáni vár) működő erdőispánság tömbjét délről és nyugatról gyűrű szerűen ölelte körül Pest megye területe. A Visegrád vízivár és fellegvár megépülése, 1241 után hatással volt Pilis megye kialakulására. Ispánjai 1255-től folyamatosan tűnnek fel, 1285-től a pilisi ispán és visegrádi várnagy tisztsége összekapcsolódott, 1388-ig.

A pilisi erdőispán tisztsége, bár visegrádi vagy pilisi királyi várispánság sosem létezett, Visegrádon mégis eljutott a várnagysáig és ebben a minőségében fejlődött a nemesi megye kialakulásával párhuzamosan a megyéispánságba.

Pilis nemesi megye legelső életjele 1298-1299-ből származik, amikor Borony (Csobánka középkori neve) ügyében három pilisi nemesnek is esküt kellett tennie.

Az Anjou-kor elején a visegrádi várnagykor egyben pilisi ispánok is, akiknek „albírái” intézkednek Pilis nemesi megye területén, ebből a felállásból jött létre a „főispáni” és „alispáni” tisztség és funkció. A XIV. század végére megszűnt a visegrádi várnagykor „főispánsága” a megyében és ezután a négy szolgabíró az alispán vezetésével igazgatta a nemesi megyét.

A Duna kétparti Pest megye igazgatását kezdetben a különböző királyi, királynéi főtisztviselők végezték. Természetesen elsősorban az igazságszolgáltatás, a bírászkodás tekintetében tartoztak a kétparti megye lakosai az országos főbírák joghatósága alá, közel lévén az egész megye területe az állam központjaihoz: Óbudához, Budához, Visegrádhoz. Az óbudai, budai és visegrádi várnagykor rövid életű beavatkozásai után Pest nemesi megyét négy szolgabíró irányította az Anjou-kor elejétől fogva.

Az Anjou-hatalom megszilárdulása következtében rendszeressé váltak a megyék ún. nádori közgyűlései, amelyeket a nádor, a király helyettese hívott össze bizonyos előre meghatározott időben és rendben. Takarékosági szempontok alapján két-három szomszéd megyének is közös közgyűlést tartottak, ami persze nem jelentette a közös közgyűlést tartó megyék egyesülését. Pest és Pilis nemesi megyék közös közgyűlései 1338-1467-ig tartottak. Ezután Pest megye hatósága átköltözött Üllőre, ahol 1472-1540-ig működött a megye hivatala. Buda török kézre kerülése után Egerben (1566-1586), Szécsényben (1632), Füleken (1638-1682), majd Gácsban, Losoncon, Nagykőrösön, Kecskeméten, végül 1691-től folyamatosan Pesten székelte Pest-Pilis-Solt vármegye hatósága.

A Szent István kori alapítású Fejér megye Duna-Tisza közti részén szerveződött meg Solt szék (sedes), első említése 1325-től való. A kezdetben nemesi bírászkodásra korlátozódó székszervezet a XV. század végére az önálló nemesi megyévé fejlődés útjára lépett, sikeresen hátrította el a kalocsai várnagykor aspirációit alispáni tisztségének a megkaparintására. Az alispáni tisztségre a XV. század utolsó éveitől kizárólag Solt megyei nemeseket választottak. A török hódítás 1526-, 1541-ben megakasztotta ezt a folyamatot. Királyi dekrétum 1569-ben közli, hogy a megyét a török hatalmában tartja, alispánja és szolgabírái nincsenek, de megvizsgálásra váró peres ügyei igen, ezért Solt számára Pest megye szolgáltatson igazságot.

Pilis megye nemesi szervezete is elenyészett 1541-től kezdve, sem adóját, sem ingyenmunkáját a magyar végvárhoz nem lehetett „felszedni”. Vácnak magyar kézre jutása (1606-1620) után II. Mátyás 1608. évi törvénycikke rendelte el, hogy Pilis megye Vácott teljesítse ingyenmunkáját. Az 1618. évi törvény Váchoz rendelte Pest-Pilis-Solt megyéket stb., nevezett

megyék egyesülésének folyamata kiteljesedőben volt. A megyegyűlések jegyzőkönyveinek 1632-től fennmaradt sorozata már folyamatosan Pest-Pilis-Solt vármegyének nevezi önmagát.

A három megye egyesülésének végső aktusa az 1659. évi 76. tc., mely az egyesült megyék címeréről és pecsétjéről rendelkezett. Wesselényi Ferenc nádor járta ki az uralkodónál az önálló címer használatára szóló jogosítványt, ennek fejében az addigi négy szolgabíró és az 1583-tól létező alispán tisztsége fölé meghívták főispánnak Wesselényi Ferenc nádort.

Összefoglalás és kitekintés

Az ezeréves magyar megyerendszer, az állami közigazgatás középső szintje, a honfoglaláskori nemzeti településrend kereteit felhasználva a keresztény magyar állam megszerzésének időszakában jött létre Szent István király alkotásaként.

A királyi vármegye a kezdet kezdetétől következetlenül valósult meg mind területi, mind jogi értelemben. A királyi, királynéi allodiumok, magánkezelésben lévő birtoktestek és a kiváltságolt egyházi birtokok nem tartoztak a vármegyék joghatósága alá.

A nemesi megye kifejlődése a XIII. század második felében indult útjára, hogy a XIV-XV. században kiterebélyesedjék. A nemesi megye a török hódítás idején és a Habsburg hatalmi törekvésekkel szemben az állam, az ország népe és nem utolsó sorban a nemesség megmaradását sikeresen szolgálta. Belőle szükség esetén könnyen kinöveszthető volt a magyar állam központi hatalma és szervezete államigazgatási és területi tekintetben egyaránt. Az ország törvényhozó testülete, „a karok és rendek”, az országgyűlés a nemesi megyék, városok és egyházi főméltóságok együtteséből tevődött össze. Az idegen hódítók elleni védekezés egyik legfőbb kerete mindig is a nemesi megye volt, ha ezt is megszállta a hódító, akkor a megalkuvás melegágyává züllött.

A nemesi megyék egyesülései, szétválásai, kiterjeszkedései számtalan esetben segítették elő a népet, a nemzet megmaradását. Például a török kiűzésének éveiben Baranya megyét oly gyorsan foglalták vissza a hadak, hogy nemesi megyéje még nem volt képes helyreállni. Ezért megyehatósága nem lévén, Baranya megye a XVII. század végén Pest-Pilis-Solt vármegye „baranyai járásaként” szerveződött meg, amíg nemessége létre nem hozta megyehatóságát.

A polgári megyével most nem foglalkoztunk. A polgári megye is bebizonyította létjogosultságát, mint középszintű államigazgatási szervezet jól működött, amikor erre lehetősége volt. Gondoljuk csak végig, hogy a polgári megyére is akkor zúdultak a támadások (Rákosi rendszer, Kádár rendszer, a rendszerváltás idején a liberálisok), amikor a magyar állam és nemzet meg akarta erősíteni önmagát, amikor emelkedőben lévő országot, erős hazát akartunk és akarunk.

Horváth Lajos

Tápiószecske község pecsétje 1754-ből

ÉVFORDULÓK

A hétszáz éves Ónod

A Borsod megyei Ónod község 1996-ban volt hétszáz éves, nevét legelőször egy 1296-ban keltezett okmány említi. Azok közé a települések közé tartozik, amelyek szinte történelmünk kezdetétől fogva fontos események színhelyei voltak. Fontos nemzetközi útvonal mellett helyezkedett el, vár épült határában, városi rangot kapott, erőssége végvárként védte a Felvidéket. Magyarország sorsát eldöntő csaták színhelye volt, sok ezer halott temetője, de békekötéseket előkészítő tanácskozásokot is tartottak itt a linzi békét megelőzően, környékén országgyűlések zajlottak, falai közt nevezetes személyek láttak napvilágot. Tehát ami az országban történt, kisugárzott erre a vidékre, és ami itt történt, az az egész országra.

Számon tartották írók, költők és politikusok. Losonczy István Hármas Kistükör című kötetében a következőket írja:

*Borsod vármegyének jó földét meg ne vedd,
Hol Borsod, Diósgyőr, Miskolcz, Ónod, Kövesd.
Szendrőt Keresztúrral, Szentpétert itt keresd,
lhatsz bort, de meglásd, magad meg ne veresd!*¹

Kazinczy Ferenc: Magyarország... lerajzolása című munkájában az alábbiak szerint szedi rigmusbá Borsod megye nevezetességei közt Ónodot is:

*Sok s jó búza terem Borsod vármegyében,
Holott épült Miskolcz egy kis hegy tővében,
Itt Keresztes, Ónod a Hernád mentében
Fekszik a vármegye szélső mezejében.*²

Ónod földrajzi helyzete

Pauler Gyula történeti tanulmánya utal arra, hogy a Sajó középvölgye a Bükk hegység alja, le egészen az Eger vízéig, és keletre a Tiszáig alkotta Borsod vármegyét. Azt a területet, ahol a Kárpátok erdős vidéke, a Bükk hegységen keresztül eléri a dél-borsodi síkságot.³ Ez a dél-borsodi síkság magába foglalja a Muhi pusztát, a Sajó alsó vízvidékét. Anonymus szerint a honfoglaláskor, amikor a vezér főemerei elhagyták Szerencset, s átkeltek a Sajó folyón azon a helyen, ahol a Hernád vize beleömlik, a Hejő vize mellett ütöttek tábor, egészen a Tiszáig és Emődig, s egy hónapig maradtak ott. A vezér még ott Böngérnek, Bors apjának nagy földet adott a Tapolca vizétől a Sajó folyóig, amelyet most Miskolcnak hívnak, azonkívül odaadta neki azt a várat, melyet Győrnek mondanak.⁴ Ezt a történeti adatokon kívül a nyelvészeti kutatások is bizonyítják. Az összefüggő magyar települések fölfelé haladva szinte a Kárpátokig tartanak. A túlnyomóan magyarul lakta vidékeken a honfoglalás századaiban is csak igen kevés számú, szinte elenyésző szláv lakosság élt.⁵

Borsod megye eredetileg marchio, vagyis határmegye volt. A Krónika szerint Árpád kiküldte Böngér fiát Borsot a lengyelek földje felé, hogy szemlélje meg az ország határait, továbbá gyepűakadályokkal erősítse meg egészen a Tátra hegységig, s alkalmas helyen emeljen várat az ország őrizetére. Bors a Boldva vize mellett várat építtetett, ezt az a nép

¹ Losonczy István: Hármas Kistükör. Pesten 1826. 58. oldal

² Kazinczy Ferenc: Magyar Ország lerajzolása. Kassa é.n. 38. oldal

³ Pauler Gyula: A Magyar Nemzet története az Árpád-házi királyok alatt. Bp. 1893. I.k. 72. oldal

⁴ Anonymus: Gesta Hungarorum. Bp. 1977. 31. Oldal

⁵ Knieza István: Magyarország népei a XI. században. Bp. 1938. II.k. 379., 407. oldal

Borsodnak hívta, azért mert kicsiny volt.⁶ Ez a térség tehát a honfoglaláskor a Borsok birtoka lett és később is jóideig fennhatóságuk alatt maradt.

A dél-borsodi Mezőség és Ónod vidéke kiemelt jelentőségét három dolog teremtette meg.

Az, hogy nemzetközi és országos útvonalak vezettek át a térségen, innen ágaztak el, vagy ide irányultak. A tájnak ez a földrajzi adottsága évszázadokon keresztül nyilvánvaló volt, és az itt lakók éltek is a helyzeti előnnyel. Árucserre illetve értékesítésre alkalmas terület. A honfoglalás után itt letelepedett magyarság felismerte és továbbépítette ezt az adottságot és ide vonzotta a keleti piacot. A kazár fennhatóság alatt élő magyarság vásárhelye Kiev volt. Ott kapcsolatba kerültek a normannokkal, mohamedánokkal és gótokkal, és amikor a magyarság nyugatra költözött a kereskedők követték legnagyobb megrendelőjüket a magyarokat a Kárpát-medencébe. Ezen az útvonalon hosszabbodott meg a kievi és kazárfehérvári kereskedelem nyugati irányba. Visszafelé a régensburgi és rajnmenti kereskedők is feltehetően ezt az utat használták Kiev felé.⁷ Ugyancsak itt haladt az észak-déli kereskedelem Sárospatakon és Kassán át Lengyelországba, és déli irányba Bizáncba. A dél-borsodi Mezőség, a Muhi pusztá, Ónod ezeknek az útvonalaknak a kereszteződésében feküdt. Itt van a mai országos vásárok múltbba – egész a honfoglalásig – visszanyúló gyökere.

Másodsor: e vidék kiemelt jelentőségéhez hozzájárult, hogy az utak itteni találkozási pontján rév, illetve kikötő volt. Ezen a helyen lehetett a Sajón úgy átkelni, hogy tovább már nem volt szükség máshol révvámot fizetni.

A harmadik előnye a vidéknek az, hogy itt négy vármegye sarka találkozott: Borsod, Abaúj, Zemplén és Szabolcs. Akik ehhez a sajói révhez érkeztek a három vármegye közül bármelyikbe folytathatták útjukat.

Ezek azok a földrajzi adottságok, melyek az itt kialakult település fontosságát magyarázzák.

Legkorábbi települések kialakulása

A délborsodi Mezőség legelső okmányokkal bizonyított nevezetes létesítménye a Tiszakeszi határában 1067-ben felavatott Százd-i apátság. Ezt a benedekrendi kolostort Ába Sámuel egyik fia, Péter építtette, 10-20 szerzetes tevékenykedett benne. Százdnak azért nevezték, mert az adományozó négy faluban lévő összesen 104 servust, azaz szolgát biztosított az apátság működéséhez. Ezek a kolostor közelében, feltehetően harminc kilométeres körzetben elhelyezkedő különböző településeken éltek. Négy kiemelkedő helyet említ az okmány. Szihalomot Scheholm néven, ahol a királyi udvar ménese állomásozott, Fonsol Feneire-t, ami a fonó népek vidéke lehetett, Scyrnik-et, ami a szövő népekre utal és Chartybak-ot. Ezekon kívül még sok más birtok, praedium tartozott a rendhez, de ezek távolabb estek innen.

Az alapítás országára szóló esemény volt 930 évvel ezelőtt, amikor a felszentelésen megjelent maga Salamon király. Itt volt az ifjú herceg László, a későbbi Szent László, továbbá az esztergomi érsek Ders, hét püspök, Radvány nádor, nyolc ispán a környékről, köztük e vidék ura Ernye is.⁸

Az apátság csaknem kétszáz évig állt fenn. 1241-ben a Muhi csata alkalmával Batu kán seregei feltehetően az apátságot is felperzselték és a környékbeli településeket is. A tatárok távozása után azonban néhány év múltával, IV. Béla országépítő tevékenysége nyomán az elpusztult vidék hamar újra épült. A kolostor további működéséről azonban nem tudunk.

A Muhi ütközetben fontos stratégiai szerepet töltött be a Sajón átvezető híd, amelyet a csatát leíró források szinte mindegyike megemlíti. Valószínű, hogy már jóval előbb használták a révet, s annak őrzését és az átkelést az itt élők biztosították. Tehát valamiféle település lehetett ezen a helyen.

1270-ből részletes tudósítást kapunk az átkelőhely birtokviszonyáról, földrajzi helyzetéről. Az ekkor keltezett adománylevél tájékoztat arról, hogy V. István, az ifjabb király, Jakabnak, Imre comes fiának adja hűsége és hadviselése jutalmául a sajói révvám felét, ott ahol a

⁶ Anonymus i.m. 18. oldal

⁷ Komoróczy György: Kereskedelem és ipar Szent-István korában. Bp. 1993. 27–29. oldal

⁸ Százd-i alapítólevél. Hasonmás kiadás. Miskolc, 1986.

Hernád beleömlik a Sajóba.⁹ Jakab már gyermekségétől fogva kapcsolatba került V. István-nal, hozzá mindig ragaszkodott és hűsége akkor sem csökkent, amikor V. István fellázadt apja, IV. Béla ellen. Akkor is István mellé állt, amikor a két király közt fegyveres harcra került sor és az ifjabb királynak seregével menekülni kellett. Először Erdélybe a Barcaságba vonult. Jakab ide is utána ment és segítségére sietett Feketehalomnál, majd mikor onnan már kijöttek, Isaszegnél Jakab az ellenség élvonalát áttörve, saját életét is kockára téve súlyos sebeket szenvedett V. István védelmében. Ezt a szolgálatot jutalmazta az adománylevélben megfogalmazott módon: „A Sajó révjében befolyt adó felét, ott ahol a bizonyos Hernád nevű folyó csatlakozik az említett Sajóhoz, mint örökölhető... adományozzuk magának Jakabnak ...ahogyan azt az ő elődeik bírták ...” Ezen felül a lovászmesteri hivatalnak járó adó feléből sem tartozik semmit sem fizetni a révben befolyt adóból.¹⁰ Az átkelő hely korábban is a Jakab családjáé, vagyis Miscous nemzetségé volt. A királyné főlovászmesteri hivatalának felügyelete alá tartozott. Nagy jövedelmet hozhatott, ha a fele is életet kockára tevő jutalomnak számított.

A honfoglalás utáni időkben és az Árpád-korban itt kialakult királyi birtokok adományozások folytán lassan földesúri kezekbe kerültek. Ezek befolyása egyre erősödött a térségben. Rövidesen két mezőváros épült ki és versenyzett egymással a stratégiaileg és gazdaságilag fontos terület birtoklásáért: az egyik Mohi, szabad királyi mezőváros státussal, a másik Ónod, földesúri mezőváros jelleggel.

Mohi támogatását a királyi udvartól kapta a különféle regálé jövedelmek beszedésében és kezelésében. Ilyenek voltak a sajói révvám, a harmincadvám, a vásártartás jövedelme. Ezeket kezelte és bizonyos részüket beszolgáltatta.

A másik mezőváros Ónod volt. Itt először egyházi befolyás érvényesült az egri püspökségen keresztül, majd később a földesúri hatalom vette át a vezető szerepet. Megépült először a templom, később a vár. A török időkben pedig Ónod a végvárrendszer része lett. Falait megerősítették. Mohi mezőváros azonban kívül maradt ezen a védelmi vonalon. Így a folyamatos rombolások, pusztítások, égetések miatt 1596-tól, a mezőkeresztesi csata után végleg elpusztult. A XVI. század végétől a délborsodi mezőség központja teljes egészében az Ónod mezővárosa és az ónodai uradalom lett.

Amikor Ónod 700 éves történetére emlékezünk, a jelen kort is kötelezi a hagyományokhoz való ragaszkodás és annak megbecsülése. Nem volt könnyű eddig sem a helytállás magyar földön, de mindég volt, van és lesz feltámadás, újjászületés. Ónod is él! Nehéz küzdelmes századok és nem kevésbé nehéz évtizedek után, és élni akar ezután is. A szabadság és függetlenség zászlóját Ónodban mindég magasra emelték. Idegen, nemzet-ellenes, Habsburg befolyásnak itt soha nem engedtek. Rákóczi zászlójának szépsége most is tiszta, és fénylik, kürtjének hangja ma is fülünkbe sikolt. Rákóczi mostani fiai legyetek méltók hős elődeitekhez.

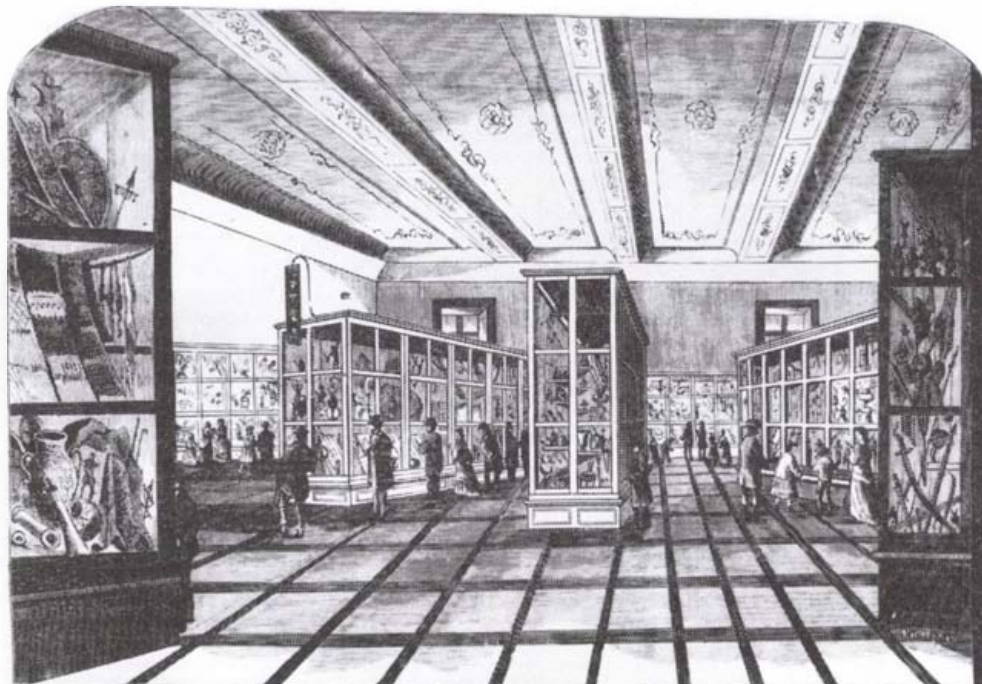
Dr. Ágoston István György

Százhuszonöt éve nyílt meg az első néprajzi kiállítás

Minden úgy kezdődött, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia kelet-ázsiai kereskedelmi kapcsolatainak kiépítésére 1868-ban hajóflottát indított el Thaiföld, Kína és Japán felé. A több évre (1868-1871) tervezett vállalkozásban szerepelt a népismereti megfigyelések, természet-tudományi és néprajzi gyűjtések végzése is. Erre a feladatra pedig keresve sem találhattak volna alkalmasabb személyt, mint Xántus Jánost, az Amerikából nemrég hazatelepült kalan-

⁹ Wenzel Gusztáv: Árpád-kori új okmánytár. Pest 1860-1874. VIII. 292. oldal

¹⁰ U. o.

Kelet-ázsiai néprajzi gyűjtemény a Nemzeti Múzeumban

dos életű természetbúvárt, aki sok ezer természettajzi tárggyal, preparátummal gazdagította újvilági kóborlása idején a Magyar Nemzeti Múzeumot; és ebben az időben az általa 1866-ban alapított Pesti Állatkert igazgatásával foglalta el magát. Eötvös József kultuszminiszternek nem kis fáradságába került, míg rávette Xántust, hogy vegyen részt az expedícióban, aki végül is a megbízatást csak azzal a kikötéssel vállalta el, hogy az általa gyűjtött anyag a Nemzeti Múzeumba kerül, továbbá a magyar kormány képviselőiben függetlenítheti magát az expedíció osztrák vezetésétől. 1869. januárjában Thaiföldön csatlakozott a flottához, azonban még ez év végén – tevékenységének korlátozása miatt – Japánban megvált az expedíciótól, és saját belátása szerint a maláj-szigetvilág felé vette útját. Csaknem egy évet töltött a „fejvadászok földjén”, Borneóban, a világon mindeddig egyedülálló természet- és néprajzi anyagot gyűjtve, majd Jáva szigetén időzött hosszabban. 1870 őszén tért haza 350 ezer tételt meghaladó természettudományi anyagával és 2690 darabból álló néprajzi tárgygyűjteményével.

Xántus Jánost a kelet-ázsiai kutatóút avatta etnográfussá. Néprajzi gyűjteményének összetétele alaposan felkészült, jó érzékű népismereti szemléletéről tanúskodik. De hogy hivatásszerűen is etnográfussá lett, azt minden bizonnyal nagy nemzeti íróknak, Jókai Mórnak köszönhetjük, aki még a ládatömeg kicsomagolása idején látogatást tett a Nemzeti Múzeumban, és fantáziáját különösen megigézték a távoli világ néprajzi tárgyai. A Hon című újság 1870. november 25-i számában a következőket írta: „Ha valami megérdemlette a ráfordított költséget, úgy Xántus keletázsiai gyűjteménye, melyet a magyar kormány megbízásából szerzett a Nemzeti Múzeum számára. A különféle ethnographiai sajátságok, viseletek, iparczikkek, kézművek és műrecek, azután a természettajzi tárgyak és gazdasági cikkek, valamint a geológiai gyűjtemények egy sokra becsülendő kincsalapot nyújtanak nemcsak a hazai tudományosságnak, de magának az iparnak és kereskedelemnek is. ... Igen érdekes tanulmány fog az lenni, ha egyszer be lesz rendezve (azaz kiállításként bemutatva). Egy idegen világgrész kultúrai fejlődése, függetlenül a miénktől. Ha látni fogják, hol kezdődik és hol culminál az emberi leleményesség? Elkezdve a szigetlakók gyarló fegyverzetén, az indus nádpajzsán, mely megölt ellensége hajfűrtjeivel van feldíszítve, egész a japáni főúr

kardvaság, mely versenyez a legfinomabb angol aczéllal, a mezítelen emberek primitív kézműszerszámaiktól fel a kínai remekfaragványokig, a japáni tudományos könyvekig, s azoknak utánozhatatlan szép és tartós papír, porcellán és mozaik festéséig. Múlhatatlanul szükséges, hogy ezek egy külön ethnographiai osztályban egyesítenek s rendezésük külön osztályorra bízassék; mert éppen ezen osztálya múzeumunknak lehet az, melyből a közönség nemcsak tudományt és élvezetet, de gyakorlati tanulságokat is meríthet. Óhajtuk, hogy e kincsek minél előbb adatassanak a közhasználatnak.”

Senki előtt sem lehetett kétséges, hogy a nagy író a népmesereti anyag múzeumi kiállításán túl Xántus János számára követelt önálló ethnográfiai tárat (néprajzi osztályt) és vezető muzeológusi munkakört a Nemzeti Múzeum falai között.

1871 tavaszán nyílt meg a Nemzeti Múzeum Természettani Tárának egyik termében 12 hatalmas üveges szekrényben elhelyezve a 2533 darabból álló teljes kelet-ázsiai néprajzi gyűjtemény. A kiállítás zsúfoltsága ellenére – ami főképpen a helyszűkéből adódott – Xántus érvényesítette az áttekinthetőséget. Ügylet a földrajzi elhatárolásra és a jelentősebb tárgyak kihangsúlyozására. Magyar és német nyelvű tárgyjegyzéket, kiállítási katalógust jelentetett meg, ami hozzájárult a közszemlére tett tárgyak jobb megismeréséhez. A nagyközönség megfelelő tájékoztatására is figyelmet fordított, a kiállítás megnyitása előtt – a magyar muzeológia történetében elsőként – sajtótájékoztatót tartott: szóbeli ismertetéssel és írott szöveggel egyaránt hozzásegítve az újságírókat szakszerű információk nyújtásához.

A kelet-ázsiai néprajzi kiállítás osztatlan sikerét nem csupán kuriozitásának köszönhette, hanem nyilvánvalóan ebben lényeges szerepet kapott annak szakmai, közművelődési előkészítése, a zsúfoltság ellenére érvényesülő didaktikai törekvés. Tudománytörténeti szempontból is fordulópontot jelentett ez a kiállítás, ugyanis Xántus János kelet-ázsiai tárgygyűjteményével megteremtette a néprajzi muzeológiát, és egyben európai hírnevet szerzett a Magyar Nemzeti Múzeumnak. Az a népszerűség és siker, amit Xántus néprajzi kiállításával elért, meg is hozta számára az elismerést, Jókai Mór kívánságának megfelelően 1872. március 5-én kinevezték a Magyar Nemzeti Múzeum „Ethnographiai Tárának őrévé”, azaz vezető muzeológusává. Életrajzírója, Sándor István tudománytörténész szavaival élve „ez a nap a Néprajzi Múzeum születésnapja”, amihez hozzátehetjük, hogy egyben egy új tudományszak elismertté, hivatalossá válásának is a napja. A 125 év alatt nagy utat megtett magyar néprajztudomány legfontosabb intézménye, a Néprajzi Múzeum alapításának évfordulóján kegyelettel és hálával emlékezünk nemzetünk két nagy fiára.

Selmeczi Kovács Attila

Háromszáz éve könnyezett először a máriapócsi kegykép¹

Az eredeti képet a falu papjának, Pap Dánielnek az öccse, Pap István festette. Járt a világot. Kolostorokban is megfordult, de híresebb művészektől is igyekezett eltanulni a festészet művészi fogásait. Parasztfestőnek is nevezték, de igazi ikon a munkája.

Csigri László pócsi bíró rendelte meg Pap Istvánnál a képet. Amikor elkészült 6 magyar Forintot kért érte. Szegény világ volt és Csigri sokallta és nem fizette ki a képet. Hurta Lőrinc, egy másik pócsi lakos a következő évben megvette és a templomnak adományozta.

Ez a kép, 1699. november 4-én a görög katolikus szent liturgia alatt elkezdett könnyezni, 8-ig egyfolytában könnyezett. 9-től 14-ig újra könnyezett, majd abbamaradt és 27-től december 8-ig ismét könnyezett. Az esemény híre gyorsan elterjedt és özönlött a nép csodát látni. Selyemkendőcskébe fogták fel a könnyeket és úgy vitték haza, mint drága kincset.

¹ A Honismeret 1996. 5. száma hátsó borítóján látható a máriapócsi kegyoltár. A 2. oldalon helytelenül szerepel a hajdúdorogi oltár megnevezés. A tévedésért elnézést kér – a Szerkesztő.

A csoda híre I. Lipót császárhoz is eljutott. Valószínű, hogy az ő felhatalmazására érkezett oda gróf Corbeli tábornok. 300 katonával őriztette a kis fatemplomot és december 8-án alaposan megvizsgálta a képet. Sokan gyanakodtak ugyanis, hogy valami csalás lehet. Volt olyan vélemény is, amit még nem is olyan régen megnyergelt egy gyanakvó, hogy a kis halacska-bogár férközött be a repedésbe és az nyomta ki a deszkában lévő nedvet.

Corbeli tábornok azonban 1697. január 1-i dátummal írt jelentésében királyi esküvel és hűséggel kijelentette, hogy saját szemével látta a könnyezést a liturgia alatt. A mise után maga törölte le a szemből csorgó könnyeket. Majd levette a képet és minden jelenlévő előtt megvizsgálta, hogy minden kétséget eloszlasson. Hivatalnokok és tisztek, katonák, katolikus és nem katolikus, protestáns tanúk jelenlétében alaposan szemügyre vette a képet és azon még csak repedést sem talált. A jelenlévő tanúk a kis templomot zsúfolásig megtöltötték.

Corbeli tábornok és a tanúk a legcsekélyebb okot se találtak a kételkedésre és a képet visszahelyezték a helyére.

Rákóczi Ferencnek is megírta a jószágigazgatója, hogy birtoka területén milyen nagy csoda történt.

A kép könnyezését Eöry Mihály pócsi parasztember vette észre az átváltoztatás szavai után. Szólt a szomszédjának és így a mise végére az egész templomban lévő nép látta a könnyezést.

Utána megindult az egyházi kivizsgálás is.

A Bizottságot Pettes Antal felszentelt püspök, az egri káptalan nagyprépostja Csethe József, és Damjan András Tokaj mezőváros plébánosa vezették. 1696. december 26. és 1697. január 5. között 36 tanút hallgattak ki, akik látták a könnyezést. Négy kérdést tettek fel:

1. Tudja a tanú, hogy ki látta a képet először könnyezni?
2. 1696. november 4. napjától szünet nélkül hulltak-e a könnyek a 3 napon át? Mikor kezdődött újra a szent könnyek hullása? Folyt a takaróra is?
3. November 9-én újra kezdődött a könnyek hullása? Ismételten 4 napig hullottak a könnyek?
4. Meddig sírt a kép? Hányszor szünetelt és kezdődött újra? Történt e ezalatt valamilyen csoda?

Minden tanú eskü alatt mondta el a vallomását.

Eöry Mihály, Molnár János, Molnár Simon, Deák Simon, Vaskó Jakab, Pálosi Dániel harangozó bizonyították a csodát.

Csigry László vallotta, hogy a képet ő rendelte meg Pap Istvántól 1695-ben, átengedte Hurta Lőrincznek és ott volt, amikor Corbeli tábornok levette a képet és akkor is csorogtak a könnyek. Sőt akkor folytak a legsűrűbben. Tisza János, Ballabás György jegyző és a templom paróchusa is vallották, hogy látták a képet könnyezni.

Pap Dániel a pap vallotta, hogy a könnyeket felfogta és sajnálta, hogy Stempild császári tisztt, akinek beteg volt a felesége, a kendőcskét elvitte.

A császári tisztek is tanúskodtak. Walter György, a passi ezred káplánja vallotta: háromszor voltam ott, amikor a kép mindkét szeméből folytak a könnyek. Látta a tiszteket is, akik jelen voltak. Ruprecht Fülöp Maximilián élelmezési főnök volt a 16. tanú. A sok tiszt és katona között Geicsy János volt a 36. tanú.

Corbeli János nem tudott személyesen megjelenni a kivizsgáláson, de írásban jelentette és esküt tett rá, hogy a képet könnyezni látta és le is vette a helyéről és meggyőződött róla, hogy a csalásnak semmi nyomát nem találta. 1697. január 1-én kelt a levele.

Pettes András püspök ünnepélyesen beszámolt a kivizsgálás eredményéről. A püspök, a papok és kispapok meghatódva hallgatták a jelentést.

Megindult a harc a kép elszállításáért. Kriegsmann János Jakab kállói esperes oda szerette volna a képet szállítani, a püspök meg Egerbe. Úgy döntöttek, hogy egyenlőre a képet Kállóba szállítják. Walter György Kristóf jelentette az egri püspöknek, hogy a képet nagy tisztelettel és pompával elszállította Kállóba. 150 lovas katona kísérte a képet.

A vitát I. Lipót császár döntötte el. Főleg Eleonóra császárnő kívánságára elrendelte, hogy a képet szállítsák Bécsbe. Hiába volt a nép tiltakozása, a császár parancsára Kassán, Bártfán és Egeren keresztül a képet Bécsbe vitték. Mindenhol nagy pompával ünnepelték. Kassán 3 nap tartózkodott és egy ügyes festő két másolatot is készített róla. Voltak feltevések, hogy becsapták a császárt és a másolatot vitték Bécsbe, az eredeti Pócson maradt, de ez a gyanú megdőlt.

Bécsben nagy ünnepélyességgel fogadták a képet, s a Favorita nevű császári kastélyban őrizték. 1697. július 7-én az Ágostonrendi császári templomban köztiszteltettként tették ki. Később Bécs összes templomában kiállították, 33 nap körmenetet, 103 misét és 126 prédikációt tartottak, míg végre 1697. december 1-én a Stephansdom-ban helyezték el.

Mörmann bécsi bajor nagykövet jelenti, hogy „bizalmas információ szerint a pócsi kép idehozatalát a lengyel követ úr is nehezményezi. Ő olyan magyarázattal szolgált, hogy ez a vallás elleni dolognak is felfogható, amit a könnyek elapadása is bizonyít”. Nemcsak itthon, de más országokban is helytelenítették ezt az eljárást.

1697. július 18-án Mörmann jelenti: „A felső Magyarországon kialakult rebellió elfogott kapitányai és személyei az Ónodon történt kihallgatásukkor erős szavakkal illették a Mária kép elvitelét. Olyan nagy dolognak tartották, hogy az a nép között is erősen növeli a császár elleni hangulatot.”

A Zentai csata előtt kinyomtatták a pócsi kép másolatát és egy imával kiosztották a katonáknak akik Máriában bizakodva indultak a török ellen a döntő csatába.

1697. szeptember 11-én a török seregek a Tiszán akartak átkelni Zentánál, de a magyar, német és más nemzetiségű keresztény csapatok fényes győzelemmel megakadályozták. A Habsburg birodalom a pócsi Szűzanya képének köszönte a győzelmet.

Mörmann 1697. szeptember 24-i jelentésében is kiemeli, hogy a török elleni küzdelemben jelentős szerepe volt a pócsi Mária-tiszteltetnek. Őfelsége a császár és az egész udvar részt vett a Te Deum-on és ott tűzték ki a domban az idehozott török zászlókat és jelvényeket is. Ez a győzelem még jobban erősítette a kép tiszteltetését.

Hiába volt a nemzet részéről minden kérelem. Nem vezetett eredményre semmiféle fenyegetés, a kép Bécsben maradt. Török Madonna-ként tisztelték.

Ez az első könnyező kép ma is ott áll a Stephansdom-ban. Állandóan égnek előtte a mécsesek és egymást váltják az imádkozó emberek. A császár nem adta vissza a képet, de készítettett egy díszes másolatot.

Mörmann 1697. augusztus 6-án említi a jelentésében, hogy „...a császárné őfelsége neve napján bemutatták, azt az új képet, amelyet az egrí főanyaszentegyházba fognak küldeni, kérve azt a pócsi egyházban elhelyeztetni. Ez díszes hasonmása az idehozott képnek”.

Mörmann úgy jelenti, hogy a felsőmagyarországi rebellesek nyugtalanok és morognak a képért, tehát azzal kell őket lecsillapítani, hogy a hazaszállítás a nagy nyilvánosság előtt fényesen történjen. Nem tudjuk, hogy miért késett a kép szállítása 1697-től 1707-ig? Valószínű, hogy a magyarok az eredetét követelték.

1707-ben Telekessy István egrí püspök kapott megbízást a császártól, hogy a képet ünnepélyesen vigyék Máriapócsra, s helyezték el a régi helyén. A nép akkor nyugodott meg, amikor 1715-ben ez a kép is könnyezett. Mutatja, hogy a Szűzanya nem a képet tüntette ki, hanem a helyet, Bécsben hiába volt és van ma is fényes domban, ott az eredeti kép soha nem könnyezett többé. A másolata Pócson újra hullatta könnyeit.

1715. augusztus első napján Pap Mihály paróchus és a kántor vették észre a könnyezést. A kántor megkérdezte: atyám, nem hintette meg szenteltvízzel a képet? Vízcseppek vannak rajta. Kimentek a templomból és jóval utána visszament a pap és látta, hogy az arc hosszában csorognak a könnyek, mint valami tiszta, ragyogó kristálycseppek. Hívta a kántort meg az apóst és látták mind a hárman a könnyeket. Ez csütörtökön volt. Pénteken reggel bementek, a könnyek még akkor se száradtak fel.

Jelentették a helynöknek és a püspök elrendelte a kivizsgálást. Az 1715. augusztus 18-án kelt okirat szerint Lőrinczy György és Franz Mátyás hallgatták ki a tanukat.

Pap Mihály paróchust, Tisza Boldizsár, Deák Simon, Ziskó Illés, Molnár János, Kékkövi Krisztina és sokan mások látták a könnyezést. A tanúk kihallgatásáról felvett jegyzőkönyvet mindketten aláírták, lepecsételték és a püspöknek átadták.

Ezek után az egri püspök Bizánczy helynökhöz az alábbi levelet írta:

Nagyon Tisztelendő Úr!

Abból, hogy a pócsi kép újabb sírása a megejtett vizsgálat rendje szerint valóban igaznak és természetfelettiének találtatott... a káptalamból keltőt: Kiss Jánost és Demeter Jánost Pócsra azzal küldöm, hogy a képet tiszteletre kitéhessék... A pócsi egyház szolgálainak meghagyom, hogy a kép iránti kegyeletből az örökös kötelességüké teszem. Erdődy Gábor egri püspök. Eger, 1715. szeptember 19.

Erdődy püspök Pócsot Szűz Mária kegyhelyének nyilvánította.

Az ezt követő nagy zarándoklás miatt a kis fatemplom már nem elégítette ki a hívek szükségletét. 1731. szeptember 8-án Olsavszky munkácsi püspök megszentelte az új templom alapkövét. 1749. november 8-án felszentelte Olsavszky püspök a mostani templomot Szent Mihály tiszteletére. Ebben az évben megtörtént a monostor alapközszentelése is, s 1751-re egy része el is készült és a bazailita atyák beköltöztek. 1750. február 23-án a baziliták kérésére XIV. Benedek pápa Pócsot kegyhellyé nyilvánította.

1905. december 3-tól 19-ig a kegykép újra könnyezett. Zubriczky Tivadar 1905. december 6-án jelentette Firczák Gyula munkácsi püspöknek a könnyezés kezdetét. December 9-én el is rendelte a kivizsgálást. 1906. január 11-én és 12-én 19 tanút hallgattak ki eskü alatt. A tanúk bizonyították, hogy december 5-én, 9-én, 16-án, és 18-án könnyezett. December 30. és 31-én is könnyezett, de kisebb mértékben.

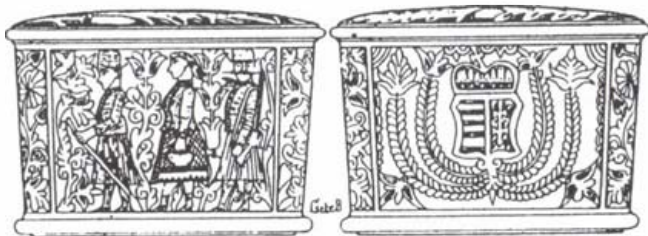
1946. szeptember 8-án a könnyezés 250. évfordulóján Mindszenty bíboros mondta az ünnepi beszédet és 200 000 hívó vett részt. A 300. évfordulón 1996. szeptember 2-4-ig tartották a Kegyhelyek és Zarándoklatok I. Európai Kongresszusát. 21 ország képviselői vettek részt a kongresszuson. Dr. Keresztes Szilárd püspök nyitotta meg az ünnepélyt. Seregély István érsek, a püspöki konferencia elnöke, arról beszélt köszöntőjében, hogy „ő személy szerint minden olyan zarándokhely felé elkötelezett, ahol az Úr édesanyját ünneplik”.

Giovanni Cheli érsek a Vándorlók és utazók Pápai Tanácsának az elnöke kiemelte, hogy „Nyugat-Európában 6000 zarándokhely található. A zarándoklás testvérré teszi a különböző országok embereit. Lehetőséget ad a közös Európa megteremtéséhez”.

A záróünnepély Bécsben az eredeti kegykép előtt végződött. Dr. Keresztes Szilárd vezetésével 58 görög katolikus pap, Valentiny Géza és Veres Árpád bécsi atyák és több római katolikus pap vett részt és számos zarándokcsoport, úgy hogy a Szent István dóm zsúfolásig megtelt és zengett a szép görög katolikus liturgia énekeivel.

A Püspök urat és a zarándokokat a dóm prelátusa köszöntötte. A kegyképet kivették eredeti helyéről és a főoltár mellett úgy helyezték el, hogy mindenki megérinthette és megcsókolhatta. Énekelve zárták be az ünnepet: „A Pócsi szép templomban, – Kinyíllott egy szép rózsza. Siessünk csodájára...”

Kisfalusi János

Nemzeti jelképeink szerepe az identitásban¹

Bizonyára még emlékezünk arra a társadalmi méretű vitára 1989-ben, hogy a függetlenné vált magyar államnak milyen legyen a címere. Mindenki egyetértett abban, hogy vissza kell térni a történelmi országcímerhez. Az egyik tábor a Szent Koronát viselő címer mellett foglalt állást, a másik, meglehetősen éles hangú vélemény a „Kossuth címer” mellett kardoskodott, azzal érvelve, hogy az jobban megfelel a köztársasági államformának, jobban szimbolizálja a néphatalmat (háromszor is szerepelt államcímereként: 1918-19-ben a Tanácsköztársaság kikiáltásáig, 1945-1949 között és 1956-ban).

Ez a vita indított bennünket arra, hogy személyre vegyük a Néprajzi Múzeum több ezer népművészeti tárgyát abból a szempontból, hogy a múlt században, századunk elején milyen formában jutott kifejezésre a nép nemzeti érzülete, miként jelenítette meg az országcímert. Ekkor ért bennünket a nagy meglepetés: a múzeum több mint félezer országcímerrel díszített tárgya között csak egyetlen egy volt, amelyiken a címerpajzs fölött nem a korona szerepelt, hanem helyette egy másik nemzeti jelképünk, az országot oltalmazó Szűz Mária a kisdeddal.

Az országcímert a legváltozatosabb módon megjelenítő népművészeti tárgyakkól 1989-ben időszaki kiállítást rendeztünk a Néprajzi Múzeumban, kiadványokat jelentettünk meg, többek között pl. A magyar nép címere c. albumot (Műzsák Kiadó, Budapest, 1990.) és televíziós filmet készítettünk, bizonyítandó, hogy a néphagyomány egyedül a koronás országcímer emlékét őrzi. Arról pedig, hogy a magyar koronát láthatjuk a sokféle egyéni címerábrázoláson, egyértelműen bizonyodik a ferde kereszt, mely szintén nemzeti szimbólumértékkel rendelkezik. Ugyanis bármilyen stilizált vagy heraldikailag kifogásolható a címer megjelenítése, a kereszt ferde ábrázolása a népi tudatban a magyar koronát mint nemzeti jelképet képviseli. Így tehát az országcímerrel foglalkozó újabb heraldikai írárok azon állítása, miszerint a korona nélküli ún. Kossuth-címer a népművészetben található meg, teljesen alaptalan.

A néprajzi tárgyak bizonyossága szerint a reformkorban már egyre határozottabban kifejezésre jutott a nemzeti önérzet a népművészetben. Ennek egyik jellemző példáját képviseli az az 1835-ben készült debreceni mángorló, amelyen az országcímer képe alatt a következő feliratot olvashatjuk:

*Még lesz egy Magyarnek testiben Vér ere,
Sérthetetlen marad Országá Czimere.*

Ennek az ábrázolásmódnak előzményét a Rákóczi-szabadságharc zászlain és rézpénzein találhatjuk meg. Ugyanis ezeknek egyik oldalán a magyar országcímert, a másikon a kisdeddal tartó Szűz Mária alakját láthatták a Rákóczi zászlói alá állt jobbágyok. S hogy a szabadságharc bukása után feledésre kényszerített nemzeti szimbólumok megőrződtek a népi tudatban, és azok elválaszthatatlanul összefonódtak az 1848-as forradalommal, arról szintén van tárgyi bizonyítékunk. A rosznyói csizmadiacéh intarziás padjának ülőlapján 1705-ös évszám kíséretében látható Rákóczi rézkrajczárosáról ismert országcímer képe, a pad karfáján pedig a következő felirat olvasható: „Újította Abonyi Pál Atya mester 1848”.

Bizonyosan ez a történelmi tudat és nemzeti önbecsülés is közrejátszott az 1848. évi XXI. törvénycikk kicsikarásában, melyben a Habsburg uralkodó első alkalommal mondta ki, hogy „A nemzeti szín és az ország czimere ősi jogaiba visszaállítatik”. Ez pedig egyértelműen

¹ Elhangzott a XXIV. Honismereti Akadémián, Csongrádon, 1996. június 25-én. (Szerk.)

tanúskodik a magyar nép nemzeti jelképeire való ragaszkodásáról. A szabadságharc bukása után, a Bach-korszakban ez adott erőt a nemzeti ellenálláshoz. A nemzeti jelképek tömegével jelentek meg nemcsak a dísz tárgyakon, hanem az egyszerű, mindennapi használati eszközökön is. A szabadságharcra, a nemzeti függetlenségre emlékeztető országcímer jelen volt minden parasztházban, polgári lakásban az emléktárgyakon, dísz tárgyakon, faliképeken, háztartási eszközökön. A kiegyezés után, a millennium közeledtével a világkiállításokra kerülő paraszti műalkotásokon szinte kivétel nélkül szereplő országcímer pedig már mintegy a nemzeti védjegyet jelentette és képviselte. A tehetséges faragópásztorok, ügyeskezű népi iparosok a világkiállításokra küldendő tárgyaik díszítőmotívumai közé nagy előszeretettel komponálták a nemzeti jelképeket: a nemzeti színt, az országcímet, a magyar koronát.

Az az öntudat, amely a jobbágyorsorból szabadult múlt századi parasztembereket arra motiválta, hogy lakóházaik homlokzatára vakolatdíszként a koronás országcímet állították, a nemzethez való tartozást demonstrálta, a magyarságára büszke állampolgár természetes megnyilvánulása volt, hasonlóképpen március 15-e zászlóddíszrel való ünnepléséhez. Erről az érzelmi szféráról, nemzeti öntudatról vallanak az országcímeres múzeumi tárgyak, azon üzenetet közvetítve a ma emberének, hogy minden nehézség közepette is büszkének kell lennünk ismét teljes jogot nyert nemzeti jelképünkre, az ezeréves államiságunkat képviselő történelmi országcímerünkre. A címerképek a hátsó borítón láthatók.

Selmecezi Kovács Attila

Múzeumbaráti körök szerte az országban

Több évi előkészület után, 1996. május 6-án, Budapesten, a Néprajzi Múzeumban megtartották a Múzeumbaráti Körök Országos Szövetségének alakuló közgyűlését. Ezen az alapszabályt alkotó, tisztikart választó közgyűlésen nagyon világosan megfogalmazódott, hogy a Múzeumbaráti Körök Országos Szövetsége (MUKOSZ) lesz hivatva az országban a legkülönfélébb formákban (és neveken) és módokon működő, vagy csak formálisan létező múzeumbaráti körök tevékenységét, a körök önállóságát semmiféleképpen sem veszélyeztetve, koordinálni. Ezen koordináció segítségével kívánja a múzeumbaráti körök társadalmi beágyazottságát és szerepét növelni, főleg pedig részben egymásközi, tehát belső; részben pedig külső információs munkát kifejtetni a múzeumügy népszerűsítése érdekében. Az is feladata kell hogy legyen a Szövetségnek, hogy bizonyos szükséges esetekben ellássa a múzeumbaráti körök egységes képviselőjét.

Az alakuló közgyűlés, azon túl, hogy a lehető legrövidebb időn belül bejegyezteti a Szövetséget; legelső és alapvető fontosságú feladatának azt határozta meg, hogy feltérképezi az ország valamennyi múzeumbaráti körét, vagy körüleményezését különös tekintettel azokra a körökre, amelyek az előkészületi munkákból valamilyen ok miatt kimaradtak és az alakuló közgyűlésen sem vettek részt.

A MUKOSZ szervezői – hosszú idő óta a magyar múzeumügy és ezen túl a múzeumok társadalmi kapcsolatainak szolgálatában álló neves szakemberek – azért is fogtak ehhez a szervezőmunkához, mert tapasztalatból tudják, ismerik a magyar múzeumbaráti körök (vagy más neveken futó hasonló, vagy azonos célkitűzéseket követő közösségek: egyesületek, egyletek, bizottságok, társaságok, társulatok, társaskörök stb.) helyzetét, tevékenységüket; megítélésüket a múzeumok, a muzeológusok, a múzeumokat fenntartó testületek, nemkülönben a szaktudományok és a közművelődés, illetve a tudósok-kutatók; a közművelődés ilyen-, vagy olyan munkatársai részéről. Már említettük, hogy az országban létező múzeumbaráti körök – már ahol vannak – a legnagyobb változatosságot mutatják. Életükben, működésükben bizonyos ciklikusság is tapasztalható: egyes időszakokban aktív, mozgalmas arcukat mutatják, máskor pedig csak vannak, alig adnak magukról valamilyen életjelt, sok esetben gyakorlatilag időlegesen meg is szűnnek. Ennek a „hullámvásznak” hármas oka van.

Először is a múzeumbaráti körök tényleges társadalmi és ezen túl amatőr szervezetek lévén, nagyon tapadnak egy-egy kiemelkedő egyéniséghez; a körök életében a személyes elhivatottság a leglényegesebb mozgató erő.

Másodszor döntő fontosságú az is, hogy a múzeum vezetése; az igazgató, a muzeológusok milyen véleménnyel vannak a múzeumbaráti körökről általában és sajátosan a múzeumbaráti körökben szereplőkről. Kérdéses lehet az is, hogy szükség van-e egyáltalán múzeumbaráti körre, hogy helyes, megengedhető dolog-e amatőrök (még szigorúbban meghatározva: dilettánsok) beleszólása a múzeum és a benne folyó tevékenység, a bennük művelt tudományágak kérdéseibe. Vagyis, hogy a múzeum és a múzeumbaráti kör között milyen a viszony: hacsak lehet elkerülik, akadályozzák a múzeumbaráti kör létrejöttét, a múzeumbaráti körben tevékenykedőket provinciális, mindenképpen amatőr, vagy éppen saját hiúságukat, érvényesülésüket szolgáló, megalapozatlan, helytelen, a realitásoktól messze eltérő lokálpatriótáknak minősítik. Olyanoknak tartják őket, akik tájékozatlan aktivitásukkal csak zavarják a múzeum, a muzeológusok munkáját. Sajnos, ez az általánosabb felfogás és sok helyen csak azért tűrik el a múzeumbaráti köröket, mert már örökségként kapták és mert azt remélik tőlük, hogy bizonyos kritikuss esetekben, helyzetekben a múzeumbaráti körök egyfajta segítséget nyújthatnak, támogatást szerezhetnek a múzeum, a múzeumi feladatok teljesítése számára.

Harmadjára nagy nehézségeket támaszthat a pusztá személyi ellentét, a rokonszenv, vagy éppen ellenszenv egyáltalán nem kedvező megnyilvánulása is. Ha csak ezt a három akadályozó tényezőt vesszük is figyelembe, beláthatjuk, hogy mind a múzeumot vezető igazgatónak, mind a muzeológusoknak, mind pedig a múzeumbaráti körben tevékenykedőknek nagyon jó, kifinomult kapcsolatteremtési és -ápolási készséggel, hogy ne mondjuk pedagógiai érzékkel kell rendelkezniük.

Ha történetileg nézzük a kérdést annak megállapítására jutunk, hogy az egészséges társadalmi fejlődésű országokban, jelesül az ebből a szempontból példaként tekinthető Angliában, angol társadalomban a múzeumügy a legszélesebb körűen társadalmiasított. A múzeumok létrehozása, a múzeumok működtetése, beleértve a múzeumokban folyó tudományos munkát is és az egyáltalán nem lényegtelen műtárggyarapítást a társadalom, vagy a társadalom egy bizonyos csoportjának, illetőleg a társadalom némely kimagasló egyéniségének a feladata. Az effajta múzeumbaráti körű tevékenységnek alapja-lényege a múzeum gyarapítása, a múzeum működésének biztosítása, végeredményében mecenatúra gyakorlása.

Nálunk ilyenfajta „múzeumbaráti tevékenység” csak igen kismértékben ismeretes. Igaz viszont, hogy ezek a mecenatúrát vállaló kezdeményezések múzeumtörténetünk legfényesebb lapjait jelentik: gondoljunk csak Széchényi Ferenc nemzeti könyvtár alapítására, amiből kinőtt a Nemzeti Múzeum (1802), de gondolhatunk Mogyoróssy János gyulai uradalmi intéző könyvtár- és múzeumalapítására is, Gyulán, a múlt század derekán (1868), vagy éppen a dúsgazdag bécsi selyemgyáros Déry Frigyes debreceni múzeumalapítására (1920), amihez gyűjteményeik ideajándékozásával testvérei is jelentős mértékben hozzájárultak (Déry György ezredes, Déry Kálmán festőművész – 1938). Sok hasonló múzeumalapító mecenatúrát említhetnénk még, de nem tesszük, mert a magyar múzeumügy kibontakozása, a múzeumi hálózat megteremtése tekintetében – minden dicséretreméltó volta ellenére – nem ezt a módot találjuk általánosnak, jellemzőnek, az egész múzeumügyet döntően befolyásoló múzeumbaráti tevékenységnek.

Sokkal inkább múzeumbaráti tevékenységet végző intézményeknek gondoljuk azokat a múlt század 60-80-as éveiben szinte az ország minden megyéjében (megyeszékhelyén), legjelentősebb városaiban megalakult régészeti-, művelődéstörténelmi és múzeumi kulturális (köz- művelődési) egyesületeket, társulatokat, egyleteket, amelyek – bár a múzeumüggyel csak másod, vagy harmadlagosan foglalkoztak – legtöbbször saját múzeumot szerveztek, saját múzeumot működtetett a maga, általában szerény lehetőségei szerint. Ezeknek az egyesületeknek, társulatoknak legfontosabb – a múzeumfejlődés, -fejlesztés szempontjából is elsőrendű értékkel bíró – tevékenysége az volt, hogy munkáikról évi jelentéseket, vagy évkönyveket adtak ki. Ezekben a jelentésekben, évkönyvekben évenként aprólékos jelentéseket adtak közre múzeumuk helyzetéről, a tárgyévben történt gyűjteménygyarapodásról, kulturális, személyi kérdésekről. Természetesen nagy jelentőségűek voltak a jelentések-évkönyvek köz-

leményei is, a legkülönbébb helytörténeti témákról. Ma már mind a jelentések, mind pedig a közlemények alapvető forrásoknak számítanak. Már csak azért is, mert ezeket a közleményeket legnagyobb részt az ott élő tudósok-kutatók, vagy a kérdéses területhez valamiféleképpen kapcsolódó személyiségek, országos nevű szakemberek írták.

Elmondható, hogy ezeknek az egyesületeknek, társulatoknak a gerincét alkotó személyek; a konkrét, általában magas színvonalon kutató és feldolgozó munkát végző „kisemberek” adták. Az előtérben azonban nem ők álltak, hanem a protokolláris vezetés; a kérdéses megye-, vagy város kulturális kérdések iránt érdeklődő vezetői, vezető tisztviselői – főispánok, alispánok, szolgabírók – gazdag földesurak, arisztokraták, egyházi méltóságok – püspökök, kanonokok, apátok, rendfőnökök – bankárok, magas rangú katonák, gyárosok, nagykereskedők, azok, akiktől a kulturális ügyek, köztük múzeumuk anyagi támogatását, vagy az anyagi támogatás kieszközölését várták. Nos, ezek az egyesületek, társulatok tettek legtöbbet a magyar múzeumügy, különösen a vidék múzeumügyének fejlesztése terén.

Éppen ezért nem szükségtelen, ha néhányat felsorolunk közülük. Például Déván működött az 1880-ban alapított Hunyadvármegyei Történelmi- és Régészeti Társulat. A Társulatnak múzeuma is volt. A Társulat életében kiemelkedő munkát vállaló végző személyiségek közül legalább háromnak a nevét meg kell jegyeznünk: Téglás Gáborral, Veress Endréről és Mailand Oszkárrol nem szabad megfeledkeznünk. Az 1898-ban alakult Szolnok-Doboka megyei Irodalmi, Történelmi és Ethnográfiai Társulat Désen működött, előbb jelentős könyvtárat hozott össze, majd múzeumot is szervezett. Az 1894-ben alapított Esztergomvidéki Régészeti- és Történelmi Társulatnak Esztergom volt a székhelye, mindjárt az alapítástól kezdve múzeuma is volt, múzeumot is működtetett. A Társulat és múzeuma kimagasló egyéniségei voltak: Kanuz Nándor, Récei Viktor. Gyulán, Békés megye akkori székhelyén, jóval a könyvtár és múzeumalapítás után, csak 1874-ben alakult meg a Békésvármegyei Régészeti és Mívelődéstörténelmi Társulat. Mogyoróssy János ennek a Társulatnak adta át korábban alapított múzeumát. A Társulat 1895-ben Békésvármegyei Közművelődési Egyesület-té alakult. Viszonylag korán, az elsők között, 1868-ban Nagykállóban, Szabolcs vármegye akkori székhelyén alakult meg a Szabolcsmegyei Régészeti Egylet, a nagynevű Jósza András megyei főorvos kezdeményezésére. Az Egylet 1892-ben múzeumával együtt a megye új székhelyére, Nyíregyházára költözött. Nagyváradon 1871-ben jött létre a Biharmegyei- és Nagyvárad Régészeti- és Történelmi Egylet. Múzeuma is volt; mind az Egylet, mind pedig a múzeum életében központi szerepet játszottak: Karácsonyi János, Bunyitay Vince, Ipolyi Arnold. Szentesen 1897-ben alakult meg a Csongrádvármegyei Történelmi- és Régészeti Egyesület és létesített múzeumot (Csallány Gábor). Székesfehérvárott 1873-ban létesült a Történeti- és Régészeti Egylet, amiből 1910-ben jött létre a Fejérvármegyei- és Székesfehérvári Múzeumegyesület. Szombathelyen 1872-ben kezdte meg működését a Vas megyei Régészeti Egylet. Ez 1899-ben Vas megyei Kultúregyesület-té alakult át és múzeummal is rendelkezett. Ezt a felsorolást is folytathatnánk még, de úgy gondoljuk az alapvető tanulságok levonására ennyi említés is elegendő.

Mindenekelőtt azt kell ezekkel az egyletekkel, egyesületekkel, társulatokkal kapcsolatosan megállapítanunk, hogy legtöbb – különösen vidéki – múzeumunk megalakítása, megszervezése az ő tevékenységük eredménye. Ezek a félig reprezentatív, félig komolyan dolgozó, nagy szervező-, alapozó munkát végző egyletek-egyesületek nemcsak, mint mecenások szerepeltek, hanem elsősorban, mint múzeumalapítók-szervezők és működtetők értékelhetők. Örömmel állapíthatjuk meg, hogy ilyen irányú tevékenységükből a mai múzeumbaráti körök egyike-másika is tanult és örökölt célkitűzéseket, szervező-, alapozó-alapító munkát. Hogy csak egy példával éljünk a vajai, előbb Várbarátok Köre, majd a vár megszerzése után, a múzeumszervezés idején Vajai Vár- és Múzeumbarátok Köre néven tevékenykedő lelkes közösség – Molnár Mátyás vezetésével, irányításával – múzeumalapító-szervező munkájára utalunk.

Múzeumalapítás-szervezés tekintetében egészen egyedülálló a Siklósi Vár- és Múzeumbarátok Köre működése. A helytörténeti-honismereti érdeklődés kiteljesedése idején alakult Vár- és Múzeumbarátok Köre nem volt megelégedve azzal, hogy a város országos hírű várában a Baranya Megyei Múzeumok Igazgatósága a helytörténeti-honismereti igényekkel mit sem törődve a rendelkezésére bocsátott nagy kiterjedésű épületrészeket, másként mint

műemléki kiállítások rendezésére-bemutatására nem használható helyiségeken kívül (kápolna, börtön, pince-kőtarak), minden helyen országos, sőt nemzetközi érdeklődésre méltán számotartó képző- és iparművészeti kiállításokat épített be. A Vár- és Múzeumbarátok Köre lelkes lokálpatrióta tagjai úgy érezték, hogy kiszorultak a várból, hogy a nagyon is összetett és felemelő mozzanatokban gazdag helytörténetnek-néprajznak nincsen helye a siklósi várbán. Ezért egy új, immár helyi, helytörténeti múzeum létrehozásába kezdtek. Kettős úton haladtak: először is igen eredményes gyűjtőmunkába fogtak és rövid idő alatt szép gyűjteményt hoztak össze; azután önálló (és alkalmas) épületet szereztek a múzeum számára, amit nagyon elősegített az a nagyon színvonalas „kulturpropaganda” is, amit még az új, önálló múzeum létrejötte előtt kifejtettek a siklósi helytörténeti-honismereti gyűjtő és (részben perspektivikus) feldolgozó tevékenységre való figyelemfelkeltés és -ébredtarts érdekében (évenként március 15-én országos jelentőségű tudományos tanácskozás rendezése, aminek az anyagát egy éven belül ki is adták). A helyi múzeum létesítése természetesen nem ment egészen simán. A megyei múzeumi szervezet és a siklósi Várbarát- és Múzeumbarátok Köre közt tapasztalható volt bizonyos – enyhén szólva – tartózkodás.

Ha már a tartózkodásnál tartunk meg kell jegyeznünk, hogy a hivatalos múzeumi szervek, a megyei múzeumigazgatóságok részéről általában (pár helyet kivéve) nagy volt a tartózkodás új múzeumok létesítésével szemben. Különösen megmutatkozott ez az úgynevezett tájházak, emlékházak, emlékkiállítások létesítésénél. Ennek a „tartózkodásnak” tudható be az a sajnálatos tény is, hogy ezek közül a nagy lelkesedéssel létrehozott és a múzeumi szervezetek kikényszerített pártfogásával működött falumúzeumok, múzeumházak, tájházak, emlékházak, emlékkiállítások közül nagyon sok rövidesen megszűnt.

Természetesen a ma múzeumbaráti körői, egyesületei egészen mások. Az idők változása hozta magával, hogy a múzeumbaráti körök tevékenységében szinte minimálissá csökkent a múzeumszervezési munka, a múzeualapító tevékenység. Úgyszintén a mecenatúra is. Ezek ellenében megnőtt a kölcsönös információs tevékenység. A múzeumok például több helyen jelentőszolgálatot ellátó hálózatként „használják fel” a múzeumbaráti körök adottságait (leletbejelentések, keresett műtárgyak felkutatása, ajándékozásra, vagy megvételre való előkészítése, közvetítés a tulajdonos és múzeum között stb.) Cserébe a múzeum a múzeumbaráti kör tagjait rendszeresen tájékoztatják a múzeum eseményeiről, rendezvényeiről, a gyűjtőkkel kapcsolatban pedig rendszeres szakmai tanácsadással, egyfajta „továbbképzéssel”, a különféle pályázatokra, versenyekre való felkészítéssel, valamint önálló, saját pályázatok kiírásával, helytörténeti-honismereti-múzeológiai (ifjúsági és felnőtt) táborok, konferenciák rendezésével szolgálják a múzeumbaráti körök eredményesebb munkáját. Számos helyen a múzeum a múzeumbaráti kör tagjait igazolvánnyal látja el, ami egyúttal ingyenes belépő a múzeum, vagy a megyei múzeumi szervezet valamennyi kiállítására, rendezvényére. Ilyen és ehhez hasonló eszközökkel sok helyen sikerült a múzeumbaráti körök tagságát egy biztos, mindenkor megjelenő múzeumi törzsközönsséggé is formálni. Aminek a fontosságára – azt hiszem – nem kell a figyelmet felhívni.

Áttekintve a múzeumbaráti körök helyzetét, változatosságát, a következőkben összegezhethetjük mondandónkat:

1. Háromféle múzeumbaráti kör ismeretes. Az első fajta alapszabállyal bíró, az alapszabály szerint választott tisztségviselőkkel tevékenykedő, tagsági díjat szedő, fejlett ügyintézésel-adminisztrációval (például pályázatokon való részvétel, segély-támogatáskérés, kiadói-szerkesztői feladatok ellátása, együttműködés a különféle szervekkel, intézményekkel, vállalatokkal stb.) működő körök, egyletek, társaságok csoportja. A második csoportot azok a múzeumbaráti körök alkotják, amelyek ugyan birtokában vannak minden formai tényezőnek (például alapszabályuk is van stb.), de csak papíron léteznek; semmiféle, vagy csak igen csekély működést fejtenek ki. Érdekes jellemvonásuk, hogy szükség esetén könnyen aktivizálhatók, vagy legalább is szerepeltethetők. A harmadik csoportba pedig a mindenféle formai, hivatalos tényező megléte nélkül (például nincs alapszabályuk, tisztségviselőik is hiányoznak, a legminimálisabb adminisztrációt is kerülik stb.) működő, inkább egy baráti társasághoz, vagy éppen asztaltársasághoz hasonló, de a múzeumügy iránt elkötelezett, különösen nem szervezett tömörülések közé sorolhatók.

2. Természetesen a három csoport között számtalan átmeneti forma is van, mintegy bizonyítékként annak, hogy a múzeumbaráti körök ténylegesen nagyon változatos, egymástól különböző, sok egyéni sajátossággal bíró életet élnek. Talán itt kell megjegyeznünk, hogy ez a nagy változatosság, a sok egyéni vonás az egyik legnagyobb értéke a múzeumbaráti körök mozgalmának s ezeket semmi esetre sem szabad felszámolni, eltüntetni és egységesíteni azt, ami eleve változatos kell hogy legyen.

3. Szólnunk kell arról is, hogy mindhárom csoportba tartozó múzeumbaráti körnél tapasztalható bizonyos ciklikusság és alkalmi szerveződés. A ciklikusság azt jelenti, hogy a múzeumbaráti kör egyszer, egy bizonyos ideig aktív, sok mindent csinál, ténylegesen segítők a múzeumnak; máskor pedig ellankad, alig csinál valamit, és csak kis mértékben, vagy sehogyan se segíti a múzeumügyet. A ciklikusságnak általában személyi okai vannak. A kedvezőtlenül alakuló személyi feltételek elmúltával általában helyre áll a régi rend, az aktivitás, a sokoldalú, eredményes munka. Az alkalmi szerveződés, vagy szervezés általában a múzeumokból indul ki, amikor is bizonyos feladatok teljesítéséhez – úgy gondolják – nem nélkülözhetik a társadalmi támogatást, segítséget. Ilyenkor azután gyorsan „megszervezik” a múzeumbaráti köröket és megbízzák őket a kérdéses feladatok megoldásában való közreműködéssel, a feladat teljesítésében való részvétellel. Mikor azután a feladatokat teljesítették, az alkalmi szervezések teljesítették a kívánságokat, feleslegessé válnak és lassan eltűnnek a múzeumok életéből.

4. Meg kell említenünk azokat a múzeumokat is, amelyek mellett egyáltalán nincsen és nem is volt semmiféle múzeumbaráti szervezet, se ilyen, se olyan. Ezek a múzeumok nyilván olyan jól felszereltek, olyan jól ellátottak, olyan precízen dolgoznak, hogy a múzeumbaráti körök, vagy a hozzájuk hasonló egyesületek, társaságok tevékenységét nem is igénylik. Attól pedig, hogy a múzeum – a múzeológia problémáit a lehető legszélesebb társadalmi körökben ismertté tegyék, társadalmassítsák, egyenesen elzárkóznak.

Egyéni véleményünk az, hogy a múzeumbaráti körök hasznos és ezért szükséges, a múzeumügyet népszerűsítő és a legkülönfélébb módokon támogató, a társadalmisítás ügyét szolgáló intézmények. Szerintünk nem volna szabad egyetlen múzeum mellől se hiányoznunk, illetve el kellene minden akadályt háritani tevékenységük útjából. Jelentőségük különös hangsúlyt kaphat napjainkban, amikor a központosítás lebontásával párhuzamosan múzeumaink is mindinkább az önkormányzatok intézményeivé válnak. A múzeumbaráti körök-nél kevés jobb, alkalmasabb intézményt, munkaformát tudunk elképzelni a múzeumügy, a múzeumi munka, a muzeológia társadalmisításának területén.

Sokirányú tevékenységüket végső összegezésékként azzal a nem jelentéktelen feladatkörrel is gazdagíthatnánk, hogy a múzeumbaráti körök messzemenően alkalmasak arra, hogy a múzeumügyön keresztül az önismeretre, az azonosságtudatra nevelő munkát fejtsenek ki.

A most megalakult Múzeumbaráti Körök Országos Szövetségének az elmondottakból következően a következő célkitűzései lehetnek: Először is el kell látnia valamiféle érdekképviseletet, azután meg kell valósítania egyfajta koordinálását a különböző, egymástól sokban eltérő múzeumbaráti körök munkája, célkitűzései között, mindezzel emelnie kell a múzeumbaráti körök tekintélyét (például azzal is, hogy ajánlják minden múzeum mellett múzeumbaráti kör létrehozását), végül pedig azzal kell jó légkört teremtenie a múzeumbaráti körök működése számára, hogy segít a múzeumbarátok köreinek meghatározásában, a megfelelő helyre való helyezéssel a magyar múzeumügy, illetve szélesebb körben a magyar művelődésügy területén. A MUKOSZ munkája megindult. A Szövetség első és legfontosabb feladatának tekintti egy múzeumbaráti körök címlista, katalógus összeállítását; a múzeumbaráti körök egyenként való felkeresését, megismerését, abból a célból, hogy érdemleges ismeretek birtokában összehívassák a Szövetség első közgyűlését. Ennek az első közgyűlésnek sok és nagy feladatokat szánnak: ki kell dolgozni a Szövetség működésének terveit, módjait; egyáltalán meg kell indítani a szövetségi munkát.

Dankó Imre

Vadászó nemesek és úri vadászok

A vadászat szerepének változása a XVIII-XIX. században

A magyar néprajztudományban a vadászat kutatása kizárólag a paraszti vadfogás, mai értelemben az orrvadászat módszereinek, eszközeinek bemutatását jelenti, pedig emellett a paraszti vadászatnak évszázadokon át voltak legális és féllegális lehetőségei is, amikor nemcsak a vadászatra jogosult nemesek engedélyével, hanem velük együtt, sokszor tőlük kapott fegyverekkel vadásztak, továbbá a nemesi vadászatok tevékeny résztvevői voltak hajtóként, kísérőként is. Ez a körülmény számos kérdést vet fel, amellyel a néprajztudomány eddig alig foglalkozott. Milyen szerepe volt egy-egy falu, vagy egy-egy ember életében a nemesi vadászatoknak, hatottak-e ezek, és ha igen, hogyan a paraszti vadfogás technikájára, hogyan függ össze a nemesi vadászat XVIII-XIX. századi megváltozása a paraszti vadászat lehetőségeinek beszűkülésével? Ezeknek a kérdéseknek a megválaszolásához fontos a nemesi vadászat jellege megváltozásának néprajzi szemléletű áttekintése.

A XVIII-XIX. század folyamán az élet minden területén bekövetkezett változások – a tradicionális nemesi világ felbomlása, a polgárosulás – a vadászatban is kimutathatók. Megváltozik a vadászati törvénykezés,¹ jelentősen módosulnak az eszközök, a vadászati módszerek, a vadgazdálkodás, s mindez összefüggésben van a nemesi vadászok mentalitásának megváltoztatásával.

A XVIII. századi nemesi vadászatról írva általában a vadászat szórakozás, virtuskodás, nemesi kötelesség jellegét szokták kiemelni. Anélkül, hogy ezt cáfolnám vagy jelentőségét kétségbe vonnám, felhívom a figyelmet a vadászat egy további fontos feladatára. A források szerint a vadászat olyan tevékenységnek számított, amely szorosan kapcsolódott a nemesi élthez: elvárták a gyakorlását és emellett megbecsülték gyakorlati hasznait. A gyakorlati haszn megbecsülése folyamatosan csökkent, s a XIX. század végére az úri vadászoknak már nem illet említeni ezeket. A vadászat megítélésének ilyen változása mutatja leginkább a két évszázad alatt lezajlott változást, amikor a nemesi élet szervezéseként megélt tevékenységből, szórakozásból polgári jellegű – bár sok nemesi vonást magán viselő – sport lett.

A XVIII. század elején Bél Mátyás a vadászat négy hasznát sorolja fel: gyönyörködtetés, táplálék, bőr és prém, kártevő irtása.² Nem véletlenül szerepel első helyen a gyönyörködtetés – a nemesek vadászatának fő célja mindenképpen ez volt.

Szentmártoni Bodó János a XVII. században írta a vadászat dicséretéről szóló versét, amelyet a század folyamán többször kiadtak. Ő így fogalmazza meg a vadászat szépségét:

*Im ha Nyílat úzetsz, Róka fut elődben,
Ha eresztő szíjjon jó Agár kezében,
Gyönyörködhetel ott vadászó mezőben
Úgy tetszik, hogy ugyan meg-újúlsz szívedben³*

1704-ben Wesselényi István így ír: „vadászásom azt cselekedte, hogy egy óra is többé nem felejtette velem így megromlott sorsomat, kibem vagyok, csak ez az egynéhány óra, míglen ezen célozott vadamat béhozhattam”.⁴ Faludi Ferenc, mint a fiatalember jó és helyes mulatságát említi a vadászatot,⁵ másutt pedig „királyi mulatság”-nak nevezi.⁶

A korban meg is követelték a vadászatban való ügyességet a nemesektől. Ezt Bél Mátyás azzal indokolja, hogy aki a vadászatban járatos, az a közügyekben is az, és példának hozza Nimródot, Lükurgoszt, de a magyar történelem és mondavilág alakjait is – a csodaszarvas legendát, Mátyás királyt. Ezért a vadászatot, mint vitézséget, erőpróbát – hangsúlyozta – fenn kell tartani.⁷ A vadászat a „Szép vitézségnek egyik Speciese”, amit a nemes úriaknak a kortársak szerint gyakorolni kell. Ez nemcsak vitézzé, hanem egészséges is tesz. Amellett

¹ A vadászati jog történetéről ld. Zoltán Ödön: *A vadászat magyar jogi rendje*. Bp. 1978.

² *Bél Mátyás: Magyarország népének élete 1730 táján*. S.a.r. Wellmann Imre. Bp. 1984. 296-297. old.

³ *Szentmártoni Bodó János: A nyíl éneke és a vadászás dicséretéről való ének*. h.n., 1714.

⁴ *Wesselényi István: Sanyarú világ I-II*. Bukarest, 1983. I. 84. old.

⁵ *Faludi Ferenc: Prózai művei*. Bp. 1991. 259. old.

⁶ *Magyar költők XVIII. század*. S.a.r. Mezei Márta. Bp. 1983. 5-6. old.

⁷ *Bél Mátyás: I.m.* 297. old.

Istennek tetsző szórakozás, és éppen az ő jóindulata nyilvánul meg a vadászat lehetőségében.⁸

Mindezek mellett nem volt elhanyagolható ebben a korban a vadászat haszna sem. A vadhús gyakori volt a főúri asztalokon. Wesselényiek pl. Szebenben rekedve gyakran nélkülözték, különösen a nagy lakomákhoz lett volna rá szükségük. Az, hogy milyen nagy szerepe lehetett a vadhúsnak az étkezésben Apor Péter feleségéhez írott leveléből is kiderül:

“...Hogy a karulyt oda adtad, ám legyen, én is már csak egyre szorultam, az sem fog semmit, mert vislám nincsen, húst alig ettem mióta elmentenek.”⁹ Nemcsak a maguk által lőtt vadhúst ették. Általános volt, hogy a vadászszemélyzet vagy a jobbágyok is szállítottak vadat a terület birtokosának. Nagykárolyban 1760-ban pl. 103 puskást és 41 hajtót rendeltek ki, hogy vadat lőjenek és küldjenek fel Pestre.¹⁰ Az egri érsek asztalára a személyzetének mindig meghatározott mennyiségű vadat kellett szállítania, így például – a böjti időszak kivételével – heti egy nyulat, és bizonyos időszakoként más vadakat is. A kisebb birtokkal rendelkező nemesek, Wesselényi István, Apor Péter, Czegei Vass László is vadásztattak, nemcsak vadásztak saját asztalukra.¹¹ A vadhúsnak az ünnepi lakomákon és bizonyos helyeken talál böjti idején lehetett a legnagyobb szerepe. Hoffmannsegg például beszámol arról, hogy a magyarok ragut készítenek a vízimadarakból, különösen böjtből, mert ezeket hidegvérűeknek tartják.¹² Apor szerint ha valamilyen különlegességet – pl. császármadarat – sikerült szerezniük, arra nagy vendégséget hívtak.¹³ Általában szívesen látták a vadhúst különleges alkalmakkor. Erre mutat Faludi Ferenc Szakácséneke is:

*A vadaknak különbsége,
Fenyős-, császármadárkák
Az ebédnek ékessége:
Fogoly, vadkam, fácánkák.*¹⁴

Bél Mátyás a vadbőrt és prémet említette a vadászat harmadik hasznaként. Ez teljesen érthető, ha a korabeli nemesi öltözék ismeretében gondolkodunk. Az alapanyagot sokszor a vadászó nemesek szerezték meg. Wesselényi István arról számol be, hogy az általa elejtett rókkák bőrét apósának adta, az azonban nem adja neki vissza, és így nem tud magának egy rókabőrös mentét készíttetni.¹⁵ Nemcsak az állatok prémje, hanem különféle madarak tollai is szerepet játszottak a nemesi viseletben. Bél Mátyás a gém bőbitájának süvegdíszként való felhasználásáról írt,¹⁶ Cserei Mihály pedig daru-, sólyom- és sastollakról.¹⁷

Bél Mátyás a vadászat hasznai közt említi még a kártevők irtását. Ez, mint feladat, általában a parasztokra hárult, de gyakran kértek segítséget ehhez a földesuraktól is, különösen attól, aki szenvedélyes vadásznak számított. Több ilyen leírás maradt fenn a XIX. századból. Emellett azzal is számolnunk kell, hogy a vadászatokon is mindig igyekeztek irtani a káros, vagy károsnak ítélt vadakat, például a farkast és a medvét.

A vadászat gyakorlati jelentősége mellett át meg átszőtték a nemesi életet a vadászattal kapcsolatos időtöltések. A nemesi udvarházaknál gyakran tartottak vadállatkölyköket. Károlyi Sándor felesége, Barkóczy Krisztina számol be levelében férjének arról a szelíd farkaskölykről, amit a francia követnek ajándékoztak.¹⁸ Az erdélyi gubernátor Bánffy György tizenhat év körüli fiait medvét tartottak otthon.¹⁹ Apor Zsuzsanna 1721-ben hiúzkölyköt ajándékozott a generálisnének.²⁰ Ezek a vadállatok főleg a család presztízsét, a ház fényét

⁸ Szentmártoni Bodó János: I.m.

⁹ Apor Péter: Verses művei és levelei II. Közli Szádeczky Lajos. Bp. 1903. 76. old.

¹⁰ Kállay István: A magyarországi nagybirtok kormányzata 1711-1848. Bp. 1980. 167. old.

¹¹ Id. Wesselényi István: I.m. II. 402., 403. old., – Apor Péter: I.m. 69., 121., 209. old., – Vass György és László: Napló. Közli Nagy Gyula. Bp. 1896. 480. old.

¹² Hofmannsegg, Johann utazása Magyarországon 1763-1794-ben. Közli Berkeszi István. 1887. 51. old.

¹³ Apor Péter: Munkái. Közli Kazinczi Gábor. Bp. 1863. 358. old.

¹⁴ Magyar költők XVIII. század. S.a.r. Mezei Márta. Bp. 1983. 31-36. old.

¹⁵ Wesselényi István: I.m. II. 319. old.

¹⁶ Bél Mátyás: I.m. 343. old.

¹⁷ Apor Péter: I.m. 1863. 464. old.

¹⁸ Magyar hölgyek levelei. Közli Deák Farkas. Bp. 1879. 443. old.

¹⁹ Wesselényi István: I.m. I. 276. old.

²⁰ Apor Péter: I.m. 1903. 84. old.

emelték, hasonlóan a királyi udvarok vadállataihoz, akár Mátyás orszlánjaira,²¹ akár a XVIII. századi bécsi udvar vadjaira gondolunk.²² Ezeknek a vadállatoknak annyiban lehetett közüük a vadászathoz, hogy talán a lelőtt anyaállat mellől hozták el felnevelni kicsinyeit. Legalábbis a XIX. század első felében egy ilyen esetről számol be Újfalvi, aki két medvebocot próbált meg így felnevelni.²³

Számos példát lehet találni arra, hogy a nemesi vadászok szívesen adtak ajándékba vadhúst és szívesen fogadták az ilyen ajándékot. A jogszokások körébe tartozik annak elvárása, hogyha más területén vadásznak, a terület tulajdonosának adjanak a vadból. Így tesz Wesselényi István is, amikor több napig Bethlen Sámuelné birtokán vadászik.²⁴ Aporné viszont arról panaszkodik levelében, hogy bár Kálnoki Mihály és a futásfalvi puskások szerencsével jártak az ő területükön is, nem bírta rávenni őket, hogy számára is vadásszanak.²⁵ Sokszor küldenek ajándékba vadat a tekintélyesebb főuraknak, hivatalviselőknek. Az ajándék legtöbbször szarvas, de más vad, vagy madár is lehet. Gyakran valamilyen határozott célt remélnék elérni a megajándékozottnál. Így például a Telekiek 1707-ben és 1708-ban, amikor Bánffyékkel, az erdélyi gubernátor családjával problémáik akadtak, többször küldtek ajándékokat Bánffy Györgynek.²⁶ Valamely szívesség viszonzásaképpen is küldtek vadat egymásnak. Apor Péter Mihály Mihálytól kap szarvast, és mint írja: „...bizony száz szarvas sem érné fel, az miben ő kglminek szolgáltam, ezután több efféle jóakarattját várom ő kglmének”.²⁷

Különösen jellemzik a nemesi életforma és a vadászat kapcsolatát azok az esetek, amikor az éppen ülésező országgyűlésre küldött valaki vadat. 1726-ban Károlyi Sándor nagykárolyi és csongrádi birtokairól négy szánon küldött vadat Pozsonyba.²⁸ A XIX. század elején Nagyváthy még a gazdatisztek feladatai között is említi, hogy „A Vármegye gyűlése, és Főispán megjelenése alkalmatosságával, és a Viceispán Uraknak vaddal kedveskedni illendőségig szükséges”.²⁹ A rokonok egymásnak is küldtek vadat, részben a háztartás segítségére, részben rokoni ajándékként. Széchényi György a vejének küld madarakat és egy őzet a káplánjával.³⁰ Ottlyk András pedig Zay Imrétől kér vadat gyermekágyas lányának.³¹

A fentiekből következik, hogy a vadászatot mindenképpen a nemesi élet fontos részének kell tekintenünk a XVIII. század folyamán és a XIX. század első felében is. Ennek három fő oka volt: a vadászni tudásnak és a vadászat gyakorlásának elvárása, a vadászat tényleges haszna és kinek-kinek vérmérséklete szerint a vadászat szenvedélye, amit általában már a nevelés kialakított. Meg kell említeni azonban, hogy a vadászat túlzásba vitelét e korban is elítélték. A nemestől ugyan elvárták a vadászatot, de nemcsak ezt. Önmagában ez még kevés:

*Földiek! Hát ugyan nemesi címer ez,
Ha valaki négy s öt ebet öszveszerez,
S minden erejéből őket a nyúl szeszi
Kivált a koplalás által úgy kiveszi
Hogy egész nyáron se tudják elébbeni
Kotrosult szőröket símán levédleni?*³²

A Tsitseri Ferencről írott gúnyversben a korhelység egyik velejárójaként írják le az állandó vadászatot, az olyan nemes, akit más nem érdekel csak a nő, a bor, a vadászat, a vagyonát feléi.³³

²¹ Zolnay László: Vadászatok a régi Magyarországon. Bp. 1971. 172. old.

²² Vass György és László: I.m. 133. old.

²³ Újfalvi Sándor: Az erdélyi rögzített és közelebbi vadászatok és vadak. Bp. 1982. 102-103. old.

²⁴ Wesselényi István: I.m. II. 503-510. old.

²⁵ Apor Péter: I.m. 1903. 204. old.

²⁶ Wesselényi István: I.m. II. 186., 581. old.

²⁷ Apor Péter: I.m. 1903. 119. old.

²⁸ Károlyi Sándor: Önéletírása és naplójegyzetei I-II. Közli Szalay László. Bp. 1865. I. 204. old.

²⁹ Nagyváthy János: A magyar Gazdatiszt. Pest, 1821. 52. old.

³⁰ Széchényi György: Levelei Ebergényi Lászlóhoz 1697-1724 I-II. Bp. 1929. II. 1092. old.

³¹ Zay Miklós: Adatok a hazai vadászat történetéhez In: Vadászlap XI.évf. 1889. 71-73., 83-85. old.

³² Magyar költők XVIII. század. S.a.r. Mezei Márta. Bp. 1983. 484-486. old.

³³ Különb-különb jó és rossz szagú virágokkal teljes kert. S.a.r. Lőkös István. Bp. 1989. 85-90. old.

Hogyan változik meg egy évszázad alatt ez a hagyományos nemesi vadászat-felfogás? Az átalakulás a XVIII. század végén, a XIX. század elején kezdődik. Ekkor indulnak el a „politikai vadászatok”. Természetesen a vadászat, mint társas összejövétel, mindig alkalmat adott politikai ügyek megvitatására, a XVIII. század végétől azonban egyes vadászatokat kifejezetten politikai céllal szerveznek meg. A nemzeti felemelkedés útjának keresése jól kapcsolható a nemzeti virtus bemutatására alkalmas vadászathoz.

A „politikai vadászatoknak” két különböző formája létezett. Erdélyben az ilyen események fő szervezője az idősebb, majd a reformkorban az ifjabb Wesselényi Miklós volt. Az első politikai célú vadásztársaságot, a Diána Vadásztársulatot az idősebb Wesselényi hozza létre 1792-ben. Ennek feloszlata után egy ideig szünet következett az ilyen politikai szervezkedésben, majd 1823 és 1834 között a híre zsigó vadászatok adtak kiváló alkalmat a politikai vitákra: a liberális nemesség találkozására, az új gazdasági eszmék terjesztésére és a magyar nemzeti virtus, ügyesség, bátorság kimutatására. Nem véletlen, hogy ezeken a kormány emberei, a katonák nem voltak szívesen látottak. Wesselényi célja ezekkel a vadászatokkal az új eszméket támogató nemesek egybegyűjtése, és megedzése – tehát valamilyen hadi felkészítés – volt.³⁴ Erre a célra utal az is, ahogyan Újfalvi – Wesselényi Miklós barátja, vadászatainak állandó résztvevője – írt, már a forradalom után, a vadászat szerepéről: „Lóra termett a magyar, fegyverre termett e nemzet: s ha a béke napjaiban lófuttatás, kopászat s vadászat lesz kedvtelése, e nemzet a végzet által felhívott világszerepet dicsőn fogja egykor lejátszani.”³⁵

Amit Erdélyben a zsigói vadászat, ugyanazt jelentette az ország többi részén az 1840-es évek divatos vadászati formája, az agarászat. Az első agarászegylet 1836-ban alakult meg.³⁶ Népszerűségüket mutatja, hogy a kor nemesi életéről szóló regényekbe is belekerülnek.³⁷ 1849 után is az agarászegyletek, a vadásztársulatok nyújtottak alkalmat a gyülekezésre. Az 1850-es évek végén megalakult boly-baranyai vadásztársulat célját például így határozza meg egyik szervezője: „...főcélja nem annyira a vadászati élv, mint inkább a gyakori összejövetelek által a társulat tagjai, és a vendégül meghívottak közt a tündező közszellem ébresztése és táplálása”.³⁸ Ez a politikai jelleg csak a kiegyezés után kezdett eltűnni.

Az, hogy a vadászat politikai fórummá vált, kezdte megváltoztatni értelmezését is. Egyre jobban kiemelték a szenvedély, a sport, a nemesi virtus fontosságát. Ennek egyik szószólója Újfalvi Sándor volt, az ekkor megjelenő „úri vadászok” egyik első képviselője. A XIX. század elejétől, de különösen a század közepe után jelenik meg ez a fogalom. Korábban nem volt igény erre a megkülönböztetésre. A vadászat értelmezésének átalakulása maga után vonta a vadászat szabályainak, etikájának átalakulását is. Aki ehhez alkalmazkodott, úri vadásznak számított. Különösen szükség volt erre az elkülönülésre 1848/49 változásai után, amikor a nemesség már hivatalosan nem volt elkülönítő tényező. Nemcsak a legálisan vagy illegálisan vadászó parasztoktól és polgároktól akarták így elkülöníteni magukat, hanem olyan nemesi – főleg kismemesi – vadászoktól is, akik nem alkalmazkodtak az új szabályokhoz. Hegyi Imre is felhívta a figyelmet arra, hogy jellegében ekkor válik el egymástól a paraszti és a birtokosi – vagy úri – vadászat.³⁹ Míg az előbbinek a haszon a célja, az utóbbié csupán a kedvtelés. Különbözik a kettőnek a technikája is, mind minőségben, mind pedig egyes eszközök alkalmazásának elfogadásában. Az úri vadászat formája a fegyveres vadászat, más eszközöket alig, inkább csak kísérletképpen használnak. Az úri vadászok külön társadalmi csoportot alkotnak, szervezeteket hoznak létre, új, főleg német eredetű szokásokat gyakorolnak. Fontos számukra, hogy magukat „vadászokként” definiálják, elkülönüljenek más egyszerű halandóktól, s egy bizonyos csoporthoz tartozzanak. Ezt fejezi ki a XIX. század elején kezdődő, majd a század utolsó harmadában felvirágzó trófea-kultusz is, hiszen a ruhán, a házon, a lakásban látható trófeák mindenki számára hirdetik: ez az ember vadász.

³⁴ Újfalvi Sándor: *l.m.* 58-69. old.

³⁵ *U. o.* 9. old.

³⁶ *Dékán István*: *Kalandozás a vadászat történetében.* Bp. 1972. 155. old.

³⁷ *Ld. például La Tour, Gustav De*: *Jelenetek a magyar életből I-III.* Pest, 1861. II. 1-17. old. és *Jókai Mór*: *Egy magyar nábob.* Bp. 1977. 390-403. old.

³⁸ *Skublics Jenő*: *A boly-baranyai vadásztársulat.* In: *Vadász- és Verseny-lap.* 1862. 6-8. old.

³⁹ *Hegyi Imre*: *Népi erdőkielésünk történeti formái.* Bp. 1978. 152-164. old.

Az úri vadászok a ténylegesen vadászattal foglalkozóknak viszonylag kis részét képviselik. Mellettük legálisan, de az illegalitás határán vagy azon túl is sokan vadásztak. Viszont ők azok, akiknek a vadászatát a hivatalos társadalom elismerte: őket emlegették vadászokként.

Ha összevetjük a vadászat szerepének XVIII. századi és XIX. század végi értékelését, azt látjuk, hogy az úri vadászatban a gyakorlati haszon teljesen háttérbe szorult.

A vadhús veszít fontosságából, bár a vendégségekben mindvégig szokásos marad, és a földesúr ellátására való vadásztatás sem szűnik meg a nagybirtokon. Teleki Sándor írja pl. az 1820-as évekről, hogy amikor Barsay János vaddal és más hússal megrakott társzekerét látták megérkezni falusi birtokáról, tudták, hogy aznap este nagy vendégség lesz nála.⁴⁰ Az ilyen ellátásra azonban már a vadászszemélyzet vadászik, különösen a század második felétől. A vidéken élők – a gazdatisztek, a falusi értelmiség, a kismesek utódai és a parasztok egy része is – mindvégig vadásznak saját asztalukra, de ezt a század második felében már nem tekintik valódi, nemes vadászatnak. Sőt egy része 1872 után a törvény szerint is orvvadászatnak számít. Az úri vadászatot elejtett vadakat gyakran elosztogatják. Ez már a XIX. század elején megjelenik a főnemességnél. 1820 körül az Esterházyak ozorai vadászatán a parasztok kocsiakkal vártak a vadászat végén, mert tudták, hogy ők fogják megkapni az elejtett vadakat.⁴¹ Ugyanezt teszik az Orczyak is Tarnaörsön, ahol a vad egy részét ugyan megessi a vadásztársaság, a nagyobbik részt azonban elosztogatják a béreseknek.⁴²

A bőr és a prém kezd visszaszorulni a ruházatkodásból, így csökken vadászati jelentősége is. A díszruhákhöz kell még a prém, de ezt már általában kereskedelemből szerzik be.

A ragadozóirtás a XIX. században is feladata volt a vadászatnak, s ebben egyénileg és társaságban is részt vettek az úri vadászok, de nem a cél, hanem a sport kedvéért. Miután a század végén a vadászok jó része maga nem gazdálkodott, így legtöbbször számára nem, vagy csak vadgazdálkodási szempontból volt kézzelfogható haszna az ilyen vadászatoknak.

A vadajándékozás szokása a XIX. században is élt. Barátok, rokonok továbbra is kapnak az elejtett vadból, és meg lehet találni a feljebbvalóknak való ajándékozást is. Hajtűbűszörményben pl. egy vaddisznóvadászat után a zsákmányt feldarabolva osztják el a vadászok és a hajtók között, és küldenek a város előkelőinek is.⁴³

A XIX. században is tartottak otthon vadállatokat, de ez már inkább a természetszeretet, állatszeretet kimutatásának egy formája volt. Újfalvi Sándor medvét, farkaskölyköt, vadmascskát tartott otthon, sőt Wesselényivel együtt többször megpróbálták császármadarat szelidíteni.⁴⁴ Később a Vadász- és Verseny-lap említi eladó szelíd őzet, amelyet még szópós korában fogtak⁴⁵ és írnak szelíd rókáról is.⁴⁶ A század vége felé is találunk olyan esetet, hogy a lelőtt medve kölykeit próbálják meg felnevelni.⁴⁷ Bársony István a nagybátyjáról jegyzi fel, hogy nagyon szerette az állatokat, és kúriájában fácánokat, foglyokat, darut és őzeket tartott kedvtelésből.⁴⁸

Mivel az úri vadászatnak mindezek közül valójában egyik sem célja, feltehetjük a kérdést, hogy miként fogalmazták meg a kor vadászai a vadászat mibenlétét és hasznát. A XIX. század második felében ez már egyértelműen a sport. Ekkoriban kezdenek egyéb sportok is népszerűvé válni, és a vadászatot is közéjük kezdik sorolni.

1842-ben Szász Ferenc még hagyományosabban fogalmazza meg a vadászat értelmét, de amit fő érdeként leír, az már a későbbi értelmezés csírája. Szerinte a vadászatot azért kell gyakorolni, mert az őseinktől, mint virtust örököltük és ezzel lehet védekezni az elpuhultság, a lustaság ellen. A vadászat „nemes férfias mulatság”, amit nézni is jó. Fejleszti a bátorságot,

⁴⁰ Teleki Sándor: Emlékezései. Bp. 1958. 28. old.

⁴¹ Panka Károly: Régi vadászatok. Ozorai fővadászatok. Bp. 1935.

⁴² Festetics Leó: A tarna-örsi vadászatok. In: Vadász- és Verseny-lap. 1861. 49-53., 65-59. old.

⁴³ Sifrány Lajos: Vaddisznóvadászat. In: Vadász- és Verseny-lap. 1861. 537-538. old.

⁴⁴ Újfalvi Sándor: I.m. 102-103., 198., 216., 221. old.

⁴⁵ Vadász- és Verseny-lap. 1858. 32. old.

⁴⁶ Vadász- és Verseny-lap. 1873. 347. old.

⁴⁷ P.A.: Szolyvai vadásznapló. In: Vadász- és Verseny-lap. 1873. 293-294. old.

⁴⁸ Bársony István: Víg világ. Bp. 1898. 113. old.

mivel „Szép 's férfias a vadkant kétélű késsel fogadni...”. A vadászat gyakorlása egészséget, jó alvást, rugalmasságot, erőt ad, és a léleknek is hasznos, mert elűzi a politika, a társadalom gondjait, tehát ilyen téren is pihenést biztosít. Emellett megemlíti, hogy a vadászattal ízetes vadakhoz jutunk.⁴⁹ Ezzel nem mondott mást, csak amit már Szentmártoni és Bél Mátyás is felsoroltak a vadászat hasznáról, azonban a hangsúly máshová került, hiszen csak egy mondat utal rá, hogy a vadászatnak kézzelfogható haszna is lehet.

Ez az új mentalitás lesz a jellemző az úri vadászatra a XIX. század második felében. A vadászok vallomásai mind ezt tükrözik. Garami szerint „...a vadászat nemesebb része az a valódi hév, mely e nemes mulatságnak fáradalmak és veszélyek közti felkeresésében adja meg igazi férfiasságát...”.⁵⁰ Máriássy Béla egy napilap vadászatellenes cikkére válaszolva a vadászatban a természetszeretetet, a sportot, az egészség megővésének módszerét látja, amely egyben a vadgazdálkodás fontos része is, de semmiképpen nem öldöklés.⁵¹ Löwy Ödön a vadászszenvedélyt Hunortól és Magortól eredezteti, akik annyira vágytak a vadra, hogy nem tudtak visszafordulni, egyre üzték a csodaszarvast. A vadászat az ő számára a jó kedélyt, egészséget, a pihenést biztosítja.⁵² Ezekben a véleményekben már véletlenül sem bukkan elő a vadászat anyagi haszna. Ugyanakkor a század végén kezdik elemezni a vadászat közgazdasági jelentőségét. A Vadász- és Verseny-lapban 1887-ben jelenik meg az első ilyen cikk,⁵³ majd Egerváry Gyula ír róla cikksorozatot.⁵⁴

A vadászat a XIX. század második felében kezd összekapcsolódni az egyre népszerűbbé váló természetjárással: megjelenik a természetjáró vadász alakja. Eddig is beletartozott a természetben való gyönyörködés a vadászat élvezeteibe, de a XIX. század végén ez átalakul. Eddig a vadász gyönyörködött a természetben, most megjelennek az olyan természetjárók, akik vadásznak. Újfalvink még vadászként jelentett sokat a természet megismerése: „Azonkívül én a vadászatot nemcsak páratlan élvezeteiért gyakorlám oly kitűnő s lankadást nem ismerő szenvedéllyel, hanem többféle hasznos ismeretek megszerzésiért, és amelyekhez csak ez úton juthattam.”⁵⁵ Hamvay Zoltán, Lakatos Károly, Bársony István írásaiban már másképp jelenik meg ez az érzés: egyre fontosabbá válik a természet megismerése. A XIX. század végén ezt a jelenséget így fogalmazzák meg: „Mi a turista uraim? – A turista nem egyéb, mint puskájától megfosztott vadász.”⁵⁶ A természet megfigyelésének és a vadászatnak összekapcsolódása különösen a XIX. század elején meginduló ornitológiai mozgalomban figyelhető meg. Elsőként Széchenyi Ferenc, majd egyre több főúr – így például István főherceg – igyekszik otthon madárgyűjteményt berendezni. A század közepe felé még szélesebb körű a mozgalom,⁵⁷ már nemcsak főúri családoknak vannak gyűjteményei, de olyan kisvárosoknak, mint Csongrád is megvan a vadászgyűjtője. Itt a helyi ügyvéd, majd később polgármester, Kertész László gyűjti a tiszai madarakat a negyvenes években. Ezeket maga lövi és preparálja.⁵⁸

A XVIII-XIX. század folyamán a vadászat a nemesi élet szerves részéből vált sporttá. Nemcsak mint szórakozásnak a jellege és az életben elfoglalt helye változott meg, hanem kialakult egy hozzá kapcsolódó, saját szubkultúrával rendelkező csoport is – az úri vadászatok. Bár a XIX. század végén a vadászatnak még számos nemesi vonása van, alapjában véve már polgári jellegű sporttá vált. Gyökerei a nemességhez nyúlnak vissza, annál is inkább, mert az úri vadászok nagy része maga is nemesi eredetű családból származott. Ez a vadászatban belüli „polgárosulás”, egybeesik a magyar társadalom polgárosulásával, és annak jelenségeit tükrözi vissza.

Jaksa Eleonóra

⁴⁹ Szász Ferenc: A gyakorlott vadász. Nagyszeben, 1842. 1-7. old.

⁵⁰ Garami: Vadászkalandok. In: Vadász- és Verseny-lap 1869. 155-156. old.

⁵¹ Máriássy Béla: A vadászatról. In: Vadászlap 1890. 442-443. old.

⁵² Löwy Ödön: A vadászszenvedélyről. In: Vadászlap 1898. 115-116. old.

⁵³ A vadászat haszna. In: Vadász- és Verseny-lap. 1887. 212-213. old.

⁵⁴ Egerváry Gyula: A vadászat fejlődéséről és mai közgazdasági jelentőségéről. In: Vadász- és Verseny-lap. 1896. 315-318. old.

⁵⁵ Újfalvi Sándor: I.m. 303. old.

⁵⁶ Hathalmi Gabnai Ferenc: Máramarosból. In: Vadászlap 1892. 333-334. old.

⁵⁷ Chernel István: A honi madártan történetéből. In: Vadászlap. 1888. 4-6. old.

⁵⁸ Váry Gellért: Emléklapok Csongrád múltjából. Szeged, 1974. 98-99. old.

Mayer József siratója

„Akárhányszor tapasztalhatjuk, ha valahol vihar avagy az ég által küldött egyéb csapás tarolja le az egész vetést, hogy az út mentén álló alacsony növények vagy bokrok tövében akad egy-egy kis bántatlan hely, ahol néhány kalász lábbon maradhatott. Ha pedig ismét éltetően süt a nap, ők magányosan és észrevétlenül növekszenek tovább; maga idején elkerüli őket a nagy hombárokknak arató sarló, de nyár utóján, mire megérnek és megtelnek, jönnek szegény kezek, és összekeresik őket, s kalászt kalászra szedve, gondosan egybekötve, többre becsülvén e keveset, mint egész kévéket mások, behordják őket, lesz belőlük táplálék egész télen át, s talán magnak is ők maradnak a jövő számára” – írta W. Grimm a *Gyermek és családi mesék* 1819-es második kiadás előszavában.

Ezeket a gyönyörű sorokat olvasva fogalmazódott meg bennem is az a gondolat, hogy változóban lévő világunkban meg kell menteni a jövő számára minden olyan régi szokást, nyelvi jelenséget, emléket, amely a múltból örökségként maradt ránk.

Munkámmal én is e tevékenységhez szerettem volna hozzájárulni azáltal, hogy Sopronkövesden egy 1926-ban keletkezett balladát gyűjtöttem össze és dolgoztam fel.

A ballada

C.J. Sharp népzene gyűjtő a ballada fogalmát úgy határozta meg, hogy benne az elbeszélő tartalom egyesül a lírikus formával. Ugyanakkor hangsúlyozza a népi balladaköltészetnek generációkon át ható emlékezetét, kollektív formáit, a kezdő, záró formulák egységét.

Az általam gyűjtött ballada a XIX. században keletkezett ponyvaballadák közé sorolható. Ezek a balladák általában megtörtént eseményeket mondanak el, szerelmi hűtlenséget, szerelemfélétségből történt gyilkosságot, családi bosszút, vagyonra törő családtagok gyilkosságát, s hasonló témákat. Az ilyen típusú balladák a szájhagyományozás még nem tette meg alakító munkáját. Némely helyen például még döccen a vers, a téma felépítése is a vásári képmutogatók ábrázolásaira emlékeztet, sőt a ballada erkölcsi tanulsága is némely esetben erőszakoltan kapcsolódik a történet befejezéséhez. Ezekben a balladákban kifejezésre jutnak a parasztságon belüli ellentétek, az egymás ellen feszülő indulatok; maga a kapitalizálódó feudalizmus paraszti képe tűnik elénk.

A Mayer Józsefről szóló ballada

A történetet Csígyó Józsefné Gyarmati Annus néni nyugat-dunántúli, vagyis helyi nyelvjárásban így mondja el: „Ennek a dolognak az vót a története, vagyis úgy tudódott ki, hogyan vót a Mayer Józsefnek a halála, hogy vonaton utaztak Mayer a kocsmáros, és egy lövői ember, Lakatos, és arru beszígették, hogy el köllene menni Vépre. Lakatos aszt mondta, hogy ott neki jó ösmerősei vannak, akiktű hallotta, hogy ott jó göbölöket lehet venni ócsón. Hívta Mayert, hogy menjenek el, de hozzon vele sok pínzt. Hát persze a Lakatos Feri az abba vót, hogy hát most ű ottan sok pínzt tud megszerezni Mayertu. De bizony ráfizetett, mer a kocsmáros csak nagyon keveset vitt vele. Megötte Mayert az erdőbe, de hát nem mondta meg, mikor vallatták a csöndérek, hogy hát ű ütötte agyon. Akkor a csöndérorson vallatták 3-4 napig, má bemetítik a körmeit is, sóval betömtek, de még akkor sem vallott. Hát má 4-5 napig nem kapott ennyi, akkor elejbe tettek egy nagy lábós tőrösmetéttet, és aszt mondták neki, hogyha kivalla, hogy ű vót, akkor ehetik belüllő. Hát erre asztán a Lakatos Feri kivallotta, hogy ű vót, mer igen szerette a tőrösmetéttet, meg íhes is vót. Utána elvitték Vépre, hogy mutassa meg hun a Mayer. Mikor először elvitték, nem mutatta meg, csak amikor má a tőrösmetétű jól lakott. Megmutatta hova tette el a szegíny Mayert, de má arra annak egyik kezét a rókák lerágták, és kukacok lepték el mindenit. Hazahozták szegínt, de a lakásba nem vihették be, csak a nagy lábós színy alá, ahol a mulatságot szokták tartani, mert ű kocsmáros vót.

Szegin felesége alédozott, ottmaradt két kis gyerekkel. Lakatost a csöndérek kisírték a temetésre, utána elvitték a vonaton. Az egész falu népe kint vót az állomáson. A csöndérek végigkisírték a vonat mellett, és mindenki kiabálta nekijje:

- Te rablógyilkos, mit csináltál?

- Te, a szegin asszony ittmaradt két gyerekkel!

És akkor a csöndérek fölvezették a vonatra és elvitték, és becsukták 15 évre a szombathelyi börtönbe. De ott nagyon jól viselkedett, osztá 2-3 évvel hamarabb szabadult.”

A történetet a következő szöveggel énekelte Kántor Ferencné Prájczer Regina (szül.: 1903.) és Baranyai Ferencné Prájczer Margit (szül.: 1905).

Ezzel a szöveggel énekelte 1994-ben Wild Anikó 14 éves általános iskolai tanuló is, aki Antal Sándor bácsitól (szül.: 1910.) tanulta szövegét és dallamát is.

Mayer József balladája

*Szörnyű csapás érte Kövesd községét,
Meggyilkolták az egyik törzsvendéglősét.*

*A pénzéért vették el az életét,
Nem sajnálták feleségét, gyermekét.*

*Porpác és Vép határában mi történt,
Szegény Mayert kiinn az erdőn megölték.*

*Piros vére úgy folyik, mint a patak,
Felesége szíve majdnem meghasad.*

*Lakatos Feri, mit gondoltál magadban,
Mikor Mayert becsaltad a bokorban.*

*Bal kezdeddel a majorra mutattál,
Jobb kezdeddel a Mayerra sújtottál.*

*Hej, te Mayer, nem vetted te ezt észre,
Hogy Lakatos fejszét visz a zsebjeiben.*

*Hogyha tudtad, nem mentél volna vele,
Lakatosnak elment volna a kedve.*

*Lakatos Feri végzete a munkáját,
Bokor alá rejtette el a hullát.*

*Bokor alá rejtette el a hullát,
És ezután elvette a pénztárcát.*

*Lakatos Feri megnézi a pénztárcát,
Nem volt benne több, csak ötmilliókétszáz,
Ami Mayer csak lefoglalóra szánt.*

*Lakatos Feri feltekintett az égre:
Csillagos ég, vedd hozzád a lelkemet!
Én gyilkoltam meg a Mayer Józsefet.*

*Szombathelyi börtön ajtó de sárga,
Rablógyilkos oda vgyon bezárva.
Szombathelyi börtönajtó hasadj meg!
Rablógyilkos sohase szabadulj meg!*

A ballada keletkezésének időpontját ismerjük, 1926. Alapja megtörtént esemény, melyet az ismeretlen szerző tömören mond el, nem részletez, mivel a történetet már mindenki ismeri a faluban. Így találhatók benne a kívülálló számára homályos részek. (Hogyan mentek Vépre? Hogyan ásta el Mayer testét Lakatos? Hogyan jött vissza? Hogyan vallotta be tettét? stb.) Ezt csak a történetet prózában elmesélő szavaiból ismerjük részletesen. Aki csak az éneket hallja, az képzeletével egészíti ki a történetet. Párbeszédet nem találunk benne, inkább az énekmondó szólítja meg a szereplőt, s mondja el véleményét: „Hej, te Mayer, nem vetted te ezt észre... stb”. A környezetet sem ismerjük, csak azt tudjuk, hogy erdőben történt a dolog, s azt sem, hogyan jutottak el odáig. A két főszereplő külsejét is homály fedti: alacsony, magas, erős, gyenge? stb. Csak azt tudjuk, hogy orvul történt a támadás, s annak mikéntje a szereplők belső tulajdonságait emeli ki: kapzsi, becstelen, alattomos, s ez áll szembe a jóhiszemű, igaz úton járó ember jellemvonásaival. A bűnöst nem csak a hatalom, az igazságszolgáltatás ítéli el, hanem a nép is, ez nyilvánul meg abban, ahogy az elmondás szerint az egész falu kiment az állomásra és kiabált a gyilkosnak, elítélve tettét.

Az újstílusú dallam Járdányi Pál rendszerezése alapján (Magyar népdaltípusok, Zeneműkiadó Bp. 1963.) a II. A 2. csoportba tartozik. A kezdősor a kvintről indul és a szextnél nem megy magasabba. Középen 2.-ról az 5. fokra ugró kvart belső hullámot alkot. A szintén kvinthangról induló középső sorok elérik a decimát, és az 5-6-7-6. fokok körülrajzolása után szabályos kvintváltással zárulnak. Az 1. és 2. sor indítása az egymást követő versszakokban (1-től 4-ig) többször változik. A 4. sorban a visszatérés oktáv magasságból hajlik alá, ezáltal a sor belső hullámában a kvartugrás tercécé szűkül.

A dallam országosan elterjedt újstílusú katonadalokkal rokon. Járdányinál a II. kötet 110. lapján található egy igen közeli giusto variánsa: A tamási sorozóra süt a nap... – Ezen kívül Barsi Ernő: Daloló Rábaköz című gyűjteménye hozza négy variánsát (124, 130, 167, 170. szám). Ebből kettő katonanóta: Mikor én a kufferomba pakultam... és Az egyesben de kemények az ágyak... Mindkettő Szanyból való. A következő kettő: Jaj de sáros, jaj de szoros

ez az út... betyárnóta, A csonai kerületben mi történt... ballada. Egyik Beledről, másik Poyondról került a gyűjteménybe. A négy dal gyűjtési időpontja: 1970, 1967, 1970, 1969. – Barsi Ernő Daloló Szigetköz című gyűjteményében mindössze egy variánsa található a sopronkövesdi balladának: 26. sz. Bádoggózzák a kiliti templomot... – Dunakilitiből való szerelmi dal, 1967-ban gyűjtötték.

A sopronkövesdi ballada kezdő ütemének ritmusnyújtását a Daloló Rábaköz 124. és a Daloló Szigetköz 26. számú példája használja. Mindegyik példa 11 szótagos sorokból áll, 4+4+3 tagolással, ütembeosztásuk: $\frac{3}{4} + \frac{2}{4} + \frac{3}{4}$, illetve valószínűleg a rubato előadásból adódó $\frac{4}{4} + \frac{2}{4} + \frac{3}{4}$. A sopronkövesdi ballada kezdő ütemeinek nyújtott negyedik szótagja a rubato előadásnak megfelelően alig éri el az érték dupláját. Az énekes inkább fermátával jelölhető módon tagolja a sorokat.

A dallam tipikus alakja, az egyes versszakok variánsaival:

Variánsok:

70 éve történt e szörnyű tett, de nem felejtették el az idősebbek a faluban, s abból, hogy általános iskolai tanuló is ismeri szövegét, sőt dallamát is, arra a következtetésre juthatunk, hogy valóban apáról-fiúra, nemzedékről-nemzedékre száll, s megőrzésre érdemes.

Szövegét gyűjtötte: Gödéné dr.Török Ildikó. Zenei anyagát feldolgozta: Szarka Árpádné

SORSKÉRDÉSEK

A szlovákiai magyarság nemzettudata¹

Kezdjük először talán a csehszlovákiai magyarok nemzettudatával, hiszen csehszlovákiai magyarokként szakadtunk el az anyaországtól, és hosszas küzdelmek után jutottunk el oda, hogy ma azt mondhatjuk magunkról, hogy a szlovákiai magyar nemzeti közösség vagyunk. Ezzel jelezve azt, hogy a magyar nemzethez tartozunk. Ezt az óvatos becslések szerint is hétszázéves csoportot az anyanemzethez talán már csak a közös történelem és az abban gyökerező kultúra, no meg az itt-ott még meglévő családi, rokoni kapcsolatok kötik. Hiszen a gazdasági, társadalmi és politikai feltételek sajnos már hosszú évtizedek óta különböznek, eltérő feltételek között élünk.

Milyen lehet tehát ennek a nemzeti közösségnek a magyarságtudata? Valószínűleg olyan, mint az utódállamokban élni kényszerített többi kisebbségi magyarnak. Itt, a mai Magyarországon élő embernek talán hetekig vagy éppen évekig eszébe sem jut, mert nem kell eszébe jusson, hogy ő magyar. Mi naponta nézünk szembe a ténnyel, hogy „mások” vagyunk. Reggel, ha elindulunk, a szlovák lapok mellől választjuk ki a hazai magyart. Sajnos, a választék egyre szűkül! Most az Irodalmi Szemle szűnik meg. Magyar iskolába küldjük a gyerekeket, a magyar hírek mellett a szlovák rádió híreit is meghallgatjuk munkahelyünkön. Jobb esetben, ha szerencsénk van, akkor kétnyelvű közegben dolgozunk. És este, néha a szlovák tévéhíradó adásán szunyadunk, alszunk el a fotelban. Naponta kerülünk szembe „másságunkkal”, naponta találkozunk magyarságunkkal. Van, akinek ez a tény terhes, van, akinek nem. Van, aki már unja ezt a harcot, van, aki még nem. Van, aki naponta varrja szinte büszkén kabátjára a „sárga csillagot” a zsebéből kikandikáló magyar lap fejlécével, amit a buszon, a villamoson sem süllyeszt a táská mélyre, s ha kell, naponta újíttja föl a falu végén a kétnyelvű táblát. Van, aki persze ezt sem vállalja.

Ennek ellenére a szlovákiai magyar ugyancsak törné a fejét, elgondolkodna a kérdésen, ha nekiszegeznék a kérdést: miben rejlik nemzettudata, magyarsága? Mert ahogy a csongrádi paraszt, ők is „csak” dolgoztak, tettek, amit kellett, ami kiszabott rájuk. Bizonyos körök szorítására, amelyek a kezdetektől fogva másságunkat igyekeztek és igyekeznek bizonyítani, talán még ellenállóbbakká is lettünk. És van erőnk összegyűlni, tiltakozni iskolánk tervezett megszüntetése ellen, a kultúránkra, meglévő intézményeinkre nehezedő nyomás ellen, vagy az önkormányzatiság melletti kiállás végett. Mi tehát ott, odahaza, szülőhelyünkön vagyunk tudatosan – vagy kevésbé tudatosan – magyarok. Naponta kötjük magunkat új és új szálakkal az anyanemzethez. Ám bizonyos régebbi szálak naponta el is szakadhatnak. Én abban bízom, hogy az új szálak sűrűbben szövődnek, kötődnek, és erősebbek lesznek, tartósabbak lesznek.

Melyek azok a tényezők, amelyek ez alatt a háromnegyed század alatt a másságunkat igyekeztek bizonyítani, nemzettudatunkat próbálták gyöngíteni? Nem állítom, hogy néhány esetben nem érték el célt, de – mint az előbb is említettem már – talán még erősítettek is bennünket néhány esetben. Kezdjük tehát a legelején. Trianonnal jött létre az első csehszlovák állam, s ekkor volt kénytelen szinte hanyatt-homlok menekülni a magyar államapparátusban dolgozók nagy része az anyaországba. Ez nagy ürt jelentett és hátrányt nálunk. De nem ez volt a legnagyobb baj. Néhány éven belül vándorbotot fogtak a kezükbe, batyut kötöttek a hátukra a tanítók is. A tanítóság színe-java költözött át az anyaországba, és ott maradtunk értelmiség nélkül. Erre jött az első köztársaság, a benesi demokrácia előnyeinek a hangoztatása, sulykolása, szembeállítás a anyaország akkori társadalmi vagy politikai berendezkedésével, aminek természetesen egy célja volt: hogy a csehszlovákiai magyarokban gyöngítsék a hovatartozás tudatát és erősítsék a „csehszlovákizmust”. Azt hiszem, nem

¹ Elhangzott a XXIV. Honismereti Akadémián, Csongrádon, 1996. június 28-án. (Szerk.)

kell mondanom, hogy az a bizonyos demokrácia a kisebbségek szempontjából nem volt „méznyalás”.

A bécsi döntés után az anyaországhoz került Szlovákia nagy része, és a Tisza-féle Szlovákiában maradtak nyomora az, ami ránk jellemző volt. Például a Zobor vidéki nyelvszigetén a szlovák állam alatt elszünetelt dolgok is gyengítették a magyarok nemzet tudatát. Mára oda jutottunk, hogy négy-öt faluban kell mikrobuszt futtatni, összeszedt tíz-tizenkét gyereket, és viszi a Zobor alja egy részének alapiskolás alsó tagozatos diákjait Nagyszétnybe. Azoknak az asszonyoknak, akik olyan gyönyörű népviseletbe öltözöttek énekelnek, az unokáik nagy része bizony nem tud magyarul. Nincs iskola, nincs pap, nagyon nehéz harcot kell azoknak megvívniuk, akik a Zobor menti magyarságot öntudatra akarják ébreszteni.

Mikor véget ért a második világháború, a Csehszlovák Köztársaságban kollektíven lettünk „hortisták, nyilasok, fasiszták”, és kaptuk érte iskoláink bezárását, a hontalanság éveit, a batyúval Csehországba deportálást, a „lakosságcsere”, vagyis a kitelepítést. Kitelepítették a legjobb gazdákat, a pedagógusokat, ott maradtunk megint jó gazdasági és szellemi szakemberek nélkül.

Vannak továbbá olyan tényezők, amelyek ma hatnak, megpróbálják gyöngíteni hovatartozásunkat. Ilyen a gazdasági diszkrimináció. Szlovákia magyarságának jelentős része a mezőgazdaságból él. Nálunk a föld aranykorona értéke szerint támogatják a mezőgazdaságot. Az átlagos támogatás hektáronként 1500 korona. Komárom város főpolgármestere kutatásai szerint 5 dél-szlovákiai járásban ez a támogatás 0 korona, néhol 7 korona, a legjobb esetben – az érsekújvári járásban – 114 korona hektáronként. Ebből mindenki kiszámolhatja, hogy a Tatra alatti mezőgazdasági szövetkezetek néha a támogatásból is megélik, míg Dél-Szlovákiában keményen meg kell dolgozni, hogy ne legyen nagyon veszteséges ez a termelés. Ez nemcsak azért borzasztó, mert rosszabbul keresnek az emberek. A szövetkezetek kultúráink és iskoláink támogatói voltak, s ezt ma, sajnos nem engedhetik meg maguknak.

Jó tékonyan befolyásolhatná a szlovákiai magyarság nemzet tudatát, ha politikai pártjaink, társadalmi szervezeteink, a tudományban dolgozó emberek megnyugtató jövőképet tudnának vázolni elénk. Ez lenne talán a legfontosabb. Magyarországról pedig a hivatalos politika részéről is olyan jelzéseket várunk, hogy váljon egyértelművé számunkra is és a hivatalos szlovák politika számára is, hogy a nemzet határa nem azonos a jelenlegi államhatárokkal.

Gölföl Jenő

A vajdasági magyarság nemzet tudatáról

Talán elhamarkodott ígéretnek teszek eleget, amikor arról kísérek meg számot adni, hogy milyen a délvideki magyarság nemzet tudata a XXI. század küszöbén, hiszen ez egyrészt nagyon bizalmas jellegű, egyéni, érzelmi ügy, ugyanakkor életbevágóan fontos, közösségi kérdés. Néhány mondatban is meg lehetne rá adni a választ, de megfogalmazásával hivatott ideológusok, társadalomtudósok, politológusok foglalkoznak, időnként szenvedélyesen. A téma mögött hatalmas szakirodalom áll. Mégis, mindezek ellenére, szinte minden embernek eltérő véleménye van róla, mégha az eltérések csak árnyalatokban fejezhetők ki. Itt találok azt a hasadékot, amelyen keresztül lehetősége nyílik a látszólag kívülállóknak is állást foglalnia az ügyben.

Nem vagyok sem szociológus, sem politológus, sem profi politikus, csak régész. Másrésztől gyakorló kisebbségi vagyok, aki az újkori gypűnek abban az övezetében született és élte le eddigi élete javát, amely a történelmi Magyarország egykori határai és a Trianonban megrajzolt határok között húzódik. Kisebbségi magyarnak születtem, iskolai éveim javát, illetve egyetemi éveimet abban a rendszerben töltöttem amit a titói kommunizmusként ismerünk. Abban a politikai légkörben léptem bele a társadalmi élet forgatagába, amikor egyrésztől a tiltás, másrésztől a hittétel kényszere uralkodott. Tilos volt a nemzeti érzés bármilyen módon való kifejezése, tilos volt mindenféle – a hatóság által ellenőrizhetetlen – szervezkedés, miközben büntetés terhe mellett kötelező volt (ma már világos, hogy miért!)

valamilyen misztifikált „testvériség-egység” mellett hitet tenni. Tehát tipikus délvidéki, vajdasági magyar vagyok, aki eddigi élettapasztalata alapján próbálja összefoglalni saját és sorstársai pillanatnyi helyzetét.

Úgy érzem, hogy mondanivalóm csonka lenne ha nagy vonalakban nem ismertetném azokat a délvidékre jellemző történelmi eseményeket, amelyek visszanyúlnak hozzánk a múltból és fontos szerepet kapnak mostani identitástudatunk alakításában. Melyek azok a történelmi sajátosságok, amelyek csak erre a térségre jellemzőek?

Például a X-XI. századi köznépi temetőket errefelé nem kísérik az északabban fekvő vidékekre jellemző gazdag nemzetségi temetők. Lehetséges, hogy a további kutatások a kései avarok irányába fogják a problémát terelni. A fennálló problémák és kétségek ellenére, az elenyésző számú kivételtől eltekintve, a középkori helynévanyag és a megőrzött személynévanyag is minden kétséget kizáróan azt bizonyítja, hogy az említett temetők zömmel magyar őseink porait takarják. Új elemeket a korai időkben csak a kunok, (XIII. század) illetve a rigómezei csatát követő időszakban (XIV. század) beáramló szerbek jelentettek. A török hódoltság idejében az őslakosság pusztulása és elvándorlása következtében, habár a szerbek délről történő bevándorlása ebben az időben sem szűnt meg, óriási méretű volt az elnéptelenedés, következésképpen a korábbi, a középkorban kialakult egyensúly teljesen felbomlott. Ez, méreteit tekintve, a falszabadító háborúk alatt öltött veszélyes méreteket, amikor szerbek újabb tömegei szervezeten érkeztek a mai Koszovó környékéről és amikor, ugyancsak szervezeten, Hercegovinából vidékünkre telepedtek a horvát nemzetiségű bunyevácok számottevő csoportjai.

A XVIII. század folyamán a visszatelepülő, illetve szervezeten visszatelepített magyarság mellett intenzíven folyt a németek, a szlovákok és a ruszinok betelepítése is a déli végekre. Az érkező magyarok itt nem kaptak semmilyen privilégiumot, sőt a szerbekhez viszonyítva, akiket az ortodox klérus vezetett, alárendelt szerepet játszottak. De a német közösségekkel szemben sem tudtak helytállni sem gazdasági, sem politikai téren, mert a betelepítések során nem érkeztek velük olyan elemek, akik a meglehetősen elszigetelten, sok helyen zsellérsorban élő magyarság vezető rétegét jelenthették volna. Ilymódon a magyarság saját országában idegennek érezte magát. És ami már akkor jellemző volt népünkre: életképes ideológia hiányában belenyugodott sorsába, nem háborgott, nem követelőzött mint a mellette élő kisebbségek. Ez a magatartás egyik nagyon terhes öröksége a mai délvidéki magyarságnak. Másik nagy kerékkötője az egységes fellépésnek az volt és bizony probléma ma is, hogy a magyarság nem elhanyagolható része ott Vajdaságban szórványban élt és él ma is.

Bécs tudatos és a nagybirtokosok rövidlátó és önző politikája így csinált a Délvidékből szándékosan soknemzetiségű területet, ami, ha a társadalmi fejlődés nem rekedt volna meg egy kezdetleges szinten, talán nem hordozott volna magában veszélyeket, de a történelem más irányban haladt. A kamarilla politikai bábúkként egymás ellen használta fel a nemzetiségeket, aminek ismét csak a magyarság itta meg a levét. Leginkább megmutatkozott ez 1848/49-ben. A forradalom elfojtása után a szerbeknek még autonómiát is adtak; megalakították a Vajdaságot, a mai tartomány elődjét. Nemcsak történelmi tények ezek, hanem olyan hullámvölgyek, amelyeknek, tapasztalatból mondhatom, a magyarság helyzetére vonatkozó kisugárzása hosszú időn át érezhető.

Következett az első világháború, minden következményével. A békeszerződés után a délvidéki magyarság (kb. 570 000 ember), karizmatikus politikai vezető nélkül, magára maradt, miközben a földreform ürügyén a szerb hatóságok egy sor telepes falut létesítettek az addig még tömbben élő magyarság életterén, azzal tetézve legálisnak nem mondható lépésüket, hogy a földnélküli magyarok agrár földet nem kaphattak. Jó jel volt viszont, hogy a magyarság elkezdett szervezkedni, kezdte az új feltételek között megtalálni identitását. Csak az volt nagy baj, hogy a nemzeti irányú polgári ideológia, a súlyos szociális problémák miatt nem volt képes mozgósítani az összes társadalmi réteget; a proletariátus a baloldali internacionalista pártok felé hajlott. Hogy a nemzeti érdekeket védő Magyar Párt erőfeszítései milyen eredményekkel jártak, ahhoz elég néhány fejezet címet idézni Csuka János A délvidéki magyarság története 1918-1941 című művéből. Íme: A Magyar Párt munkája és küzdelme, A Magyar iskolákért, A szerb sajtó vádjai, Megindul a kivándorlás, Az ígéretek ideje, Roham a Magyar Párt ellen.

Akárhogyan ítéli is meg a nemzetközi, a szerb, vagy akár a hazai történettudomány Délvidék 1941-ben történt visszacsatolását, a baranyai és bácskai magyarság azt felejtethetetlen

felszabadulásként élte meg. Még úgy is, ha később a lelkesedést bizonyos kiábrándulás követte. Mái is érezhető szellemi és érzelmi feltöltődés ment végbe a rövid három és fél év leforgása alatt. A torontáli magyarok számára ilyen felszabadulási élmény csak távoli kívánság maradt. Nem kétséges, ez a hiány az általunk bánátiaknak nevezett magyar lakosság közérzetében mind a mai napig űrt jelent. Ők, például, akik a kombinált német-szerb adminisztráció alatt éltek, 44 őszén bizakodva várták az orosz csapatokat, míg a Tisza innenső felén élőkben balsejtelmek éltek. Ez utóbbiak félelme nem volt alaptalan, amit a hatalmat átvevő partizán egységek „tisztító hadművelete” fájdalmasan bizonyított. Ennek a hadműveletnek szerény becslések szerint kb. 20 000 ember esett áldozatul.

Mérhetetlenül mély nyomokat hagyott ez a megfélemlítő tisztogatás a magyarok hangulatában. Sokakban még ma sem oldódott fel a rettegés, ami elsősorban abban nyilvánul meg, hogy nem mernek nyilvánosan a politikai élet színterén szerepelni. Azzal érvelnek, hogy ők már egyszer megsütötték magukat. Igaz, hogy 1990 előtt azok sem mertek az áldozatokról hangosan beszélni, akiket a bátrabbak, a magyarokzopotú politika kezdeményezői közé sorolhatunk.

A háború utáni időszaknak volt még egy nagy horderejű eseménye. Kilakoltatták a népi németeket, akiknek a vagyonát, falvait újabb délről, elsősorban Bosznia-Hercegovinából és a Krajnából érkező szerb nemzetiségű telepeseknek adták oda. Minden eddigi egyensúly megváltozott: a nemzetiségi, a politikai és a gazdasági is, mert ezeknek a tagjai elfoglalták a vezető pozíciókat, ami – mint mostanában kitűnt – az akkori látszathoz sokkal jelentősebb mozzanat volt, mert miután a szerepekbe bedolgozták magukat, az elmúlt néhány évben végbement változások során magukhoz ragadták a társadalmi vagyon jelentős részét. A magyarok sajnos ennél a szereposztásnál is kimaradtak.

Mindezzel azonban a megpróbáltatásoknak nem volt vége. Elkezdődött a jugoszláviai „örökösödési háború”, amelyben a szerb rész jogilag nem vett részt, de amely miatt az egész szerb társadalmat érzékeny veszteségek érték. Nem hivatalos adatok szerint körülbelül 200 ezer személy, elsősorban fiatal, zömmel magasabb szakképesítéssel rendelkező személy hagyta el az országot, legális vagy illegális úton. Ezek között vannak azok a magyarok is, akik a mozgósítások miatt vagy gazdasági okokból távoztak el közülünk. Ezeknek a száma 25-30 ezerre tehető. Nem kell mondanom, hogy a 170 ezer lélekszám alá süllyedt kisebbségi magyarság ezen a nagyszabású vállalkozáson, amelynek a célja tervezőik szerint a Nagy Szerbia megteremtése volt, aránytalanul többet veszített, mint az érdekelt szerb fél.

A háború befejező szakaszában, amikor mindenki abban reménykedett, hogy a szörnyűségeknek a szenvedéseknek végeszakad és a gazdasági problémákat leszámítva fel lehet majd lélegezni, még egy súlyos, megoldhatatlannak tűnő csapás ért bennünket. Amikor ugyanis a háború már a veszteshez közeledett, megindult a szerb menekülők áradata (hivatalosan 370 ezer személy), akiknek a nagyobb részét Vajdaság területére irányították. Csupán Szabadkán, pillanatnyilag több mint 13 ezren vannak elszállásolva. Ez a szám a város korábbi lélekszámának több mint 10%-a.

Nagyjából ezekkel a terhekkel a hátán kell a vajdasági magyarságnak megtalálni a megmaradás felé vezető utat. Ilyen és hasonló háttér-eseményekkel, problémákkal a fejük felett kell a magyarság politikai tényezőinek megtalálni a biztatás, a bátorítás megfelelő szavait és meggyőzni az embereket, hogy nem kell feladni a küzdelmet, nem kell kishitűnek lenni. Maradni kell ősi tűzhelyünkön.

Semmiképpen sem könnyű feladat, elhíhetik. Mert a parasztság a legarcatlanabb kizsákmányolásnak van kitéve, a tanulóiifúságot munkanélküliség várja, a dolgozókat pedig, akik haladó gyáraikban hónapok múlva kapnak fizetésnek nevezett segílyt, a nyomor. Lassan mindenhez hozzá lehet szokni, egyszer úgysis jobbra kell fordulni a helyzetnek, ezzel vigasztalják az emberek magukat. És azt remélik, hogy helyzetükre egyszer figyelemmel lesz a nemzetközi közvélemény, de legelső sorban a magyar állami vezetés.

Szerencsére sokan vannak akik igyekeznek megóvni a nemzettudat lángját. Írók, újságírók, értelmiségiek, egyszerű kétkezi munkások, akik részt vesznek a különböző megmozdulásokon, akciókon. Szerencsés körülmény, hogy a legutóbbi választásokon Északbácska területén hét községben olyan önkormányzatokat sikerült kiharcolni, amelyekben magyar politikusok vannak többségben. Ezek azok a szervek, amelyek némileg ellensúlyozhatják a

központi hatalom által gyakorolt nyomást. Igaz, nem nagy lehetőségekkel rendelkeznek, mert az ipar dolgaiba egyáltalában nem szólhatnak bele, az iskola ügyeibe is csak kis mértékben, a kulturális intézmények nagyobb része is hatalmukon kívül áll. Mindezeket a területeket a minisztériumok tartják hatalmuk alatt. Ennek ellenére az önkormányzatok olyan kezdeményezéseket karolhatnak fel, amelyek segítik megtartani kulturális örökségünket, önbizalmunkat. Emlékünnepeket, megemlékezéseket, fesztiválokat rendezhetünk, ifjúsági honismereti táborokat szervezhetünk, kiadványokat adhatunk ki, szobrokat, emléktáblákat avathatunk, a hatósági szervekben – ha nem is minden szinten, de – megtarthatjuk a magyar nyelv használatát. Ezeket a tényezőket fontos eredményeknek tartjuk.

A közösségi tudat megőrzése más fontos területeken is folyik. Ilyen a sajtó területe. Nagy küzdelmek árán, de eddig sikerült életben tartani egyetlen napilapunkat a Magyar Szót, amely a hatalom minden ármánykodása ellenére is ki meri mondani azt, ami sért bennünket, hangoztatni meri követeléseinket, például az autonómia elérésére vonatkozó törekvéseinket, az önálló magyar iskolahálózat kiépítésére tett javaslatainkat. Benne megtárgyalhatjuk azokat a kérdéseket, amelyekben nem értünk egyet, reagálhatunk az országban történő dolgokra, eseményekre. A lap körül, az elvándorlás ellenére számos kitűnő tollforgató tevékenykedik.

Három országos jellegű hetilap jelenik meg. A Szabad Hét Nap, a Családi Kör és a Napló. Az első kettő a családi lapok kategóriájába tartozik, a Napló egy erősen angazsált szabadelvű politikai kiadvány. Talán jelzésértékű, hogy ez fut legkisebb példányszámmal. Létezik még egy kéthetenként megjelenő rezsimhű lap is, amely azonban teljesen marginális szerepet tölt be. Az elmúlt évek csontig ható politizálása és az a sajnálatos vita, amely a két részre szakadt magyar érdekvédelmi szervezet eredeti szárnyának jóvoltából kirobbant, túltelítette az itteni magyarság politikai befogadóképességét, türelmét.

Két folyóirat áll az írók és az irodalomkedvelők rendelkezésére, az újvidéki Híd, amely rövid megszokításokkal immár hatvan éve van jelen nemcsak a vajdasági, hanem az összmagyar szinten, és a Szabadkán szerkesztett Üzenet. A szintén Újvidéken időnként megjelenő Létünk, az egyetlen társadalomtudományoknak szentelt folyóirat a Délvidéken. Eredetileg vonalhű marxista irányzatú volt, ma legégetőbb problémáinkkal foglalkozik.

A napilap, a hetilapok és a folyóiratok is állandóan anyagi problémákkal küzdenek, de ugyanez érvényes majdnem minden kulturális jellegű létesítményünkre, vállalkozásunkra, amelynek jelentős részét hathatós anyaországi támogatás nélkül lehetetlen lenne megtartani, működtetni. Köszönet illeti érte az illetékeseket.

A legszélesebb, elsősorban fiatalokat megmozgató szervezetek a művelődési és kultúregyesületek. Szinten minden magyarlakta városban és településen működik egy-egy ilyen szervezet. Sajnos, pénz- és káderhiánnyal küzdenek, aminek következtében tevékenységük színvonala a legtöbb helyen kívánnivalót hagy maga után. Jelenlétük különösen az olyan helyeken fontos, ahol az iskolai szervezet hiányosságai, vagy a szülők félreértelmezett gondossága miatt ("hogya a gyerek könnyebben érvényesüljön" szerb tagozatba íratják) nincs magyar nyelvű oktatás. A szülők egy részének identitásvesztésre, megalkuvásra hajló készsége abból is látszik, hogy gyerekeiknek képesek a hagyományoktól eltérő, a magyar fülnek végtelenül furcsán hangzó nevetek adni. Egyetlenegy rövid lajstromból válogattam ki az alábbi példákat: Daniella, Barbara, Leila, Teodóra, Anett, Arabella.

Amikor a közösségi öntudatról, a segítőkészségről van szó, meg kell említeni azt a ma már egész hálózattá fejlődött vállalkozást, amely a szegény sorsú jól tanuló diákok segélyezésén ügyködik: hat városban működik magyar diáksegélyző egyesület. Odalent mindenki tisztában van vele, hogy jövőnk elsősorban a fiatal generációban, a megújulásban van.

Ha most fejtegetésem befejezem, talán azt fogják mondani, hogy a nehézségek ecsetelése és a pozitív eredmények között nincs meg az összhang, az egyensúly. Sajnos, akármennyire is szeretném, egyenlőre nem lehet összhangot teremteni. Egyenlőre nem. Nem tudjuk mit hoz a jövő, hiszen még országunkban nincs minden tisztázva. Igyekszünk, igyekezni fogunk, hogy ami tőlünk függ, azt mind elvégezzük, hogy egykoron senki se mondhassa ránk, hogy örökségünket könnyelműen elhordáltuk.

Szekeres László

A kárpátaljai magyarság hetvenöt esztendeje¹

Kárpátaljáról szólva bevezetőként tisztázni kell a földrajzi fogalmakat, ugyanis ennek a régióknak a ma használatos megnevezése csak Trianon óta él. Korábban beletartozott Felső-Magyarországba, neveztek később Északkeleti Felvidéknek, a ruszinok által lakott hegyvidéket Rutén-, illetve Ruszinföldnek, de egyik tájegység sem egyezett meg az első világháború után létrehozott országrész területével.

Az új politikai egység magába foglalta Ung vármegye nagyobb, keleti felét, Bereg, Ugocsa és Máramaros északi részét, és jutott neki egy-két község Szabolcsból és Szatmárból is. Nem csatolták viszont hozzá Ung megye nyugati, továbbá Zemplén és Sáros többségében ruszinlakta területét. Hivatalos elnevezése Podkarpatszka Rusz (Kárpátok alatti Ruszinföld) lett. A trianoni békediktátum végképp nem vette figyelembe a lakosság etnikai összetételét, hiszen az Ungvár–Munkács–Nagyszőlős vonaltól délre eső területnek a lakossága – néhány német telepes községtől eltekintve – színmagyar volt, nem említve a Felső-Tisza menti magyar községeket, valamint a Latorca és a Borzsa völgyében élő szórványokat.

Kárpátalja, ezen belül a magyar társadalom sorsa Trianon után osztozott Felvidékével, a csehszlovák állam politikai-közigazgatási beosztásánál fogva mégis bizonyos eltéréseket mutatott. Volt ugyanis a területnek bizonyos autonómiája, Ungváron működő kormányzósága, címere, himnusa – amivel feleltdetni akarták, hogy az újonnan szervezett országrész népe akarátának ellenére csatolták az ugyancsak újonnan alakult csehszlovák államhoz.

Az említett vonaltól délre élő színmagyar lakosság a határnak a feje fölötti eltolását első pillanatban nem értette, de az új uralomnak egymást gyorsan követő hatalomátvételi intézkedései hamarosan ráébresztették a kényszerű változásokra. Ezek elsősorban a közigazgatási központok (főképpen a megyeszékhelyek) értelmiségi rétegeit érintették. A közhivatalok, állami iskolák és egyéb intézmények alkalmazottai, nem szándékoztak letenni az új államnak a hivatali esküt, kénytelenek voltak vándorbotot venni a kezükbe, és áttelepülni Csonka-Magyarországra. Aki ezt nem tette, mint például Ung megye volt szolgabírója (az 1938 utáni beregi alispán), Fekesházy Zoltán, egy külföldi érdekeltségű biztosító társaság ügynökéként éldegélt. Adódtak egyéb menhelyek is, mint például az ármentesítő társulatok – amelyeket szerencsére nem államosítottak. Ezek a szervezetek – néhány hivatásos vezetőn, mérnökön kívül – jó néhány az állam által elboicsátott tisztviselőt szerény, de tisztességes megélhetési forráshoz tudtak juttatni.

Bár az emigráció folytán a magyar értelmiség érzékeny vérvesztéséget szenvedett, mindenki nem hagyta el a fedélzetet. Maradtak Kárpátalja egyházi vezetői, jogászhai, orvosai, mérnökei, pedagógusai, tisztviselői, gazdaszhai, birtokosai, jó magyar családjai, akik és amelyek – bele nem törődve a kialakult helyzetbe – felmérve a teendőket, hozzá tudtak fogni a társadalom, a gazdaság újjászervezéséhez. A távozó értelmiség részbeni pótlására Magyarországról jöttek jól képzett szakemberek, tanárok, akik kompromittálódtak a Tanácsköztársaság idején, és a szovjet terror elől menekülő orosz és ukrán értelmiségiek, akik – ellentmondásosan ugyan – de többé-kevésbé be tudtak illeszkedni a társadalmi életbe.

A csehszlovák állam nem forradalmi rendszert hozott, a magyar társadalom ellenérzését keltő földbirtokreform ellenére nem zilálta szét a gazdasági életet, sőt a győztes hatalmak segítségével – Magyarország kárára is – sokkal előnyösebb körülmények között kezdte új történelmi szakaszát, mint a legyőzött Monarchia maradványai, elsősorban hazánk. Nemzeti szemlélete mellett tapasztalhattunk türelmes, demokratikus megnyilvánulásokat is.

Említettem, hogy az értelmiség – alkalmazkodva az új helyzethez – hozzáfogott a kárpátaljai magyar társadalom újjászervezéséhez. A családok közötti kapcsolatok nem merültek ki a kölcsönös vizitelgetésben, kártyapartikban, hanem fokozatosan társadalmi, megköcszátat: politikai fórumokká alakultak. Nem túlzás ez, ha például Teleki Pál inkognitó láto-

¹ Elhangzott 1995. december 5-én, a Honismereti Szövetség által rendezett, Hetvenöt éve kisebbségen témájú tanácskozáson. (Szerk.)

gatásaira utalok. De ugyanilyen, sőt markánsabb műhellyé vált a kaszinó is, amely ugyan csak túlnőtt a társalgó-, szórakozóhely szerepén.

Mi adhatott elsődrendű távlatot egy kisebbség fennmaradásának? Mindenekelőtt az ifjúság nevelése. Nos, magyar elemi iskolák minden magyarlakta helységben működtek. A középiskolákkal azonban már rosszabbul állt Kárpátalja. Magyar tanítási nyelvű gimnáziumot csak Beregszászban hagytak meg. Ott működött még egy magyar polgári iskola is, és magyarul folyt a tanítás az egyházi fenntartású munkácsi polgári iskolában. A harmincas években létesült Beregszászban egy iparitanuló-iskola is. Magyar Egyetem azonban nemhogy Kárpátalján, de egész Csehszlovákiában sem volt. Az érettségizet magyar ifjúság leginkább Prágában, esetleg Brünnben folytatta tanulmányait. Pozsony többnyire kiesett a látókörből, mivel Kárpátalján a magyar iskolákban államnyelvként a csehet tanították, de ott működött az ország egyetlen magyar tanítóképzője.

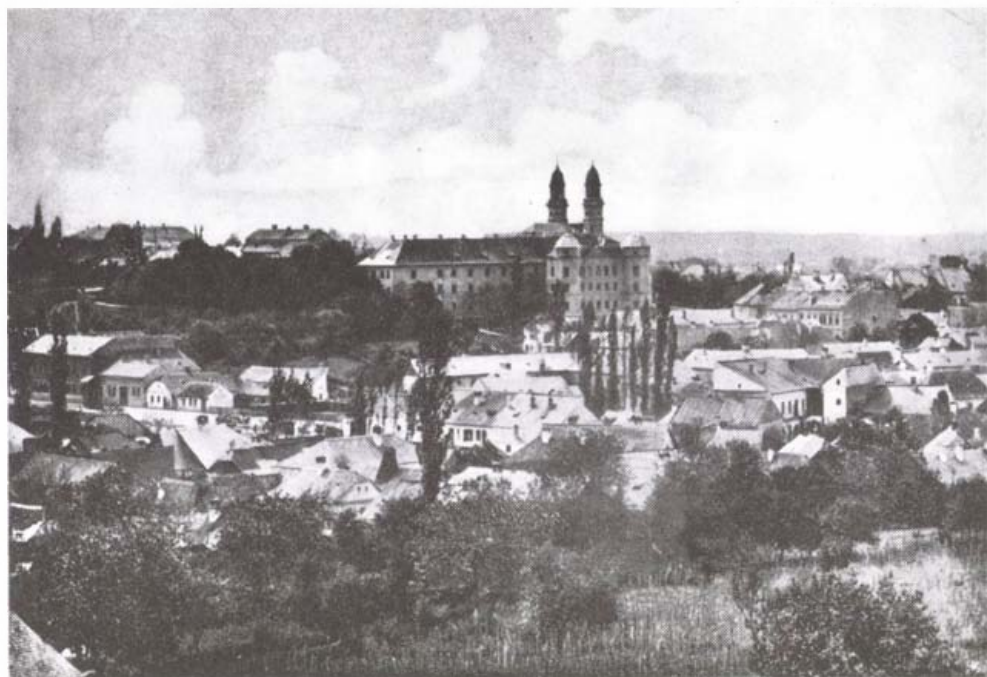
A Beregszászi Magyar Gimnázium, amely 1920-1923-ban részben helyben, részben Tarpán, majd Fehérgyarmaton működött – ott is beregszászikiént –, a kezdeti ziláltság után hamar megszervezte a rendszeres középiskolai oktatást. Néhány tanára visszatért Tarpárról, illetve Fehérgyarmatról, tantestülete kiegészült az Ungvárról és Munkácsról kiszorult, valamint a Magyarországról emigrált tanárokkal, és egy demokratikus szellemű cseh igazgatóval, aki jó szervezőként, határozott intézkedésekkel, de a ruszinnal szemben a magyar tagozatnak kedvezve, rövid idő alatt jó légkört, színvonalas iskolai életet teremtett. A harmincas években a már a cseh egyetemeken végzett fiatal felvidéki magyar tanárokkal – többen a beregszászi gimnázium növendékei voltak – megerősödve, minden tekintetben versenyképes gimnáziummal büszkélkedhetett a város.

Az iskolák mellett jelentős szerepet töltöttek be a felnövekvő nemzedék nevelésében az ifjúsági egyesületek. Ezek egy része az iskolákhoz kötődött, de ebből a feladatból jelesül kivették részüket az egyházak is. Cserkészcapatot viszont nemcsak a középiskolák szerveztek, működtek Kárpátalján az ipartársulatok által és magánkezdeményezésre alakított csapatok is. Mindezeket összefogta és nyaranként együtt táboroztatta a Kárpátaljai Magyar Cserkészek Szövetsége.

A közművelődésnek természetesen egyéb – a felnőtt lakosságra is tekintő – fórumai is voltak. Részben tovább éltek már a háború előtt is működő szervezetek, mint az Iskolán Kívüli Közművelődési Egyesület, a Szabad Líceum, az Irodalom- és Műpártoló Egyesület, a könyvtárakat felügyelő városi könyvtártanácsok. A húszas, harmincas években új művelődési szervezetekkel találkozunk, mint a Járásai Közművelődési Egyesület, valamint a Munkásgimnázium. Jelentőségében azonban mindezeket felülmúlta a SZEMKE kárpátaljai testvéregyesülete, a Podkárpatátszka Ruszi Magyar Kultúregyesület, népszerű nevén a PREMKÉ. Működése egész Kárpátaljára kiterjedt, székhelye Ungvár volt, de helyi, városi, illetve járási szervezetei is élénk közművelési tevékenységet fejtettek ki.

Elnézést kérek, hogy mondanivalóm Beregszász köré sűrűsödik, de az előadásra való felkészüléshez rendelkezésre álló rövid idő nem adott lehetőséget komolyabb kutatásra, így nagyrészt az emlékezetemre kényszerültem hagyatkozni, és mint beregszászi születésűt és volt beregszászi diákot emlékeim elsősorban oda kötnek. Másrészt – mint már említettem – a cseh uralom két évtizede alatt Kárpátalján csak Beregszászban működött magyar gimnázium, és az akkor még – néhány cseh hivatalnokon kívül – teljesen magyar lakosságú város társadalmának etnikai szerkezete is meglehetősen eltért a nagyobb szláv hatásnak kitétt Munkácsától, Ungvártól, a sokkal periférikusabb Nagyszőlőstől és a szinte teljesen elruszosított Husztétől.

A televízióban nemrég az Eötvös Kollégiumról beszélgettek. A középiskolai tanárok színvonalas képzésének jelentőségét a Kollégium egykori igazgatója, Keresztúry Dezső úgy jellemezte, hogy egy kisvárosban a polgármester után a második legfontosabb ember a gimnáziumi igazgató volt. Ezt nyugodtan elmondhatjuk Beregszászról, még a cseh igazgatóról is, aki általában megjelent a nagyobb szabású kulturális rendezvényeken, és megtanult magyarul. A tanári kar jelentős része, kiváltképp a harmincas években a városba került, a cseh egyetemeken végzett fiatal felvidéki magyar tanárok, többen a beregszászi gimnázium volt növendékei, tevékenyen részt vettek a közművelés különböző formáiban. Tagjai voltak az Iskolán Kívüli Közművelődési Egyesületnek, a PREMKÉ-nek, és előadásokat tartottak Be-

Ungvár a századfordulón

regszásban, valamint a járás községeiben irodalomról, művészetről, időszerű társadalmi, politikai kérdésekről. Egy nevet hadd említsek meg, bizonyára sokaknak ismerősen cseng: Göndöcs (annakidején Zwank) László. Már kezdő tanár korában megmutatkozott közéleti elhivatottsága. A városban tartott előadások, rendezvények rendszeres színhelye a már említett kaszinó volt, amelynek szervezeti életéből ugyancsak kivették részüket a gimnázium tanárai. A kaszinó olyan társadalmi eseményeknek is otthont adott, mint a magyar bál. Meg kell még említenem, hogy a PREMKE nemcsak helybeli előadókkal szervezett programokat, több alkalommal is vendégelőadókat hívott meg. Jelentős esemény volt az Erdélyi Helikonba tömörült írók és költők beregszászi fellépése.

A városnak nem volt színházépülete, de színelőadások, koncertek megrendezésére alkalmas termek voltak. A csehek többek között színpadot építettek a megyeháza tanácstermében. Itt, valamint a mozi fölötti teremben rendszeresek voltak a Kassai Magyar Színtársulat több hétre terjedő, idényszerű vendégfellépései, gyakran magyarországi vendégszereplőkkel, általában telt házat vonzva. Pontos tudomásom nincs róla, de gondolom, az ungvári és a munkácsi színházépület is teret adott a kassai társulatnak.

A kárpátaljai magyar értelmiség a csehek által a magyarlakta vidékekre telepített légionáriusok házépítési támogatásának ellensúlyozására, a magyar mezőgazdasági lakosság gazdaságfejlesztő lehetőségeinek megteremtésére megalapította a Tiszaháti Magyar Bankot, a Tiszaháti Magyar Fogyasztási Szövetkezetet, annak városi és falusi hálózatát, működtette a hegyközségeket, az ipartársulatokat, és tevékenységi köre kiterjedt az egyházi jellegű, a karitatív egyletekre, olvasó- és sakkörökre, valamint a nem pusztán kedvtelést szolgáló vadásztársaságokra. Valószínűnek tartom, hogy nem sikerült valamennyi társadalmi szervezet felsorolnom.

Külön ki kell emelnem egy szociális és nemzetfenntartó szervezet, a Magyar Internátus Egyesület eredményes működését. A vidéki gimnazisták megfelelő elszállásolására és ellátására egy internátus alapításának szükségessége már az I. világháború előtt felmerült. A kezdeményezésnek kedvező társadalmi visszhangja volt, ám az összegyűlt tekintélyes ösz-

szeget elvitte a hadikölcsön és a rendszerváltozás. Miután a kárpátaljai ifjúság Ungváron és Munkácson kiszorult a magyar gimnáziumi képzésből, a Felső-Tisza vidékén élő magyarokat is elválták Máramarosszigettől, még szorítóbb igény alakult ki a beregszászi internátus iránt. Alapítása nemcsak Kárpátalján, hanem az egész Felvidéken is társadalmi üggyé vált. A magyar újságokban meghirdetett akció megmozgatta Csehszlovákia magyarságát. A segítőkészségre jellemző példa egy nagyszöllősi lakos 500 koronás adományának kísérelő szövege: Meg nem vett télikabátom ára. Átmeneti megoldások után a harmincas években megépült a kor kívánalmainak minden tekintetben megfelelő diákokotthon, amelyet némi állami támogatással egészen a II. világháború végéig az egyesület tartott fenn.

Tehát talpra állt, élt, működött a kárpátaljai magyar társadalom, és be tudott kapcsolódni Csehszlovákia politikai életébe. Magyar nyelvű lapokat adott ki. Néhány jelentősebbet felsorolok: a Határszéli Újság – Munkácson jelent meg 1930-ig; Kárpáti Magyar Hírlap – Munkács, 1931; Magyar Ílet – Munkács, 1934; Az Óslakó – Munkács, a húszas évek, szerkesztője R. Vozáry Aladár; Beregi Hírlap – Beregszász, 1922-ig, címe többször megváltozott; Beregi Újság – Beregszász, rövid megszakításokkal 1938-ig, szerkesztője Kovách Béla. Persze megjelentek időközben nem nemzeti irányultságú lapok is, mint a Czabán Samu szerkesztette Új Korszak vagy a Jó Barát, a Magyar Tanítók Lapja, Kárpáti Magyar Gazda.

A felsorolás természetesen hiányos, és ugyancsak hézagosan említék meg néhány nevet a különböző csehszlovákiai magyar – főleg irodalmi – lapokban publikáló személyek közül. Ifj. Zapf László tanár már diák korában közölt irodalmi tanulmányokat, sőt sikerrel előadott színműveket is. A gimnázium diákjai közül mindig akadt tanulmányok, cikkek megírására vállalkozó tehetséges fiatal. Meg kell még említenem két személyt, Győri Dezső költőt és Tamás Mihály író, akiket az irodalomtörténet is számon tart. A magyar társadalom legolvasottabb napilapja a Prágai Magyar Hírlap volt.

A politikai élet eléggé sokszínű volt. Kezdetben híveket szerzett a Cseh Agrárpárt, erőteljesen működött a Kommunista és a Szociáldemokrata Párt, voltak szavazók a keresztény és a zsidó pártoknak, de mindvégig szervezeten élt Kárpátalján is a Magyar Nemzeti Párt. Ennek munkácsi ügyvivője az említett R. Vozáry Aladár volt, aki tudomásom szerint a prágai parlamentbe is bejutott. Egy-egy választás olykor felért egy népszavazással. Vozáry Az Óslakóban fejtegeti egy, a húszas években lebonyolított országgyűlési választás eredményeit. A szavazócédulák számlálásakor kitűnt, hogy a kimondottan ruszinlakta verhovinai községekben a vártnál jóval többen szavaztak a magyar pártokra, mintegy magyaroknak vallva magukat.

Az említett Magyar Nemzeti Párton kívül Korláth Endre, a későbbi beregi főispán Ungváron megalakította a Ruszinszkoí Magyar Jogpártot. Bizonyára kellő számú támogatóra is szert tudott tenni, mert ő is országgyűlési képviselő lett. A két említett személyen kívül a kétkamarás csehszlovák parlament valamelyik házában képviselte a kárpátaljai magyarság érdekeit Siménfalvy Árpád, aki ugyancsak főispánként folytatta közéleti pályafutását és a nagyszöllősi Hokky Károly. Elnézést kérek attól, akit netán nem tudtam megnevezni.

Az I. bécsi döntés után felszabadult területen nemzeti szempontból felerősödve folytatódott a társadalmi élet. Munkács és Ungvár visszakapta magyar jellegét, iskoláit. A társadalom fejlődése Csehszlovákiában kétségtelenül gyorsabb volt, mint a meglehetősen konzervatív Magyarországon. Így itt-ott érződött bizonyos disszonancia a puritán kárpátaljai társadalom és az anyaországból hazatérő, illetve újonnan érkező tisztviselők között, akik nem voltak képesek megérteni a „felvidéki szellemet”. Kár, hogy ez a fogalom túlságosan kötődött a szélsőjobbra sodródó Jaross Andor személyéhez. A társadalmi élet egy-két év múltán azután kénytelen volt alkalmazkodni a háborús viszonyokhoz.

Nem mehetünk el szó nélkül a mellett, hogy az 1939-ben fegyverrel visszaszerzett területen Kárpátaljai Közigazgatási Kirendeltség alakult, amelynek területén olyannyira figyelembe vette a magyar kormányzat a ruszin nemzetiség jogait, hogy az ott dolgozó közalkalmazottaktól – nyelvvizsga-kötelezettséget előírva – megkövetelték a kisebbségi nyelv ismeretét és használatát a hivatalokban, bíróságokon. Munkácson, Ungváron és Huszton változatlanul működött a ruszin gimnázium (Munkácson és Ungváron zsidó gimnázium is volt), a Beregszászi Gimnáziumban pedig fakultatíve bevezették a ruszin nyelv tanítását.

Azt reméltük, hogy a második világháborút követő súlyos évtizedekről szóló ismertetésre átadhatjuk az előadás fonalát egy, a ma is Kárpátalján élő közéleti személyiségnek. Sajnos, nem sikerült a határon túlról előadót szerveznünk, így csak arra vállalkozhatunk, hogy nem személyes élmények, hanem elbeszélések és más módon szerzett ismeretek alapján, valamint az utóbbi évek tapasztalatait felhasználva vázlatosan ismertessük a kárpátaljai magyarság tragédiáját.

Ma már közismert a „malenkij robot”, a háromnaposnak nevezett, majd végül hosszú évekre terjedő, sokak számára végzetes munkatáborba való elhurcoltatás. A kárpátaljaiak ezt a magyarság ivartalanításaként emlegetik, én hozzá szoktam tenni, hogy ezen felül le is fejezték. A társadalom vezető rétegét – akik nem menekültek el – a legkegyetlenebbül likvidálták. Az egyesületeket feloszlatták, vagyonukat állami kezelésbe vették. A magyar iskolából Beregszászban egy négyosztályos elemi és az 5-7. osztálynak megfelelő polgárit hagytak meg.

A társadalmi élet tehát egyszerűen megdermedt, az emberek meg voltak félemlítve, és egyébként is el voltak foglalva napi megélhetési gondjaikkal. Éveknek kellett eltelniük, és Sztálinnak meg kellett halnia ahhoz, hogy a feszültség valamelyest engedjen, az élet meginduljon, és újra elkezdődjön a magyar nyelvű oktatás, a gyerekek érettségi bizonyítványt is adó 11 osztályos, általános és középiskolai tagozatból álló iskolákban anyanyelvükön tanulhassanak.

Fokozatosan irodalmi és képzőművészeti körök alakultak, igaz eleinte szervezőiket távozásra készítették. Az említett körök tevékeny tagjai később megalakították a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetséget, amely igen szép reményekkel indult. Sajnos, Kárpátaljának nincs jelenleg olyan hatásos értelmiségi rétege, amely össze tudná kovácsolni a folyamatos emigráció miatt fokozatosan gyengülő magyarságot. Vannak ugyan szép eredményeket felmutató helyi szervezetei, vannak újságjaik, kiadóhivatalaik, jó nevű költőik, íróik, művészeik, a beregszászi választókerület magyar képviselőt küldött az ukrán parlamentbe, speciális magyar pedagógusképzés indult Beregszászban, a magyarlakta vidékeken kitehetők a nemzeti szimbólumok, elénekelhető a himnusz, megünnepelhetők a magyar nemzeti ünnepek, szobrok, táblák állíthatók a magyarság nagyjainak emlékére, visszakapták történelmi nevüket a magyar többségű helységek, többnyire az utcák is. Mindez nem magától alakult így. Ugyanakkor nyomasztó az ország gazdasági helyzete, az öt évtized alatt felgyülemlett elhanyagoltság, az országszerte tapasztalható szervezetlenség változatlanul távozásra készíti az embereket, és ennek ismét elsősorban az értelmiség a vesztese.

Ezen a bajokon igyekszik segíteni a Kárpátaljai Szövetség, sajnos, a segélyek, adományok fogadásán kívül nem találkozunk mindig és mindenütt együttműködési készséggel. Nem a kárpátaljai magyarságot hibáztatjuk ezért, a Trianon és a Sztálin-Benes paktum nyomán létrejött fizikai, gazdasági és szellemi romlás a felelős ezért is.

Benda István

TERMÉS

A XVII. és XVIII. században Borsod vármegyében tevékenykedő ferences barátokról

Az 1650-es évektől újjáéledő Szent Ferenc Rend szellemiségének kiteljesedését nyomon követhetjük az északkelet-magyarországi régióban. Bizonyos párhuzamokat is felfedezhetünk a mai és a XVI-XVII. századi állapotok között a katolikus egyházat ért óriási emberi és anyagi veszteségben, az önkényeskedő mohamedán jogalkotásban és gazdasági irányításban, az osztdó és egymással is protestáló vallásfelekezetek következtében kialakult erkölcsi fellazulásban.

Bár a ferencrendiek missziós működése a hódoltsági területeken Szeged és Gyöngyös rendházaihoz kapcsolódik, az „1647-től egyesített Csongrád és Borsod vármegyék”¹ között fonódott szorosabbra, azon belül is az anyaegyházként működő mezőkövesdi és a hozzá csatlakozó néhány település megmaradt katolikus közösségeit vezető ferencesek között.

„Mezőkövesden a XVI. sz. során 17 évig 5 protestáns lelkész váltotta egymást”², majd további 50 évig nem volt lelkészüik, csupán a gyöngyösi misszionáriusokkal tartották a kapcsolatot. Licentiátusok működtek több településen, akik később beléptek a ferencrendbe. Tovább éltek az ősi kultúra szimbólumai, hatékonyak maradtak, mert azok az érzelmi világba vannak beágyazódva.

Az első római katolikus egyházi anyakönyvet Mezőkövesden 1657-től kezdték vezetni, ami a legkorábbi hazainak számít.³ Csak a „soproni előzi meg 1652-ből. Van még soproni evangélikus születési anyakönyv 1624-ből, házassági 1645-ből, halotti 1676-tól”,⁴ ami egyöntetűen igazolja, hogy mindnyájan a Tridenti Zsinat rendelkezése szerint jártak el. Élő kapcsolatra utal a magyarországi egyházszervezet és a hódoltságon élő mezőkövesdiek között.

A második – ma is meglévő – anyakönyv ezekkel a szavakkal kezdődik: „Anno Domini 1676 27 May ipso die Pentecostes Ego Pater Joannes Nagy Parochus Presbiter Ecclesiae Sancti Ladislaj R: in oppido Mezeökövesdiny...”⁵ Ebből kiténik, hogy kinevezett plébános, mivel személye megfelelt az egyházjog előírásainak, azaz püspök szentelte fel és konkurzus pályázat és előzetes vizsga alapján nevezték ki. Mind a ferencrend, mind a magyar történelem szempontjából kiemelkedő jelentőségű – de eddig nem méltatott – személyiség volt. Hivatalos kinevezése előtt is már itt szolgált, mivel ő fogadta a pálos missziós Csepellényi Györgyöt, akit 1674 pünkösd havának 24-ik napján Mezőkövesd közelében végeztek ki a protestánsok. Kettejük találkozásáról a pálos krónika igen szép párbeszédese formában emlékezik meg.⁶

Pünkösdre nem véletlenül esett a választás: a minden oldalról ellenséggel körülvett közösségnek szüksége volt „a Szentlélek Isten eljövételére, aki tanító és Vigasztaló, az egységes

¹ Tóth Péter-Barsi János: Borsod vármegye statutumai. (1578-1785) B-A-Z megyei Levéltár Miskolc, 1989. 301. old.

² Botos Péter lelképásztor szíves közlése alapján.

³ Egri Főegyházmegeye: Canonica Visitatio 1768. jkv.

⁴ Andorka Rudolf: A családrekonstrukciós vizsgálat módszerei. Közp. Statisztikai Hivatal Népegyetemdományi Kutató Intézetének Történelmi Demográfiai Füzetek, 4. Bp. 1988/1. 11. old.

⁵ Mezőkövesdi Római Katolikus Plébánia Hivatal Keresztelték, házszaultak, halottak anyakönyve, 1676 1753. I. köt.

⁶ Gyéressy Béla: Documenta Artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai. MTA Művészettört. Kutató Közp. csoportjának forráskiadványai. Bp. 1976–1978. I–III.

szent katolikus apostoli Anyaszentegyház szeretetszövetségére, melyet Krisztus alapított, az újszövetségnek megvalósulására tanítás és kegyelemosztás által”.⁷

Az anyakönyvben külön vezette a kereszteltek, mert ez volt az Egyház népesség-nyilvántartása. Ugyanebben a könyvben tüntette fel a házasságkötőket három tanú jelenlétében, hogy a Tametsi dekrétumnak megfelelően érvénytelenítse a titkos (klandesztin) házasságokat, szigorítva ezzel a közkerölcsöket. Külön rubrikába kerültek az elhalálozottak adatai, származási helyüket, rokoni kapcsolataikat is feltüntetve. Úgy ahogyan ezt az 1614-ben, V. Pál pápa által kibocsátott Rituále Romanum előírta.⁸

A háromféle adatbázis egyeztetése után, az ismétlődések elkerülése végett, az 1676-1684 évek között találunk 1681 személyt, akik közül 531 férfi, 507 nő, 345 fiú, 298 leány, ez utóbbiak 14 éven aluliak. A háborús körülményeket tekintve, ez igen tekintélyes népesség, különösen azért figyelemre méltó, mert a hivatalos dézsmajegyzékekben a tizedszedők, mint pusztai helyet említik a mezővárost. Holott ilyen nagy tömeg újonnan nem települhetett be, főleg mert az előző századi dézsmajegyzékeken lévő személynevekkel azonosakat találunk. Így a lakosság folytonosságát az anyakönyvek bizonyítják. Mivel a plébános igen pontosan és naprakészen dátummal ellátva vezette a könyvet lehetséges a nevek, foglalkozások, házasságkötések, halálozások alapján genealógiai táblázatok készítése, illetve ezen adatok feldolgozása. A keresztszülők és tanúk révén betekintést kapunk a családi kapcsolatokra, összeházasodásokra, exogámiára, endogámiára és a társadalmi viszonyokra is. A viszonylagosan nagy számokat sajnálatos körülmény, a pestis járvány szolgáltatta. Még így sem kerülhetett minden személy a könyvbe, mivel jelentős volt a migráció, feltehetően a katolikus közösség vonzása miatt.

A plébánia a település központja, nagyobb helysége tele van pestisben megbetegedettekkel. A rettegett dögvész 1682. május 21. és december 31. között 382 személyt ragadott el. Augusztus 29-én egy nap alatt 14 elhunytat temettek. A plébános hozzátartozóit is temeti. „Tudniok kell a plébános uraknak, valamint azoknak akikre a lelkek gondozása van bízva, hogy ... pestis idején is maradjon meg hívei között, ilyenkor is kötelessége a fertőzött helyeket felkeresni és a szentségeket kiszolgáltatni minden olyan helyzetben, ahol főnáll a lélek elkárhozásának veszélye. A keresztség szentségét ki kell szolgáltatnia, ha az újszülött környezetében nincsen más személy, aki ezt elvégezhetné...”⁹

Nem riasztotta vissza a szerzetest a házról-házra járva felkeresett, hányással, orrvérzéssel, magas lázzal, egyre növekvő gennyes duzzanatokkal, fájdalmas kínok között haldoklók látványa. Hogy teljesítette lelkiismerete parancsát, melyet későbbben az Egri Főegyházmegye írásba is foglalt, bizonyítja az anyakönyvi bejegyzések sokasága, melyben minden egyes személyről beszámol az utókornak is, jelezve, hogy az illető részesült az Anyaszentegyház mennyegzőjében, azaz szentáldozást végzett avagy elutasította azt.

Személyesen szolgáltatott példát, mert a szenvedés megváltó értékű és a remény előidézője. A szerzetes reménye egyedül Isten kegyelmére és nem a cselekedetekre támaszkodik, ez ad reményt neki a küzdelemben való kitartásra, hogy küldetését beteljesítse.

A népesség életrealitását, hitét és reményét bizonyítja, hogy a születések száma nem csökkent. Minden nap van keresztelés. Ezért olyan kántortanítót alkalmazott a plébános, akinek felesége bába. Néhány év múlva mindkét foglalkozásból két személyre lett szükség. Régi szokásjogunk szerint, amit a Tripartitum is megerősített, a méhmagzat is kellő jogvédelemben részesítendő.

A plébániákat már 1560 óta kötelezte a Nagyszombati Zsinat, hogy kisiskolákat létesítsenek és tanítókat alkalmazzanak. Ez az első hazai közületi rendelkezés népoktatás szervezésére. A pap a katekizmust, a tanító az írást, olvasást, számolást tanította. 1651-ben hivatalos kézikönyvben rögzítették az előírásokat, ez volt a Manuale Parochorum. Minden 7-16 éves fiú és leány oktatását elrendelték. A ferencesek átvették a jezsuiták oktatási módszerét.¹⁰

⁷ Xavier Leon-Dufour: *Biblikus Teológiai Szótár*. Bp. 1986.

⁸ Szántó Konrád O.F.M.: *A katolikus egyház története*. II. Bp. 1985. 131. old.

⁹ Utasítás a plébánosok számára pestissel fertőzött betegek lelki gondozásáról. 1740. Egri Főegyházmegyei Levéltár. Archivum Vetus 1725.

¹⁰ *Mészáros István: Az iskolaügy története Magyarországon*. 996-1777. között. Bp. 1981. 183. és 290. old.

A tanult magyar ifjak közül egyre többen léptek a ferencrendiek közé, és vállalták ezer vesztély közt a missziós munkát itt az északkelet-magyarországi régióban. A lelkipásztorok legnagyobb része falvakban élt és működött. „A szervezett lelkipásztorkodást – a pápaság támogatásával – a török megszállta egész Magyarországon átveszik, és mindenben a Propaganda kongregatio utasításai szerint jártak el.”¹¹

Az evangélium hínökeinek missziós küldetése, hogy rávezessék az embereket a hit engedelmességére. A ferences mozgalom az evangélium megújítását célozta, hogy átütő erőt adjon az életben. „Saját életük példájával a lelki szegénység szellemével értették meg az emberekkel, hogy az igazi szociális béke megteremtése csak az evangéliumi programmal lehetséges. Hogy a munka Isten parancsolta kötelesség, ezért megszentelték és magasabb rendűvé emelték. A vidám derű a társas együttlét alapja, az érintkezési felületek súrlódásának elkerülése végett.”¹²

A környező településeken már ekkor ferenceseket találunk, akik rendszeresen felkeresik P. Nagy Jánost és ottlétüket az anyakönyvbe bejegyzik. Kiszegítik egymást; ezt a keresztelések, házasságkötések rubrikái elárulják. Az ismeretlenségből léptessük elő azokat a bátor férfiakat, akik életük mindennapos kockázatásával járták a településeket: P. Kis Reginald, P. Tott Gáspár szihalmi, P. Pathai Ágoston mezőkövesdi, kinek rokonságát a pestis elvitte és mint tanítvány utóda lett a plébánián, P. Makai István mező-tárkányi, P. Csiki Mihály felső-tárkányi, egy ferences fráter gyöngyösi, P. Pussár Ferenc szomolyai, P. Török István sályi, P. Pathaki György pétervásári, P. Posgai Menyhért balatoni, P. Kolozsvári Pál felszentelt úgyszintén mezőkövesdi családból, P. Bonaventura, P. Kakuk Antal, P. Pasztho Mihály szihalmi és Baranyai János.

Többször megfordultak a mezőkövesdi plébánián, aminek oka a kapcsolatfelvétel az információcsere lehetett. Erről két jezsuita atya gondoskodott: Potharansky Gergely és Csepregi Mihály. Jezsuitáktól származnak a könyvek, melyeket az utód P. Pathai Ágoston halála után leltároztak. Ebből megtudjuk, hogy mely irodalmi alkotások segítettek az ittlévő ferenceseket tudásuk elmélyítésében.

P. Nagy János Szécsényben született palóc volt, a nép gondolat- és érzésvilága közel állt hozzá. Mezőkövesdi plébánosságának ideje alatt 1682. augusztus 14-én benyomultak Thököly katonái Kassára, ahol annyira megtámadták és gyalázták a ferenceseket, P. Sári Lászlót, P. Jászberényi Gáspárt, P. Szegedi Ferencet, P. Kecskeméti Gellértet, P. Fülöp Andrást és még másokat, hogy kivonultak az újonnan épített klostromukból. Ekkor P. Nagy János Kassára sietett és volt bátorsága a katonai parancsnok előtt megjelenni, tőle a visszaköltözést kieszközölni.¹³

1683. augusztus 17-én a mezőkövesdi anyakönyvben mint guardian volt bejegyezve, de már szeptember 26-án utolsó bejegyzése volt.

1685-ben Szegeden mint előjárót, rendtársa P. Bede József személyesen ismerte és ezt írta róla: „sokat dolgozott és fáradozott a szent Provincia mellett, mert a gyöngyösi klostromnak nagy része ennek szorgalmatossága által ment végbe. A kecskeméti klostromot is ő kezdte kőből építeni, a vácinak is kezdője volt. A keresztény hadaknak is nagy nagy segítségére volt a törökök ellen, mert szegedi guardian lévén titkos tanácsukat a törököknek kitanulta és tudtára adta a keresztény hadak tisztjeinek, ezzel nagyon megrontotta sokszor a pogányok ügyeket. Nagy híre volt, hogy Leopold császár püspökséggel fogja megajándékozni. 1685-ig esztendőben a szegedi kálvinisták bevádolták a mieinket a tatár Khámnak, hogy sok fegyvereket, ágyúkat, puskákat, kardokat, puskaport hoztak be a német táborbul és a klostromban elrejtették. A tatár Khám megfogatta P. Nagy Jánost, P. Fülöp Andrást, P. Spányi Sándort, Provinciae Pétert, Fráter Lázárt és kegyetlenül megkínozta őket. P. Nagy Jánost P. Spányi Sándorral háttal együvé köttette és a hasukat korbáccsal vágatta, úgy hogy hasadozott a bőrük. Fráter Lázárt hasonlóképpen kínozták úgy, hogy jobb szemét kivágták kor-

¹¹ *Vanyó Tihamér*: Belgrádi püspökök jelentései a Magyarországi hódoltság viszonyairól. 1649-1673. Levéltári Közlemények. 42. évf. 28. 1971. 321-337. old.

¹² *Balanyi György*: Anima Franciskana. Ferences közlöny kiadása. BP. 1930. 39-47. old.

¹³ *Karácsonyi János*: Szent Ferenc rendjének története Magyarországon 1722-ig. BP. 1924.

báccsal és a homlokától fogva a szemén és orcáin az álláig meglátszott a helye holtáig, mintha karddal vágták volna.

A sok kínzások után halálra szentenciázták őket a tatár Khám, hogy karóba húzattassanak és már vitték is vállukon a karókat és rövid idő múlva életeknek vége lett volna, ha egy várbeli fő török úr pártjukat nem fogta volna, aki szembeszállván a tatár Khámmal keményen megdorgálta és arra való hivatkozással, hogy bevádolja a török szultánnál, megszabadította. Ezen szerzetes atyákat ösmertem, az ő beszédeikből tanultam. P. Nagy János még kétszer volt börtönben. A pallos alatt volt már a nyaka és csak azért kegyelmeztek meg neki, mert abban reménykedtek, hogy kínvallatás által egyetmást megtudnak a keresztények hadállásairól. Kitartott a szenvedésben. Szeged város hivatalosan is megemlékezett dicső tetteiről. Heister generális személyesen írt hozzá levelet. Évek során visszanyerte egészségét.”¹⁴

1686-ban Mikházán van, Maros-Torda vármegye nyárádszeredai járásában, ahol a kolostort a bosnyák ferencesektől 1666 augusztusában vették át. Kájoni János építkezett itt lengyel kőművesekkel. 1689-ben Egerbe rendelik, ahol a török kivonulása után a Szent Mihály templom romjait kell renoválni. 1690: Szeged az újabb állomás, itt is újjáépítés van. 1690-1693. Nagyvárad ostromában harcol és lelkesít. Társa P. Jakubiny Ferenc pestisben meghal, helyette küldték P. Lázár Norbert orvost és Firlay Lőrincet. A törökök 1692. június 5-én adták fel a várat, de P. Nagy János ott maradt. A következő évben német ígéhirdetőt küldtek, majd jezsuiták vették át a lelkek gondozását. 1694: Szolnokon tevékenykedik. 1694-95: Csíksomlyón van, ahol nyugodt körülmények vannak, újjáépített templom iskolával. 1701-ben ismét Egerben. 1702-1705: Kecskemétet a király számára megnyeri Rákóczival szemben, ezért a kurucok győzelmük után Szendrő várába hurcolták. A tartományfőnök belegeyezett, hogy letegyék guardianságról. 1705. szeptember 6-án gróf Bakosy Ferenc levelet írt a szendrői kapitánynak, hogy "P. Nagy János a rezidenciából sehová ki ne menjen". A kurucok azonban kitöltötték rajta bosszújukat, ami fájdalmasabb volt az idegenekénél. Szatmári békekötéssel szabadult, Szegedre ment, onnan Bécsbe került tartományfőnöknek.

Mezőkövesden az ő eltávozása után tizenhat éven át – néhány bejegyzéstől eltekintve – nem vezették az anyakönyvet. Ismét licentiátus lett. A mezőkövesdi anyakönyv 1700 januárjától indult újra. Ekkor P. Kis János, aki április 11-én elvállalta a parochia terheit, de hivatalos beiktatását május 3-ra, azaz a Szent Kereszt felmagasztalása ünnepére tette. Ennek jelzésértéke volt a közösség számára. Ekkor dicsőítjük azt a fát, melyen Üdvöztőnk kínhalált szenvedett és minket megváltott. Jelezte a Rómához való hűségét is, mert Nagy Szent Gergely pápa vette fel a római liturgiába.

A XVIII. század során 13 ferencrendi plébánosa volt Mezőkövesdnek. Ettől kezdve egy missziós központ alakult ki, mert itt jegyezték be nevüket azok a minoriták, akik a Tisza vidékén szétszóródtak. Területi rendi előjárójuk is megfordult itt. A Rend felvirágzását mutatja, hogy egyre több ifjút vonzott a ferences lelkeség, akik a szétvert kolostorokat újjávarázsozták, hogy társaik bensőséges életet élhessenek, ami alapjául szolgált missziós munkájuknak. Kirajzásukra jellemző, hogy a mezőkövesdi anyakönyvben csaknem száz minorita jegyezte be nevét. A Krisztus követők lelkesedésével mentek a nép közé. Azonban tudnunk kell milyen volt az a társadalomban eluralkodott szemléletmód, mely a megszálló hatalom eltávozása után, a harcok megszűnésével, a szoldosok erőszakos garázdasága következtében a XVIII. század egész folyamán várta a ferenceseket.

Képet kapunk a megyei rendelkezésébe – statutumokba – pillantva:¹⁵ „...Megyészerte nagyon elszaporodtak az útonálló, rablók, gyilkosok, tolvajok, paráznák, orgazdák, és más gonosztevők, hogy sehová sem lehet biztonságosan menni, az alispánnak joga a tettenérteket azonnal megbüntetni... megyebeli mészárosok nyíltan szembeszegülnek a rájuk vonatkozó rendelkezésekkel: részint drágábban adják a húst, részint pedig emberi fogyasztásra csaknem alkalmazatlan húsokat árulnak jó hús gyanánt ... a molnárok mértékeik eltérése miatt sok kárt okoznak a szerencsétlen népnek ... a serfözök megtagadják a rájuk kivetett adók fizetését ... kézművesek és mesteremberek nem a beléféktetett munkájuknak megfelelő árat kérnek árucikkeikért, hanem olyat követelnek, ami nekik tetszik, ha nem kapják meg ezt az

¹⁴ Könyg Kelemen: Hatszázéves ferences élet Szécsényben. 1332-1932. Vác 1931.

¹⁵ Benda Kálmán: Magyarország Történelmi Kronológiája II. 1526-1848. Bp. 1982.

arat, megtagadják hogy elkészítsék a kért terméket ... a szabók és szűcsök közötti vita miatt köteleztük őket a családságok elkerülése érdekében a saját termékeiket megkülönböztető jellel lássák el ... seborvosok és borbélyok gonoszul összevesztek az orvoslás mikéntjén, ezért orvosi tudást igazoló törvényes előzetes vizsgálat szükséges az orvosláshoz ... közönséges rend ellen nyakokat felemelni, nyelveskedni, szófogadatlanságból származható gyalázatot nemzeni nem átalják ... harácsolásból eltagadják javaikat, így a lelkiismeretükre hallgató emberek nagyobb terhek viselésére kényszerülnek ... akadnak nyereségvágyó emberek, akik a törvényes hat százaléknál magasabb kamatra adják kölcsönüket a szűkölködőknek, súlyosan vétkezve így a keresztényi szeretet ellen. Az ilyen uzsorásokat törvényszék elé kell idézni."

A diósgyőri Koronauradalom rátette a kezét a mezőkövesdi és környékbeli településekre. A magyar parasztság helyzetére rávilágít az 1713-1744 évek közötti statutumok szövege: „Vármegeynk területén nagyon kevés az igásállatokkal rendelkező lakosok száma, s mivel teljesen reájuk hárulnak a fuvarbéli szolgáltatások terhei, kárt szenved saját gazdálkodásuk ... azok akik földesurukkal szembe örökös jobbágyságra kötelezték magukat, 3 éven keresztül mentesülnek adófizetés kvártélytartás fuvaroztatás és minden más adó alól. Vármegeyi tisztségviselők különféle ürüggyel a saját részükre dolgoztatják a szerencsétlen népet, szekereket, ekéket, kaszákat követelnek ... jobbágyok panaszára bizottság megállapítja, hogy a jövőben is kötelesek lesznek a már két év óta megemelt szolgáltatásokra: 2 rajnai frt fizetése, 12 napi robot a dézsmán és kilenceden fölül ... gyakran megtörténik, hogy a beszállásolási teher alatt elpusztulnak a szegény adófizető nép igás jószágai ... szökött jobbágy terheit arra a falura vagy helységekre kell kivetni ahonnan megszökött."

„A vármegeye a lakosság sok-sok panaszára kérvénnyel fordult az udvarhoz, hogy könynyítsen a szegénység sorsán, és az udvar megbízottakat küldött ki, hogy ezek vizsgálják ki a panaszokat. Sok ember azonban nem jelent meg a felszólítás ellenére sem, a vizsgálatok hitelesítésére és ezzel sokat ártottak a megye tekintélyének."

„Mindenkit aki oktalan szokásból magyar nyelven az istent káromló szavakat használ: ördög atta, eb atta, kő lelkű, kutya és eb lelkű, Diszno vagy Lanczos vagy menkő atta Teremtette, azokat másre ráordítja, vagy azzal másokat ingerel súlyos botúttásra ítéljenek."

„Azt tapasztaljuk, hogy akár vasárnap akár más ünnepnap megrakott szekerekkel vonulgatnak ide-oda a megyénkbeli lakosok, s ezzel az isteni kultusznak szentelt napokat megalázzák, magukra vonva vele az isteni Felség haragját. Ezért hogy az isteni törvénnyel ellenkező botrányos szokást megszüntessük a szolgabírák botoztassák meg őket."

A statutumok szűkszávasága bepillantást enged az idegenek tevékenységére és gazdasági állapotukra is: „... a kereskedők közül a görögök a napi piacokra és vásárookra hordani szokott árucikkeket, terményeket felvásárolják, azért, hogy később áraikat törvénytelenül felemelve drágábban adhassák el azokat. Ez a gyakorlat egyaránt ellenkezik a közjával és az ország törvényeivel ... a zsidók és görögök ebben a megyében is igen nagy mértékben űzik a kereskedést: 1728-ban sokaknak van közülük több mint 500 hordó aszu szőlőből készült bora, sőt ezenfelül 300 hordónál is több asszúból készült esszencia. Ez a pénz rendes forgalmát megzavarja ... 1765-ben megtiltják nekik, hogy asszu szőlő felvásárlással a bort hamisítsák. Tilos még alkalmazottaiknak is nyíltan vagy titokban vásárolni asszuszőlőt ... 1781-ben írják, hogy az asszu bor készítése megkötésektől mentes volt, a görögök a zsidók és a görögök által idehozott lengyelek egyformán foglalkoztak a borkészítéssel. Eközben sok csalást követtek el a hitelek felvételénél. Ezért mostantól csak a saját terméséből készíthetnek..."

„...a zsidók pálinkát és más égetett italokat meg nem határozott összegig hitelben adják. Hogy a szegény népet az elnyomorodástól megóvjuk mostantól csak öt máriásért mérhetnek ki italt akár ételben akár italban vagy készpénzben számolva."

„...a cigányok eddig noha a lakosok közé számláltattak, a földesúri joghatóság alá nem tartoztak. Lovaiikat meg nem engedett kereskedéssel szerzik s mivel lovaikon járnak rabolni Szent György vértanú ünnepéig lovaikat a vármegeyi tisztségviselők elidegenítik, magukat alárendeljük a földesúri joghatóságnak."

Mіндеzek ellenére a ferencesek keresztény forradalma, ami gondolati fordulatnak értendő, nem bomlasztott, nem keltett zűrzavart, nem rombolt, hanem fellazította a berögződéseket,

felelt a gondolatlanságot, átértékelt minden értékrendet. Kizárólag az evangélium megéléséből származott, mely cselekedetekben nyilvánult meg. Mert a szerzetességben a keresztény erények tökéletesebb gyakorlásának hagyományos formáját az evangéliumi tanácsok szerinti élet biztosítja: engedelmesség, szegénység, önmegtartóztatás. Akik nagy reformerek voltak az Egyházban, mint Szent Ferenc és Szent Ignác előbb önmagukat változtatták meg. Visszatértek az alapítók útmutatásaihoz. A Rendben ekkor volt a legnagyobb a fegyelem ami nemcsak a kötelességteljesítésben merült ki, hanem tudatos életszentségre való törekvés hatotta át őket. Hitet pedig csak az közvetíthet akinek magának is élő hite van. A szerzetes ha hivatása magaslátán áll, akkor evangéliumi erő sugárzik belőle, ami csendben világít és iránymutató az élet zűrzavarában.¹⁶

Az emberek életvitelében abszolút újdonságnak hatott, hogy nem szabad kívánnunk, hogy mások fölé kerekedjünk, a minorita kis testvér alázata mindent kifordított sarkaiból. Egyedül ez oldotta meg századok során az osztályellentéteket, minden más forradalom csak szerepcsere okozott, igazi testvériséget soha.

Szegénység szerzetük ami nem egyenlő a nyomorral, magával vonta az állandó pénzszerzés megsemmisítő ítéletét. A hallgatóság sekély és elferdült tudása miatt igen részletesen taglalták prédikációikban – sokszor tájnyelvi dialógusban is – a Megfeszített Krisztus szenvedéstörténetét, amihez szorosan kapcsolódik a Fájdalmas Anyáé. Ezzel párhuzamosan az emberi bűnök feltárását tartották fontosnak, mellyel Isten akarata és rendje ellen fordultak, amiért felelni kell Isten előtt. A bűntudat megvallása dönti le a falat a hit és az értelem között. Isten jóságába vetett hit eltöri a szorongást. A nagy részletekbe menő önfeltáráshoz előtérbe került az ítélet félelmetessége és a pokol kínjainak ecsetelése is.¹⁷

A mezőkövesdi közösség köreiből ismételtlen adtak a minoriták soraiba egy szerzetest, Bencsik Istvánt, aki az anyakönyvbe 1710-ben jegyezte be: Nemes és Nemzetes Bánoczy János Szihalmi plébános Úr által beiktattak (plébánosnak) és pedig Zorger János egri diakonus kanonok parancsából a Borsod megyei papság jelenlétében.

Míg a vármegye az emlékezetes 1728. év statutumában a kereskedők tulajdonát képező jogi vitákba bocsátkozott, addig ez év június 27-én jegyezték be az anyakönyvbe: a magyarországi Szent László egyházközség pártfogó oltalmát még évenként megismétlődően nagy híre miatt keresik Mezőkövesd városában...” Szent helyek felkeresése is lehet vezeklés, azaz zarándoklattal is lehet búcsút nyerni. A búcsújárás nem más mint különleges imádságnak és áldozatnak erős helyhez kötése vallási indíttatásból, hogy ott természetfölötti segítséget vagy kegyelmet nyerjenek.¹⁸

Ennek az 1728-as évnek az eseménye P. Félix SSS rabváltó trinitárius szerzetes redemptio (visszaváltó) útról hozott gyermekfoglya. Ilyen több hónapig tartó utakat gyalog tettek meg Konstantinápolyig és vissza, hogy a rabszolgapiacról kiválthassák a foglyokat. Útjaikon sokszor saját életüket is feláldozták mások szabadulásáért. Egerben 1717-ben tudtak rendházat létesíteni, útjaik végcélja többször is ide vezetett. Az 1717. évi tatár betöréskor gyermekeket hurcoltak el a Felső-Tisza vidékéről. A Statutumok szerint a vármegye rendelkezésével szembeszegülve a nemesek megtagadták a felkelést. Egy év múlva két rabváltó trinitárius szerzetes utánuk ment Tatárországba, ahonnan 94 gyermeket váltottak ki, 5-6 éveseket. Jassyból Erdélyen át Kolozsvár, Debrecen, Eger voltak útvonalaik. Feljegyezték, hogy a települések lakosai amerre elhaladtak, harangzúgással, keresztekkel, zászlókkal imádkozva, sírva várták a rabokat, szállást, ételmezt megosztva velük. Az alamizsnának ekkoriban igen nagy értéke volt. Az egri püspökök, kanonokok, köztük a mezőkövesdi Bencsik Istvánt is említik, valamint főurak alapítványaiból gyógyították és tartották el őket.

A mezőkövesdi anyakönyvbe 1728. november 19-én jegyezte be P. Deák Ádám: megkereszteltem Katalin leányt, aki valószínű 15 éves és Tatár országba elhurcolt gyerek volt, föltételesem kereszteltem meg, mivel sem szülei, sem születési helye nem ismeretes.

19 redemptiót végeztek, mind a 3990 fogoly nevét, akiket kiváltottak feljegyezték, amikor a császári rendelettel a szerzetet 1783-ban feloszlatták.¹⁹

¹⁶ Bolberitz Pál: Isten, ember, vallás. BP. 1981. 420. old.

¹⁷ Walter Nigg: A szerzetesek titkai. BP. 1989. 288-289. old.

¹⁸ Bálint Sándor-Barna Gábor: Búcsújáró magyarok. BP. 1994. 16. old.

¹⁹ Fallenbüchl Ferenc: A rabváltó trinitárius szerzetesek Magyarországon. BP. 1940.

A tatár rabságba esett Felső-Tisza-vidéki lakosság érdekében járt közbe hivatalosan a köztük élő, Magyarország minorita rendjének újonnan megválasztott tartományi főnöke és generális commisszáriusa (római főbiztosa) P. Kelemen Didák atya. Róla már mint szentéletű szerzetesről beszéltek. Székely származású volt, aki 1703-ban lépett a minorita rendbe, ahol hallomásból, meg talán személyesen is hatottak rá a még akkor élő de megrokkant nagy öregek tettei. Tovább vitte a franciskánus szellemiséget: családokat látogatott, beteget segélyezett, ifjakat nevelt. Térítő és szervező útjainak irányultságából élete fő művét és koncepcióját bonthatjuk ki. 1723-tól erdélyi területeken alapozta újonnan meg a franciskánusok működését: Szabolcs, Szatmár, Beszterce, Szilágy, Kolozsvár, Kis-Küküllő vármegyékben É-D irányban, mint a gyöngyfüzér sorakoztak az általa épített vagy visszakapott templomok, kápolnák, rendházak, iskolák. Magyarlakta területek hosszú ideig elszakítva éltek az anyaországtól, tévtanokkal elárasztva. Ismét össze akarta kapcsolni a régen szervesen együttműködő területekkel, az ekkor helyreállított, a török alatt megszüntetett csanádi káptalannal, a Csongrád vármegyei régi hagyományos rendi állapotokat Szeged-Hódmezővásárhelyen. Szervező munkájának kiinduló helye „a nyírbátori minorita templom és a szegedi alsóvárosi templom főoltára népies alakokban bővelkedő élénk kifejezésű oltárai a magyar barokk típusnak legérdekesebb, legjelentősebb hazai emlékei”.²⁰

Ugyanekkor ezt a területi egységet északon Borsod vármegyével zárta le, amikor szorgalmazta a miskolci minoriták betelepítését. Nem emlegeti a katolikus egyház javainak erőszakos elvételét, nem izgat szemrehányásokkal, csak a tényeket említi. Királyi rendeletre engedik meg „a majdnem egészen kiszorított katolikus vallás tejresztésére”²¹ a minorita atyák letelepedését.

Ezen közben keresi fel Mezőkövesdet, ahol az anyakönyvben 1731-ben találjuk meg névnek bejegyzését. Továbbra is sok minorita fordul meg ezen a plébánián. Még 1768-ban is volt itt az egri megreformált ferencendi szerzeteseknek és a miskolci minoritáknak egy-egy procurátoruk (ügyvivőjük).

Mi által eredményesek a szerzetesek? Hogy tudatos, tervszerű gyakorlattal építik ki életrendjüket. Aszkézisük alapelve: szabadítsd fel magadat az élvezetek zsarnoksága alól. Az így kialakult szellemi-lelki szabadságot önneveléssel növelik, hogy az ingerekre megfelelő választ adhassanak. Következménye az értékek megértésének világossága és erő a megvalósításukhoz. Ekkor feltárul a bűn-szenvedés-halál összefüggése, a saját gyöngesége, és bizalom Istenben, ráhagyatkozás az idők szorongatásában.²²

Általuk új szellem kezdett terjedni, mely fegyelmező erejével megjelent a vallásos hitéletben. Főleg Mária országának gondolata terjedt a magyar szentek kultuszával. A barokk monumentalitás és a színes, változatos életöröm művészi megnyilatkozásaival is hatottak. Nagy lendülettel indult az egyházi építkezés, vallásos társulatok sokasága alakult, ezek tömegnevelő hatása, társadalmilag összefogó ereje növelte a közösségi érzést, egyúttal szellemi eszközökkel fogta egybe a magyarságot.

„Anno 1732 Die 25 May Tentium mindenekre valakik jelen voltak azon Penitentia tarto Processuson ugy az kik igaz töredelmes szivel meghtértek az eő bünükbül die 25 May az Szent áldás reájok adatott. Ugyan ezen Szent Missionak emlekezetire az Mező Kövesdi Comunitas iratott egy képet Szent Háromság h dicsőségére s Boldogságos Szüz és Xaverius Szent Ferencz tisztességére. Ezen alaja való irással.

Vt in CorDe VnIversorVM saCra renoVetVr
Mlsslo SanCeX Voto DIVIno CVrat plngl honorl
SVaqVe Vero posterltaI transCrlbt CoMVnltas
KeöVesDIensls.

²⁰ Garas Klára: A barokk művészet kialakulása és elterjedése Magyarországon (1604-1711) In: Magyarországi művészet története. Szerk; Dercsényi Dezső. Bp. 1956. 378. old.

²¹ Csák Alajos *Cirjék*: Kelemen Didák csodás élete. Miskolc, 1927.

²² Albert Görres: A pszichoterápia és az askézis. Vigilia. 1986/3. *Koncz Lajos*: Az askézis újraértékelése korunkban. Vigilia. 1986/3.

(Hogy mindenki szívében megújuljon a szent Misszió szent fogadalomból Isten tiszteletére festeti és az ő utónemzedékének írásban hagyja Kövesd közössége.)

Ezen az Poenitentia tartó Procession az külső falukból és városokból össze gyűlt Férfi és asszony népekkel edgyütt többen mintsem hét Ezeren voltak kik közül némelyek vastagh lánczokkal némelyek kemény kötelekkel magokat övedzették mások magokat keményen ostorozták mások kereszteteket vállukon viseltek az Egész Processionak utallain. Elöttük járó léven az Város Plébanussa lánczokkal megterhelve. Tartatott és körül hordoztatott ezen Processio az Kövesdi Piarcon minden nap kétszer Predicatio lévén az Vendégh fogado Ház előtt. Az holott is az felül nevezett Missionarius Jesujta Pater Farkas Jakab magát két izben eles Borottvakkal megh disciplinazta.

Anno 1734 Die 12 Ápriliis Fel állitott a Missios Kereszt az Szent Ferencz Congregatiojabeli Cordasok által melyekh szorgalmatos munkálkodása által az Crucifigura producalltatott és reá szegeztetett.

Ave helységben szent missziót végeztek Jézus Társaságának két papja által, Krisztus öt sebe szeretett szenvedésének Miatyánk, Üdvözlégy érdemelnek 100 évi bucsut.²³

Az egyházművészetnek a tömegekhez kellett szólnia, az ábrázolásnak sajátos mondani-
valója volt. Mindez kiviláglik a mezőkövesdi egyházlátogatási jegyzőkönyvből az 1746-os Canonica Visitatióból is: „A templom Szent László magyar király tiszteletire van szentelve, oltára a legnagyobb, védszentje festett képével. Oltára van még Szűz Mária fogantatása tiszteletire, egy másik szeráfi Szent Ferencére. A templom felszerelési tárgyai között találjuk A Boldogságos Szűz Mária szobrát a mennyezetről lenyúló sugarakkal díszítve. Hasonló szobor van Tronon méltóságteljesen felöltözötve. Szokásban volt Körmeneteken a templomi Mária szobrot a körmenet élén körülhordozni. Öt darab feszület az Üdvözítő szépen festett képével. Ezek közül egy a város közepén áll, és a misszió idejéből származik, amikor is bucsukedvezmény lett felállítva. Mindezeket a község, a konfraternitás és a plébános gondozza. Említésre méltó érdekesség, hogy a templom közepén egy kis fatorony emelkedik, egy kis haranggal. A homlokzaton magas kőtorony emelkedik.

A temető a templom mellett fekszik és fallal van körülvéve. A másik temető a városon kívül a szentistváni út mellett terül el és körül van árkolva. A megkeresztelés nélkül elhalt csecsemőket a bábák a városon kívül az egri útnál felállított kőoszlopok mellett földelik el.

A hívek – főleg az öregek – buzgón teljesítik vallási kötelességeiket, részt vesznek prédikáción, hittanításon. Sem az öregek, sem a fiatalok között nem akad kirívóan bűnös életmódot folytató ember.”

Az 1768. évi Canonica Visitation megemlíti, hogy a plébánia irattárában ekkor még megvolt az 1657-ben elkezdett és 1752-ben fejezett anyakönyv. „A húsvét előtti háromnapos vezeklő (flagellans=önostorozó) nyilvános körmenetet betiljuk, mert ez a léleknek nem anynyira hasznára mint inkább kárára válik. Sajnálattal halottuk, hogy az ifjúság a templomban istentisztelet alkalmával kockajátékkal szórakozik, éjszakai fonókban különböző nemű ifjak összebújnak. A plébános tartsa kötelességének betilítani a búcsúi mulatkozásokat, a táncot és a botrányos magatartást. Megemlíti a piacon lévő Immaculata szobrot három másik kőszoborral, melyek Szent Lászlót, Nepomuki Szent Jánost és Simont ábrázolták, akik között három angyal lámpást tartott.”

A szabadtéri szobroknak országos elterjedésével mintegy eleven kapcsolat létesült a szentek és halandók közt, a vértanúk intő példaként jámborságra, alázatra intettek.

A túlkapások ellen az anyakönyv 511. oldalán van bejegyzés: „ami az elmúlt években egyeseknek túlbuzgóságból vagy vaskos tudatlanságból hibául róható fel és mint durvább népszokást gyakorolnak is – ilyenekről van szó: hogy minden vasárnapján az évnek körmenetet végeznek az Oltáriszentséggel, hasonlóképpen az egyes kongregációk védőszentjének ünnepén, mint Páduai Szent Antal, Szent Ferenc, és Porciunkula ünnepén ugyancsak szentséges körmenetet rendeznek... jövőre nézve elrendelem, hogy semmiféle más Ceremonia vagy könyörgés a plébános tudta nélkül nem végezhető, ... ő pedig mindenféle funkciót az anyakönyvbe gondosan bejegyezze”.

²³ B-A-Z-Borsod megyei Levéltár Miskolc, 1707-7kv V 230 136 K.

1769-től fogva jött szokásba Húsvétkor a Passió megelevenítése. Célja, hogy az evangéliumi történetet az emberi érdeklődés számára elképzeltetve átélte valóságként érzékeltesse.

A század utolsó harmadában a felvilágosodás kritikája és a liberalizmus cinizmusa következtében a szó csak üres frázis lett, mögüle eltávozott a lélek. Vele megszűnt az életideál és a tekintélytisztelet.

1782-ben császári rendelettel megszüntették a szerzetesrendeket.

Dr. Maros Gizella

Kemsei templomok

A legkisebb ormánsági községek egyikét az a híres szociográfia tette ismertté fél évszázaddal ezelőtt az országban, amely „elsüllyedt falu” néven emlegette a megmaradásért 1552 óta küzdő kis települést.¹ A kegyetlen egykés folyamat itt is végig gázolt a XX. század közepéig kontinuus ősnépességen, de Kemse elkerülte a biztosnak látszó katasztrófát. Hála régebbi és új lakóinak, ma is létezik kemsei öntudat, amely szomszédaival összehasonlítva, rendezettséget, tisztaságot teremt a szűkös körülmények ellenére és kellemes meglepetéssel fogadja a falai közé érkező idegent. E sorok írója a református templom változó sorsán kívánja bemutatni ennek az 1767. évi úrbéri rendelet végrehajtása után 250 hold szántónál és a hozzá mért 150 hold kaszálónál többet a maga határában sohasem birtokolt közösségnek az életét.

Kemse a feudális korban előbb a Pécsi Püspökség, majd a pécsi klérus javainak szétosztása után, 1730-as évek végétől a Káptalan birtoka volt. Ennek tulajdonítható, hogy első templomáról, amely még a mai faluhelytől északra fekvő településen állott, a Káptalan levéltárában maradt fenn egy 1722. február 13-i jelentés, amely szerint Kemse faluban „vesszőből, sárból új református templom épült”. A gyülekezet ekkor még Vajszlóhoz tartozott, anyakönyveit is az ottani lelkészek vezették.²

Később került a kis református közösség a Piskói anyaegyházhoz. Az 1817. évi püspöklátogatás irataiban azt olvastam, hogy „A Piskói mater eklézsia kezdete az éltebb hallgatók szerint 1724-re esik..., fatumai (azonban) bizonytalanok.” Feltételezhető, hogy Kemsét is ekkor telepítette a közös földesúr a mai helyére, s az első kis templom használható faanyagát is magukkal vitték.

A hagyomány szerint Piskótól viszonylag távol, az elpusztult Baski falu temetője mellett volt egy fából csinált szalmatetejű templom, s oda jártak ki a piskóiak a kemsei, lúzsoki, zaláti filialistákkal együtt. A Türelmi Rendelet (1781) után, Zaláta és Lúzsok különvált, majd 1782-ben, Piskó és Kemse Piskón az ún. Töltés-soron közösen épített egy fatemplomot, paplakot és abban egy iskolaszobát. Ide jártak ezután hat évtizeden át a kemsei hívek templomba, a gyermekek iskolába. A piskói lelkész azonban „hétenként kétszer köteles volt Kemsén egy időről időre bérelt szobában könyörgést tenni”.

Közösen szerezték be a szertartásokhoz szükséges kegyszereket és textiliákat is. Az akkor még fiókos láda formájára készült úrasztalát rendszerint fehér abrosz és egy selyemkendő borította. A ládában volt két fehér abrosz, egy sláer (fátyol) kendő, egy veres szélű asztalkendő, egy beteglátogatáskor használt, viseltes, veres felselyem kendő. Boroskancsó alá való szőtt-, egy kisdéd, varrott, tarka keszkenő és egy veres, pamut kendő. Itt tartottak egy 1805-ben készült bádognakánát, egy borosztogató ónpharat, egy kereszteléskor használatos cintálát és fedeles kancsót, valamint egy önből való kenyérostogató tányért.³

¹ *Elek Péter-Gunda Béla: Kemse. Elsüllyedt falu a Dunántúlon.* Bp. 1936.

² Pécsi Káptalani Levéltár (PKL) 88. 109.

³ Ráday Levéltár Püspöki Levéltár Egyházlátogatási iratok, 1817. Piskó.

A „talpas szentegyház” születése

Az aprófalvas Ormánságban a Türelmi rendelet után kerek fél évszázad kellett, amíg a régi anyaeklezsiák fel tudták építeni szilárd anyagból, karcsú toronnyal ékes templomaikat. Egy részük azonban hosszabb, rövidebb ideig kénytelen volt lemondani a költséges szakipari munkát igénylő torony megépítéséről és az esetenként több mázsás harangokat évtizedeken át a 2-4 oszlop által tartott, faszindellyel fedett lábakon tudták csak elhelyezni. A XVIII-XIX. század fordulóján „haranglábak földje” volt az egész Ormánság.

A talpas szentegyházak építésének utolsó nagy hulláma 1796-ban vette kezdetét, amikor a törvényes lehetőségekkel élve, egyszerre 16 filia vált anyaegyházzá.⁴

A lelkész fenntartásának költségeit, kertjének, földjének művelését magukra vállalták, megvették a leendő templomhoz való harangokat is, de istennek és szolgájának már csak a saját házaikhoz hasonló hajlék jutott. A különbség talán csak az volt, hogy a festett táblákkal történő dekorációra a legszegényebb gyülekezet sem sajnálta a pénzt.

Keméns az egyház csak 1828-ra érezte tarthatatlannak, hogy „egy ágyakkal és az asszonyi munkákhoz, szövéshez, fonyáshoz való eszközökkel” zsúfolt szobában fogadja a hozzájuk érkező piskói lelkészt. Ezért kívántak a kérvényíró szép szavai szerint „teljes egyetértéssel egy különös Imádkozó házat...együgyű módban felépíteni, ahol akadály nélkül öszve jöhetnek.”

A március 15-én kelt kérvényük felülbírálására július 29-én Vajszlón ült össze a Kádas Imre esperes, Kossa László siklósi lelkész, egyházmegyei főjegyző, Selle Ferenc piskói lelkész és Csoka Imre lúzsoki ispán. Jelentésükből kiderült, hogy a kemseiek telekre és épületfára már kaptak ígéretet az uradalomtól. A maroknyi gyülekezet elegendő önbizalmat érzett magában ahhoz, hogy felépítsen egy 8 öl hosszú, 3 öl széles, 1 1/2 öl magas oratóriumot. Ígéretük szerint a fából, sövényből való munkát, és a fedelezést társadalmi munkában maguk végeznék, és csak az asztalos, lakatos és üveges mesterek munkáját „jutalmazná” pénzzel. A vizsgálat megállapította, hogy az uraság Protocolluma szerint Kemsén 10 1/2 telek van 33 gazda használatában, családjaikkal együtt ők viselik az egyház fenntartásának terheit. Ezután megszámlálták a templomépítés céljára zacskóban elkülönített 454 váltóforint 12 krajcárból álló készpénzüket, amelyet az Uraság dézsmagabonájának nyomtatásából, szénakaszálásból, vetésből szereztek. A zacskót a bizottság lepecsételve visszaadta, majd a jegyzőkönyvben azt is rögzítette, hogy ezen kívül még 103 forint az eklézsia pénzéből „interesen kint vagyon”.

Az esperes a vonatkozó egyházi rendelkezések szellemében csak azzal a feltétellel járult hozzá az engedélyezéshez, ha az Uradalom ténylegesen megadja a telket és az adománylevelet a vármegyének be is mutatja.⁵

A vontatott ügyintézés miatt Kemse csak 1834-ben építhette meg fatalpakon álló, vesszőből font, sárral tapasztott szentegyházát, és a mellette álló haranglábát a 2 új harang számára. A templom hossza 13,30, szélessége 7,6 öl volt. Berendezési tárgyai közé tartozott a padokon kívül a szükséges kellékekkel ellátott úrasztala. A Mózes-széken terjedelmes zsolttár várta az ige hirdető lelkészt, a halottakat pedig a bejárat közelében tartott Szent Mihály lova.

Az épületet 1834. szeptember 30-án Jeremiás Sámuel vajszlói lelkész, egyházmegyei főjegyző szentelte fel. Az esperesnek írt beszámolójában megemlíti, hogy az előljárok „egy nem pompás, de tisztességes ebédrel” kínálták meg a vendégeket. Külön is hangsúlyozta vendégszeretetüket és a fogatok előállításában való pontosságukat.

Kemse 1846-ban lett Piskó filiája. A következő őszön cserélte le Kákicson vásárolt faszindellyel az idő által megrongált nádtetőt Leitner János pécsi ácsmester.

A XIX. század utolsó három évtizedében, 1875-1905 között a roppant agilis Hetessy Károly volt a kemsei preoráns. Ő 1876-tól a népgyűlésre támaszkodva összefogta az egyházi és világi előljároságot. Téglapadozatot rakatott az addig földes szentegyházba és megteremtette egy modern templom építésének pénzügyi alapjait. Fáradhatatlan agitációjának hatására

⁴ Vö. Kiss Géza (kákicsi): Ormánsági szótár. Szerkesztette Keresztes Kálmán. Bp. Akadémia. 1952. 508. old. Szentegyház.

⁵ Baranya Megyei Levéltár Közgyűlési iratok. 702/1830.

Népgyűlés mondta ki egyhangú lelkesedéssel egy új templom építésének szükségességét. A döntést tartalmazó jegyzőkönyvet hitelesítő előjárók neve mellett azonban keresztbe írva keserű sorokban adja hírül az embertelenül csalódott tanító, hogy néhány lázító – a községi bíró vezetésével – felforgatta az egyház békéjét. A második gondnok és a bíró fia kezdeményezésére többen jelentkeztek az egyházból való kilépésre, a bentmaradtak pedig az építendő templom számára megfaragott épületfa behordását és a 160 forint jövedelmet kínáló közmunka levégzését megtagadták. Követelték az összegyűjtött tőke felosztását, vagy azt, hogy ennek kamataiból fedezzék ezután az egyház szükségleteit. A bíró az iskolaudvaron Hetessy füle hallatára kiabálta: „Ti kúdosok egy disznóolat sem birtok építeni és ti akartok templomot?”⁶

Talpas szentegyházból templom

A templomépítés meghiúsulása után a presbitérium csak arra vállalkozott, hogy a harangláb helyett a templom utcai oldalához tornyot építtessen, amelyhez a nélkülözhetetlen téglát már az előző évben beszerezték. 1901 télutóján a régi temetőben kitermelték az építéshez szükséges tölgyfákat, leoltottak 30 métermázsas meszet, és vállalták azt is, hogy mindenféle segéd munkát és fuvarát lélekszám szerint, az ősi módon fognak elvégezni. Ezek után már semmi akadálya nem volt, hogy a kőműves 314 koronáért megépítse a torony 11 méter magas téglapítményét, amelyre a csaknem 3 méteres bádognyűveg került. Így született a többi ormánsági templomhoz hasonló tornyos építmény Kemsén a XX. század elején. Alapvető eltérés volt azonban, hogy itt nem kőből-téglából készített, hanem talpas épülethez illesztettek szilárd anyagból tornyot.⁷

A kemsei festett táblák

A könyvekhez hasonlóan az épületeknek is meg van a maguk sorsa. A kemsei oratóriumé történetesen az, hogy azalatt a nyolc évtized alatt, amíg befogadta a kemsei reformátusokat, csak a szükségessé váló javítások panaszait őrzik az iratok. Arról, hogy milyen gazdagon díszített környezetben dicsérhették Istenüket a hívek, csak 1913. május 15 óta tudunk, amikor lebontották romladozó falait. Koronatanunk Csikesz Sándor csányoszlói lelkész, a debreceni teológia leendő professzora, akit a Nemzeti Múzeum igazgatósága kért fel, hogy tegyen részletes jelentést az utolsó ormánsági talpas szentegyház festett tábláiról. Az ő javaslatára alapján vásárolták meg azután az erősen megviselt táblákat 428 koronáért. Ő fényképezte le a bontás előtt a templomot és annak festett belsejét Losonczy Ferenc páprádi tanítóval. A festett templombelsőről azonban valami oknál fogva csak egy évtizeddel későbből maradt fenn egy alig használható reprodukció a Néprajzi Múzeum fényképtárában.⁸

Csikesz a kemsei templom díszes tábláiban korábban is gyakran gyönyörködött, ezért ismertethette megbízhatóan a festett táblák témáját és az asztalos által használt színek skáláját. Minthogy eredetileg a többi ormánsági templommal együtt az ő kicsányi temploma is festett volt, el kell tőle fogadnunk azt az információt, hogy a mennyezet egyes részleteit Kemsén is más-más háznép festette, és sajátjának is tekintette.⁹ Írásának másik nagy értéke a kemsei "másság" tudatos hangsúlyozása. Ezeket a táblákat ugyanis nem stilizált indákból, levelekből és virágokból álló szeszélyes díszítmények, hanem piros, fehér, sárga és halványrózsaszín rózsák, hetyke tulipánok, szelíd liliomok, búsongó gyöngyvirágok, kíváncsi íriszek, szomorú rozsmaringok¹⁰ töltötték ki. Szerinte falusi piktor keze nyomán született Noé piros csőrű, fehér tollú madara, amely a reménység zöld olajágát tartotta csőrében. Három

⁶ Baranyai Egyházmegye Levéltára (BEL). A kemsei gyülekezet jegyzőkönyve (Kjkv) 1846-1911. Passim.

⁷ BEL Kjkv. 1846-1911. Passim.

⁸ Leltári számok: Néprajzi Múzeum Filmtára (NMF). Talpas templom: 55515/1925-NMF 65792/1931. A dátumok csak abban az esetben helytállóak, ha a képek Kovács Aladár reprodukciói, mert az eredeti felvétel 1913-ban készült. A bontás előtti állapotot rögzítő felvétel korabeli másolatát őrzi még: A vajszlói Kodolányi Múzeum, Tömös Mihó László kemsei polgármester.

⁹ A riporthoz: Csendes jegyzetek. (Csikesz S.) A kemsei templom. Protestáns Egyházi és Iskolai Lap, 1913. 23. sz. 359-361. old.

mezőt is megtöltöttek a XXIII. zsoltár hangszerei: a citera, a síp, a trombita és a lant. Ott volt a babiloni fogság miatt fára akasztott hegedű és a szerény dudu.

A szárnyasokat Péter harcias kakasa, egy csendes golya és egy vadkacsa képviselte. A zsoltárban szereplő „szép híves patakra” vágtatott egy szarvas, s kárpit alatt nyugodott nagy békességgel az áldozati bárány, hogy távolabb Jób Leviathánja, a rettenetes tengeri szörny tomboljon a habokon. Profán szimbólumként került fel az egyik táblára a szerelem jelképeként egy rozmaringgal tűzdelte alma, valamint kócsag és darutoll lengő árvalányhaj kíséretében. Nehéz szabadulni attól a gondolatától, hogy itt az egyes táblák árának finanszírozói beleszóltak azok mondanivalójába is.

Nagy kár, hogy a gazdag tematikájú karzati képekből csak az egyszerű kelyhekkel megterített úrasztalát említi, bár a korábban már említett „rontott” felvételen is kivehető még egy óra és odább az első emberpár az almafa alatt. Az úrasztalát ábrázoló tábla centrális helyzete, valamint a karzat képeit alulról lezáró szegélyléc faragott és festett mintázata, erősen emlékeztet a Vajszlón és annak tágabb térségében dolgozó Fazekas János asztalos késői munkáira.

A táblák a Nemzeti Múzeumból előbb az Iparművészeti, majd a Néprajzi Múzeumba kerültek. Az ottani számítógépes nyilvántartás szerint a néhai mester fenyődeszkára, temperával festett képeinek az állapota „kopott, törött, hiányos”. Ezek a sötét tónusú felvételek csak a táblák méretéről és rendeltetéséről vallanak, eredeti szépségükről nem. A leltár készítői különválogatták a mennyezetet és a karzatokat díszítő táblákat. Számba vettek 10 db megközelítően 360-szor 60, valamint 4 db 215-szor 20 centiméteres mennyezettáblát és 7 db 115-szor 20 centiméteres, karzatot borító táblát.

A gyülekezet Pénztárkönyvébe 1913 júniusának különböző napjain a preoránus „A táblák eladásánál felmerült költségek” címszó alatt a következő tételeket jegyezte be: A megmaradó torony faszerkezetének (carbolineumozásáért) kátrányozásáért 13 korona 40 fillért; a festett táblák csomagolásáért 12 korona 90 fillért; a régi templom lefényképezéséért: 4 korona 92 fillért költöttek. Nem tudni ki ment fel személyesen a fővárosba a táblák árának felvételéért, de a költségekbe 1 korona 68 fillért tett ki.¹⁰

A mai templom születése

Még 1911 végén határozták el, hogy a roskadozó talpas templom helyére csinos kőtemplomot építenek azzal a szándékkal, hogy „Legyen az Úrnak háza különb minden (kemsei) épületnél és hirdesse a kis gyülekezet ragaszkodását Teremtőjéhez”.

1912-ben Ruder József pécsi kőműves mesterrel 135 koronáért elkészítették a tervrajzot. 1913. május 15-én könnyek között hallgatott búcsúbeszéd után bontották le az „elavult hajlékot”. Az építkezés a tervrajz jóváhagyása után feltűnően gyorsan haladt. 1913. június 3-án reggel félhétkor, a szakadó eső ellenére is tanúja volt az egész gyülekezet az alapkövételének. Ezután látott munkához a pécsi vállalkozó és június 27-én már a befejezés szimbólumaként ott ékeskedett a torony tetején az 1901-ben készítettet gomb.

Hat változatos kis orgonájukat Hievert Kálmán pécsi mester állította össze használt alkatrészekből. A kemsei asszonyok, lányok a templomszentelésre úrasztali terítőt készítettek. Az összegyűlt 54 forintot megvásárolták a terítőhöz szükséges anyagot, amelyből a tanító felcsépe készített „szépen hímzett terítőt”.

Az új templom műszaki átvétele 1913. november 13-án, ünnepélyes felszentelése november 19-én volt. Nagy Imre esperes tárta ki a vendégsereg előtt az ajtót és avatta fel istenházának. Az építkezés krónikáját 1914. január 6-án fejezte be Szentpétery Gál kemsei előkönyörgő tanító.¹¹

A Pénztárkönyvből bizonyossága szerint az építkezés összesen 11 000 koronába került. A hívek által végzett segédmunka- és a fuvarok üresen hagyott rovata az 1913. évi zárszámában késői utódok számára is örzi egy apró gyülekezet tagjainak áldozatkészségét.

Kiss Z. Géza

¹⁰ BEL. A kemsei gyülekezet Pénztárkönyve. 1913. Passim.

¹¹ BEL. Kjkv. 1913-1914. Kézirat.

Todori, sveti Tiodor – Tódor lovak

A battonyai szerbek Szent Teodort kentaur formájában képzelik el: emberi felsőrészel, lótesttel és lólábakkal, patákkal. „A levegőn keresztül szellemként nyargal, látni se lehet, csak a patáinak a dobbanása hallatszik.” A Szeged vidéki szerbeknél „fehér lovon jön, kezében pálcát tart és ahol ég a lámpa, ott pálcájával üti az ablakokat”.¹ Évente csak egyszer láthatók a tódorlovak a Todorova nedeljän, azaz a Tódor-hét során, a húsvéti böjtöt követő héten.² A vajdasági szerbeknél és a bánáti románoknál elterjedt hiedelem, hogy a Tódor-szombatot megelőző éjszakán megjelennek a láthatatlan fehér lovak menetei. Köztük a sánták a legveszélyesebbek.³ Szent Tódort, illetve Veliki Todort (Nagy Tódort) is sánta lóként vagy lovasként képelték el.⁴

Míg a battonyai és Maros menti szerbek e mitikus lény az élő hitvilág része, addig a Budapest környéki szerbeknél tabuval védett nap a szombati: tilos este a házat elhagyni, nem ebédelték és vacsoráztak, tehát böjti napnak kell tekintenünk a szombati napot, amikor nem gyújtottak lámpát.⁵ E természetességi ünnepben igen gazdag jegyek mutathatók ki a baranyai Lippón élő szerbeknél.⁶

Szent Tódor hetén nem gyújtanak lámpát a Szeged vidéki szerbek se, félve a „fehér lepelbe öltözött Szent Tiodortól, aki éjszaka megtapossa az utcán az embereket”. Tilos a reggeli utazás, ugyanis az egyik Szegedre tartó embert Szent Tiodor megverte; Battonyán eltapossa fehér lovával a házból kimenőket.⁷

Lovasnak tartják, Szent Đurađhoz, azaz Szent Györgyhöz hasonlóan; a lóréviek a gyerekeket ijesztik vele „Ide Todor bez glave!” (Jön a fejnélküli Tódor!), míg a csanádiak szerint ilyenkor bünteti meg a bűnösöket”. Ikonográfiai megjelenése is ismert, harcosként képzelik el a lovon, s tilos azt mondani, hogy ő jár ezen a héten az emberek között; tiltva volt a „šapca” nevű játék is. Tiszteletére hajnali misét tartottak szerdán és pénteken, s a héten hozzá imádkoztak segítségért. „Koljivot” főztek és pogácsát sütöttek; Csanádon a baromfiaknak is adtak belőle, hogy jobban tojjanak. A főtt búzát a templomban megszentelték. A fiatal házások „Todorovon” meglátogatták a feleség szüleit, a Tódor-szombatot a lippóiak megünnepelték, főként az ifjú házások: „Todorova subata, mladog svijeta putovanje!”, azaz a „Tódor-szombat a fiatalság utazásának a napja” volt.

A lóréviek a koljivoból (főtt, cukrozott, fahéjjal ízesített búza) a gyerekeknek adtak belőle, míg az ottani bolgárok cukor helyett megsózták. A csanádiak az utcákon szamarat vezettek; a férfiak beöltöztek nőknek és fordítva; a gyerekeket este kötelezően megfürdették; Szőregen gyékényt fontak a gyermekek hajába.⁸ Szerbia-szerte búzát főztek, s aki megkóstolta a koljivot azt jószerencse érte; a legényeknek álmukban megjelent a jövődöbelijük. A koljivot néhol a lovaknak és az állatoknak szánt kalács helyettesítette. A kalácson megjelent a tésztaból kiformált ló, közepébe lópatából kihúzott patkószöveget szúrtak. Vršac környékén „todorcik” nevű apró kalácsot sütnek lópatkó formájában; néhol a kalács közepe lyukas, köralakú.⁹ A baranyai lippói szerbeknél ugynevezett Tódor-kalácsot sütöttek a férjhez menni kívánó lányok. Egy hatalmas kalácsot készítettek „tíz literes vagy még nagyobb lábasban; öreg asszonyok segítettek nekik, s ebből mindenki evett. A rákerülő tésztaból formált gombákat ezüstös színű festékkel kifestették. Hármat készítettek a kenyérré, meg leveleket, a díszeket nem ették meg.”¹⁰ A lányok éjszaka dagasztották a kenyeret, hajnalra kisült. Az

¹ Saját gyűjtés

² Zečević, *Slobodan*: Mitska biča srpskih predanja. Beograd. 1981. 157. old.

³ Srpski mitološki rečnik 1970. „Todorova subota” szócikk

⁴ Zečević idézett műve, 157. old.

⁵ Saját gyűjtés

⁶ Saját gyűjtés

⁷ Saját gyűjtés

⁸ Saját gyűjtés

⁹ Srpski mitološki rečnik „Todorova subota” szócikk

¹⁰ Saját gyűjtés

egyik lányos háznál sütötték, egy nagy deszkára alig fért rá. A tésztába tojást is tettek, olyan volt, mint a kuglóf. A lányok úgy adták össze a lisztet. Amikor elkészült, akkor a legények lóháton eljöttek érte, az utolsó zászlót vitt magával. Ő rendezte el a lányokat sorba, majd kezdetét vette a tánc. Az öregasszonyok is kimentek a pincékhez, s amikor felválták a kenyeret, ők is kértek belőle, ezeket kiabálva: „Dajte i men! Dajte i men! Dajte i men! Bog vam daje zdravlje. Kol'ko nam dijelili, tol'ko Bog vama udilio: sreću i zdravlje, djevojke dobre!” Háromszor kérve maguknak is, majd az Istentől egészséget és szerencsét kértek a lányok számára, valamint jó férjet és sok gyereket. A lányok visszakibáltak, hogy nem akarnak sok gyereket, nem kérnek a kalácsból enni. Szerbiában bekormozott lovasok menét egy fakarddal a kezében vezette az egyik lovas.

Zečević a rituális lovaglást úgy értelmezi, hogy azok a mitikus lovak tiszteletére kerülnek megrendezésre,¹¹ s khtonikus jellegüket a fekete, bekormozott alakok teszik egyértelművé, akik ezáltal kapcsolatba hozhatók a túlvilági feketeszínű démonokkal. Az alakoskodásnak szintén khtonikus jellege mutatható ki, valamint a koljivo, mely a halott-kultuszban jelentkezik, ezzel együtt a kenyér törése és a lovakkal való megetetése a ló-ünnepet, annak khtonikus jegyeit hangsúlyozza.

P. Ž. Petrović Szent Tódor népi kultuszáról szólva kiemeli, hogy ősrégi hiedelmekből és szokásokból táplálkozik, melyek közül csak némelyikük, de azok is csak részben keresztényiek. Szerbiában a Tódor szombat olyan különleges ünnep, amelyet az állatok, elsősorban a lovak egészségéért tartanak. A néphit némely indiciuma arra utal, hogy Szent Tódor szoláris istenség. A Leskovac környéki falvakban ugyanis azt mondják: „Sveti Todor konja kove (kuje), zimu odnosi, leto donosi.” („Szent Tódor lovat patkol, elviszi a telet és elhozza a nyarat.”) Ezen a napon időjósással is foglalkoznak: „Kakva je Todorica takva je godinica” (Amilyen a Tódor-nap, olyan lesz az év”), ami a természere vonatkozik.¹²

A baranyai szerb fiatal házások egykoron lovas kocsin látogatták meg a feleség szüleit, s ezt követően, amikor csak kedvük tartotta meglátogathatták őket. A téli házasságkötést követően, ez a szombat az első nap, mely látogatásnak való, ugyanis szerencsétlenség érne az ifjú házásokat, a házasságuk tönkremenne, ha előbb látogatnak meg a szülőket. A fiatalasszony édesanyja lányának rogaljt (női főköttő), a fiatal férjnek hímzett férfi inget ajándékozott.¹³

A baranyai pincéknél fehér terítővel letakarták az asztalt, arra párnát tettek és zenészek fogadták a fehér függönydarabbal letakart arcú lovasokat is. Egy vízzel telt edénybe pénzt dobáltak a legények, s a lányoknak ki kellett találni a nevüket, ha sikerült, őket illette meg a pénz.¹⁴

Tódor szombatján még napkelte előtt piros színű gyékényt fontak a lányok hajába. „Amikor valaki meghal, akkor is gyékénnyel kötik meg a halott kezét és a lábát, s mielőtt ráteszik a szemfedőt, akkor leveszik.”¹⁵

Filipović úgy értelmezi a szokást, hogy az a trákiai lovas hatásra alakult ki. Čajkanović a szlávoknál, germánoknál és a görögöknél a lóról szóló kutatásiban kapcsolatokat mutat ki az alvilággal. Európa népeinél az éjszakai lovas istenség a holtak istene. Ilyen a szerb Trojan, a balti szlávoknál Sventovid és Triglav. A germánok Vodanja szintén éjszakai lovas, akit holt lelkek csapata kísér. Az óindiaiaknál a ló lélekvezető.¹⁶

Az ünnep elnevezésében Tódor Szent Tironhoz (306-ban elégették) kapcsolódik.¹⁷ Úgy tartják, hogy ezen a napon bújnak ki téli szálláshelyükről az első kígyók. Száraz tehéntrágyával füstölik őket Koszovón; néhol ezen a napon túvel vásznat szurkálnak, így kívánják a kígyók szemét kiböknöni. A temniciek néphite szerint Szent Tódor irányítja a kígyókat, akiknek lábuk volt. Szófogadatlanokká váltak és megmarták az embereket. Ezért Szent Tódor

¹¹ Zečević id. m. 159. old.

¹² Srpski mitološki rečnik „Todorova subota” szócikk

¹³ Saját gyűjtés

¹⁴ Saját gyűjtés

¹⁵ Saját gyűjtés

¹⁶ Zečević id. m. 161. old.

¹⁷ Srpski mitološki rečnik „Todorova subota” szócikk

elvette a lábukat és megtanította az embereket, hogy bottal agyonüssék a kígyókat. Tavaszkor a trágyadombon, valamint a Tódor szombaton is a kígyók ellen fémes tárgyakat ütögetnek össze. A preševski falvakban gyertyát gyújtanak, amit az állatok szarvaira ragasztanak.¹⁸

Bosznia-Hercegovinában Al. Vasiljević lejegyzésében Szent Tódor napjához kötődő szokásokat közöl, aminek előestéjén a házigazda meghatározza, ki vesz részt az aznapi lövésenyen. A vacsorát követően borral felköszi és szerencsét kíván neki, amennyiben több lovat tartanak, úgy a családból többen is résztvevőivé válnak a reggeli lovaglásnak. A lovasok a templomot háromszor megkerülik, s kisebb csapatokban a mezőre szélednek, van akik a szőlőbe, a karámhoz is kinyargalnak. Délben egy meghatározott helyen találkoznak, majd a falun végiglovagolnak és egy útkereszteződésen megpihennek, majd mindenki hazamegy. Amikor a házhoz megérkezik a lovas, akkor az édesanyja illetve valamelyik idősebb asszony, a „reduša” az elkészített kalácsot, bort és egy csokor virágot (bazsalikomot) ad át a lovasnak. A kalácsba legelőször a lovas harap bele, majd odatartja a lónak. Iszik a kalácsból, s a többi bort a lóra önti, a virággal feldíszíti, valamint magára is tűz belőle. Ezt, a hiedelem szerint azért teszik, hogy jó barátokká váljanak a későbbiekben, és olyan illatuk legyen, mint a bazsalikomnak.¹⁹

Slobodan Zečević szerint a Tódor-lovak emberek, akiknek lófarkuk van. Néha úgy tartják, hogy heten vannak, ám többnyire többen is lehetnek. Útjuk során mindenkit megtámadnak. A sánta ló/lovas a legveszélyesebb. A kőzetek szerint a halottakkal Tódor-héten (halotti héten) nem lehet beszélni, ugyanis azok valamiféle szabadságon vannak. Külön figyelmet szentelnek a Tódor-lovak fogadtatásának: az udvarra a hét első napján vásznat terítenek, amire szénát valamint élelmet és innivalót tesznek. Másnap kedden, az edénymosogatóra használatos mosogatólá „ced” készül, amivel a gyermekek vastag belét – ha az kijött – gyógyítják. Szerdán jönnek a sánta lovak, a lelket szedték ki az emberekből. Nekik áldozatként kukoricát főznek, hogy elkerüljék a bajt, irántuk megkülönböztetett bánásmódot tanúsítanak. Különösen megünnepelték a csütörtököt és a vasárnapot, ugyanis úgy tartották, hogy a tódorok vezetője – a Veliki Todor (Nagy Tódor) érkezik hozzájuk. Egymást követő három nap: szombaton, vasárnap és hétfő az álarcos – korommal bekent – alakok menete látható. Szankciók és tiltások is kapcsolódnak a Tódor-lovakhoz. Tiltott mindenféle házon kívüli munkavégzés; sokan ki sem teszik a lábukat a házból, tudva és félve a veszélytől. A munka tiltása az első kakasszögig tart. Házon kívül nem volt szabad tüzet gyújtani, azt hitték, hogy a Tódor-lovak nem szeretik a füstöt. Tiltott a víz kiöntése, nehogy a todorcik megcsússzanak. Emellett tiltott a ruhamosás, a zajkeltés. Az asszonyoknak, de főként a terhes nőknek tilos kötni, illetve a gyapjúval kapcsolatos bármiféle munkavégzés. A szankciókat végrehajtó Tódor-lovak a tiltásokat be nem tartókat patáikkal agyonrúgják. Az áldozatok testén patkó alakú, kék aláfutásos nyomok maradnak. Azt is hiszik, hogy az áldozatokat a todorcik úgy ölték meg, hogy felvágták testüket és a beleiket összefonták. Jobb esetben azt hiszik, hogy a tiltást megszegő csak nehezebben betegszik meg. A rákövetkező évben ugyanazon a napon amikor a betegség érte, vissza kell oda mennie, következménye a gyógyulás, illetve a halál lehet.²⁰ A láthatatlan lovasok között nők is vannak.

A lovak repülnek a „roma nedelján”, azaz a „sánta héten”, orrlúkaikból láng csap elő. A Tódor-lovakat söprűvel és lánccal lehet elhajtani, elűzni. A mitikus lovaktól való védelmet az ablakba helyezett éles tárgyak, valamint a fokhagyma biztosítja, amit az emberek maguknál hordanak.²¹

A Bor környéki vlahoknál Petar Kostić gyűjtött feljegyzéseiben a halott-kultusszal kapcsolatban a ló-kultusra is fényt derít, s az utóbbiról közli, hogy a totemizmusból eredeztethető. A vlahok képzeleteiben a padláson lovak járnak, ahol ott marad patáiknak a nyoma. A totemisztikus vonások mellett e khtonikus-lunáris démonok elhosszabbítják a nyarat és a természetet újjáélesztik. Zlotban úgy tartják, hogy hét „sentoder” a keddi naptól kezdve a hét minden napján eljön. Közöttük a legnagyobbat és a legkisebbet különböztetik meg. A leg-

¹⁸ Srpski mitološki rečnik „Todorova subota”

¹⁹ Vasiljević, Al.: Iz narodnog verovanja u. Svoljigu. In: Bosanska villa Sarajevo 1896. 5. szám.

²⁰ Zečević id. m. 162. old.

²¹ Srpski mitološki rečnik „Todorova subota” szócikk

nagyobb „sentoder al mare” szombaton látható, amely napot a holdnak szentelik. A lunáris jelleg megnyilvánul abban is, hogy sánta és vak lovak jelennek meg. A keddet „Marca kunjata” (ló-keddnek) nevezik, ekkor elmennek a sentoderek és eljön a „Kis sentoder”. Szerdán végigvonulnak a sánta és vak lovak („orbi” és „šćopi”), amelyek – néhány vélemény szerint – a csonka holdat jelképezik. Ezek a lovak az emberekből kisérdik a lelket. Kostić szerint ebben a hiedelemben a halott-kultusz a hold-kultusszal mutat kapcsolatot; ez utóbbin a meghalt lelkek tartózkodnak.²²

A lovas versenyek résztvevői mondják a következő formulákat:

Sveti Todor konja kove,	Szent Tódor lovakat patkol,
Pa led da prođe,	Tűnjön el a jég,
Za leto da ide.	Jöjjön el a nyár.

M. S. Filipović kimutatja „E nagyszámú ló menete nem más, mint a halottak illetve ősök menete, akik egyszerre mindig többen vannak, illetve kollektívan jelennek meg”.²³ A képzetekben a halottak lelkével kapcsolatban a különböző állatalakokban való megjelenésük (farkas, ló, kígyó stb.) mutatható ki. D. Nikolić a lovak kapcsolatát a halottakkal, a halottas menetben jegyzi: a Zarožje-i a Mileševski járásban a halottat vivő koporsó után lovat vezetnek.²⁴ A magyarországi horvát hiedelmekben is megjelenik a ló és a halott közötti kapcsolat, hasonlóan a magyar anyaghoz stb.

A Bojmiji macedónoknál T. P. Vukanović a Tódor-lovak, Tódor-játékok előzményét – Filipovičhoz hasonlóan – a trák-lovas alakjában látja. A Tódor-napi istentiszteletet követve a Gornjoj Bojmijiban a fiatalok játékokat, versenyeket rendeztek, melyeknek fő sajátossága a párviadal. A határban lévő eperfás részben a fiatalok a falu vezetői felügyeletével eperfaháncsból parittyákat készítenek, majd köveket hajigálnak egymáshoz. Az egyik fél a vereség elismerését követően visszavonulást rendel el. A mezőkön különösen „a kígyók miatt” tiltott bármínemű munkavégzés. A Tódor-szombat családi ünnepnek számít, de a falu és a mestere emberek ünnepének is, nem ritka a vásárok tartása; e nap a crnogorácok esetében törzsi ünnep.²⁵

Špiro Kulišić a Tódor-lovakkal kapcsolatban – már szélesebb relációk háttérét ismertetve – megállapítja: „a bolgár, szerb és macedón Tódor-lovak halott-kultusz jegyei lényegüket tekintve az etruszkok és a dalmáciai emlékművek temetési és halotti jeleneteivel megegyezők, közösek. Sviljiga-i szokás, hogy az anya vagy a legidősebb asszony a családban kaláccsal és más étellel várja a lovasverseny résztvevőit, eléggé egyértelművé teszi az asszonyok mitikus szerepét: a lovakat etető istennő megjelenítésének párhuzamaként. A khtonikus démonokat legjellegzetesebben a lovak jelképezik, a húsvétot követő Tódor-szombatján a bolgár, szerb és macedón szokásokban és hiedelmekben megjelenők. A délkelet-bánáti részen élő szerbeknél, a Tódor-lovak nagy veszélyt jelentenek, ugyanis rajtuk boszorkányok nyargaltak. Ezzel összefüggésben a boszorkány mint női mitikus lény minden bizonyosan archaikusabb, valószínűleg e koncepció matriarchális forrásaira, az azokban megjelenő fekete és fehér színű lovak a lunáris képzetekre utalnak. A lunáris szimbólumokkal rokonítható a megcsontított hold, melynek kapcsolatában a Tódor-szombatot követően egy héten keresztül megjelennek a többiektől elmaradt sánta és szakadt lovak menetei. Ezért a teljes húsvéti böjtöt követő második hetet „hroma nedelja”-nak, azaz „sánta hétnek” nevezik.²⁶

Kulišić közli, hogy a két ló között lévő női figura némely boszniai stećiczen is megjelenik. Némely – a lovakhoz kapcsolódó bolgár, szerb, macedón és román képzetek – elvezetnek a még archaikusabb hagyományhoz: a paleolitikumi szimbolikus lovak mellett lévő nő ábrázolásokig. Épp ezért állapítja meg Kulisić, hogy a trákok a még korábbi balkáni tradíció

²² Kostić, Petar: Godišnji običaji u srpskim selima rumunskog Đerdapa. In: Zbornik radova. Nova serija knjiga 1. Etnografski institut knj. 1971. Beograd. 79. old.

²³ Filipović, Milenko: Trački konjanik. Novi Sad. 1950. 16-21. old.

²⁴ Nikolić, Danica: Konj u verovanjima našeg naroda. Živa antika, Beograd. 1959. 1-2. szám. 271-283. old.

²⁵ Vukanović, T. P.: Trački konjanik. Glasnik Muzeja Kosova i Metohije, III. szám. Priština 1958. 153-172. old.

²⁶ Kulišić, Špiro: Neobični običaji. Beograd 1968. 47. old.

lényeges elemeit örökölték át, amelyek később a román és a balkáni-szláv szokásokban és hiedelmekben kimutathatók.²⁷

E szokásban megjelenő lánca Szent Tódor agráristenség jellegére utal, s egy felirat szerint a trák hős az földművelés védelmezője volt, de Szent Tódor alakja az ismertetett jelzők mellett elhozza a nyarat, a hintázással és a lovasversenyekkel kapcsolatban a lunáris Men típusú istenségre utal, különösen Sabatio balkáni istenségre, aki elhozza a mezőknek a termést; orgiasztikus kultuszában fontos helyet kaptak a kígyó-rítusok. A Tódor-lovak khtonikus jellegét a kígyókkal összefüggésben sok motívum gyarapítja.

A ló-lovas démonok termékenységpatronus szerepe mellett hangsúlyt kap az egészség, szépség, varázslás, gyógyítás is, közli Pócs Éva. A „Szent Tódor lovainak” archaikus ambivalenciája fejeződik ki a szerb hiedelem szerint: a nyarat „a Szent Tódor hozza”.

A románoknál a santoaderi az ielelem (tündérszerű lények) táncolnak, azaz e motívumban a világosság-sötétség, nap/nyár/menny-sötétség/tél/alvilág ellentét nyer megfogalmazást. E démonok egyidejű szoláris és alvilági/halotti karaktere a bánáti román hiedelmekben is kimutatható: Szent Tódor tizenkét tódorlovással a napot üldözi, amely a tavasz kezdetétől nem rendesen folytatja útját, hanem északra tér (tehát „visszatérítik” a napot); vagy hat ló hat feketét üldöz, majd legyőzi őket.²⁸

A szlovéneknél hasonló ló-démonok a boronát húzó vesla nevű lovak, akik elütik az útjukba kerülőket.²⁹

Szent Tódor lovainról Pócs Éva az ortodox Kelet-Balkánnak a ló- és lovasdémónairól szólva a szakirodalomban összeköti azok „rossz”, „fekete” sajátosságait a szoláris, „fényhozó” jellegekkel, s mint egyetlen kétarcú mitikus lényről ír, egyben rokonítva őket az Alpok vidékének Perchtáival és más alvilági démonokkal, akiknek meghatározó szerepük van a termékenység biztosításában és elhozatalában, akik valójában szoláris és alvilági, valamint halotti karakterűek.³⁰

Megállapításait összegzése is alátámasztja. A ló szimbolizmusa a kozmosz mindkét pólusát, a felsőt és az alsót magában foglalja, ezért univerzális. Az alsó s földalatti világban ő az inkarnáció megtestesítője, illetve a három elem – tűz, föld és a víz barátja, azok fényével, világosságával áll kapcsolatban. A felső égi világban a három alapvető elemmel – levegővel, tűzzel és a vízzel kapcsolódik össze. A víznek és a tűznek itt égi jelentése van. A fény és a világosság a naphoz köti. A lovak a nap és a hold szerkerét is húzzák. A ló egyformán helyettesíti a kígyót, illetve a kígyó a lovat, de néha egybeolvadnak a hipofidia szörnnyé. A ló és a kígyó útjai a vizek útjai is.³¹ A szerb szerzők egyik része Szent Tódort (Tiodort, Todort) kizárólag az alvilággal hozza kapcsolatba, a khtonikus világgal, másuk csak a szoláris istenséggel.

Pócs Éva a Tódor-lovakról kimutatja: „eredetileg lehetett termékenységhozó szerepük is” hasonlóan a bolgár kukerikhez, a román maszkos calusarikhoz, a rusalia maszkos csapatának termékenységvarázsló rítusaihoz, mintegy betöltve a közösségi termékenységvarázslók szerepét, s gyógyító rítusok és az azokkal kapcsolatos zenés-táncos extázis révén a tündérvárázslókkal állnak kapcsolatban.³² A továbbiakban Nilsson kutatásait veszi figyelembe: a clusarik ló mivoltát hangsúlyozzák lómaszkjaik, phallosz-szimbólumként használt lófejes botjuk. Az első két táncos valószínű „ló”, „kis ló” jelentésű neve (calus).³³ E táncos extázissal egybekötött termékenység-kultusznak egyik őse Artemis/Diana kis-ázsiai/balkáni kultusza, melynek nyomai főleg a paraszti szokásokban éltek tovább. A másik fontos ókori gyökér Dionysosnak – a mai Trákia területén sokáig továbbélő – halotti aspektusú kultusza, mely-

²⁷ Kulišić, Špiro id. m. 48. old.

²⁸ Pócs Éva: Tündér és boszorkány Délkelet- és Közép-Európa határán. Ethnographia. Budapest 1986. 201. old.

²⁹ Kelemina, Jakob: Bajke in pripovedke slovenskogo ljudstva z mitološkimi uvodom. Celje 1930. 96-97. old.: Pócs id. m. 201. old.

³⁰ Pócs Éva Tündérek, démonok, boszorkányok. Bp. 1989. 56-57. old.

³¹ Ugyanott 230-231. old.

³² Ugyanott 230-231. old.

³³ Ugyanott 229-230. old.

ben fontos szerepe volt a táncos elragadottságnak, a mainesthai állapotnak: az istenséggel azonosuló megszállottságnak.³⁴

A baranyai szerbeknél Szent Tódor ünnepén kimutathatók a párhuzamok a hellenisztikus dionysziák katonai felépítésű szervezet egységeivel, a speirákkal rokoníthatók, melyeknek felvonulásokat szervező, bankettekét rendező tisztségviselőiről sok jegyzék maradt fenn Trákia és Dácia területéről.³⁵ Feladatuk volt a bankett megrendezése, így Lippón is, ahol zenészek és terített asztal várja a másik faluból érkező legényeket, akiket a lányokkal együtt megállapított helyükre oszt be a zászlótartó.

A halotti démonokat megjelenítő sánta ló, lovas-Tódor, fehér lepelbe öltözött mitikus lény, hasonlóképpen a fehér maszkot viselő Lippó és környékének legényei, de a fekete maszk is a túlvilági/khtonikus démonok egyik ismérve.

A gyermekek kötelező fürdetése, a gyékénynek a hajfonatba való befonása a halott-rítusban mutatható ki: a halottat kötelezően megfürdették, s gyékényre fektették, valamint gyékénnyel megkötötték a kezét és a lábát. A battonyaiak a gyermekek fürdővizét a keresztútra öntötték. A Tódor-lovak keresztúton történő megjelenése egyben a túlvilággal való kapcsolatteremtés lehetősége. A Tódor-lovak periodikus megjelenése a mitikus idő folyamatosságára utal.

Phallos-szimbólumok is kimutathatók: „Tódornak pálcája van, amivel ütögeti az ablakokat”, vagy fakardja.

A Tódor-lovak az észak-bánáti részeken rendkívül agresszívak, ugyanis Szent Tódor „valakinek a beleit egy fa köré fonta”. A keresztutakon bikák is láthatók, a lovasok lánccal körültekerik az éjszakai járókeleket.³⁶

Ez az ismérve a germánok „vad vadászával” hozza kapcsolatba, állapítja meg Slobodan Zečević. A „vad vadász” áldozatait úgy büntette, hogy a beleiket a fára kötözte és arra kényszerítette őket, hogy fussanak a fa körül. Hasonlóan büntetik a „todorcik” áldozataikat.³⁷

„A ló-lovas démonok termékenységpatrónus szerepét a számukra és patrónusuk, Szent Tódor tiszteletére adott áldozatok, valamint a nekik szentelt (húsvét után három héttel tartott) Todorusale napján végzett, egészség, szépség-varázsló, gyógyító rítusok bizonyítják”, összegzi Pócs Éva.³⁸ E démonok betegségeket is hoznak az emberekre; megjelenési idejükben tilos gyapjút fonní. A tilalmakat be nem tartókat bántalmazták: összegabalyítják a fonalat, kárt tesznek a szövőszéken, a berendezésben.

A keresztény hatásoknak kitett húsvét utáni szokás Bosznia és Hercegovina területéről az alábbi mondát jegyzi: a keresztényeket a zsidók üldözték, s nehogy megáldozhassanak, a vizet (kutakat, forrásokat – F. Gy.), kenyeret megmérgezték. Erről tudomást szereztek a keresztények. A nagyhét első napján történt mindez, beszerezték az ételmet és a vizet, amiből csak igen keveset fogyaszthattak. Öt napig tartott a szenvedésük, ugyanis a hatodik nap lóháton megékeztett Szent Tódor, aki megmentette őket és elmehettek megáldozni.³⁹

Frankovics György

³⁴ Ugyanott 231. old.

³⁵ Ugyanott 231. old.

³⁶ Popov, Milivoj: *Rečnička građa iz severnog Banata*. Raskovnik. Beograd. 1987-1988. 52. old.

³⁷ Zečević ugyanott 162. old.: *Filipović* ugyanott 36-37. old.

³⁸ Pócs Éva i. m. 201. old.

³⁹ *Vasiljević* i. m. 78. old.

Magyar mitológia

Jámborné Balog Tünde batikkárpitjai

A II. Nemzetközi Művészeti Fesztivál keretében nyitottam meg 1996. július 1-én a makói könyvtárban Jámborné Balog Tünde Magyar Mitológia című kiállítását. Akkor sok mindentől szóltam. Megfogott a perc és az anyag varázsa, most inkább tárgyyszerű leszek.

Balog Tünde jelen témakörét szervesen illesztette az 1982-es Hegyet hágék, lőtöt lépek elnevezésű s az archaikus népi imádságok ihlette tárlatának anyagához. A népi imák a későközépkor nemzeti nyelvű vallásos műfajainak, pl. a passió-epikának és a Máriasisralomlírának a szájhagyományozó kultúrába átmentődött emlékei. Ezekben a batikokon Balog Tünde különös világot jelenített meg rusztikus figuráival, sejtelmes színeivel: szenvedő Krisztusokat, síró Máriákat, komor evangélistákat s rettegő bűnösöket. Ugyanakkor megjelenített igézős és bájoló asszonyokat, az ártást, a rontást szolgáló szellemlényeket, a természet pusztító gonosz erőit. Ki sem kellett lépnie a népi imádságok szakrális világából ahhoz, hogy a kereszténység előtti hitvilág alakjait is élénk hozhassa, mivel hogy ők is ott rejtőzködtek ez imádságokban. A Kálvária-dráma hőseit nem zavarták az ősi szellemvilág lényei, sem sámánisztikus, totemisztikus képzeteket eláruló jegyei. Nem is zavarhatták, mert a népi imádságok középkori eredetű szöveghagyománya közvetíti a magyar kereszténység kezdeti, egyeztető-szinkretikus jellegét, azaz a mágikus és misztikus hittartalmak-képzetek keveredését, együttélését.

Balog Tünde mostani kiállítása anyagában már nemcsak fölillantja a honfoglalás előtti hit-hiedelemvilág erőit, ködös tájait, be is vezet minket oda. Bizony ködös, alig átlátható világba vezet. Nem sokat tudunk ősvallásunkról. Nehezen rekonstruálható, mert kevés a filológiai fogódzónk. A középkori krónikák elszórt adatai, az uralaltáji rokon népek hitvilágával való összevetés, továbbá az élő néphit elemei segítenek a fölledzésében.

Őseink hite, úgy tetszik, ún. animisztikus hit, természetfeletti lények, jó és gonosz erők, szellemek világa. E szellemvilág és a földi között különös képességű, eleve kiválasztott ember a sámán, nálunk a táltos, közvetít. A sámán szó nem papot jelent, hanem mandzsunguz nyelven tudót, tudóst. Maga az ún. sámánizmus megjelölés is pontatlan elnevezés, mert nem fed le tételes vallási, filozófiai-morális rendszert. Nincsenek meghatározott istenei, de vannak természetfölötti erővel felruházott szellemalakjai. A „sámánizmus” egyszerűen a szellemhit világa, művelődéstörténeti jelenség, amely bizonyos fejlődési fokon népünknek is sajátja, életformájának része volt. Kialakított kapcsolatrendszer az emberek körülvevő természeti-természetfölötti erőkkel, amelyekhez képzetek sokaságát fűzték. Világképük hármas tagolású: felső-, középső-, alsóvilág. A három réteget a világfa, az égigérő fa köti össze. Ez a föld középpontjában a föld köldökén áll s a sarkcsillagnál fogva támasztja alá s tartja fenn az ég kupoláját. A világfán a sámán/táltos szabadon közlekedhet, miután magát előírt rítus szerint s öltözetben, szellemhívó szavak, énekek s ritmikus hangszerek, dobok segítségével elvarázsolja, lelke „elrejtőzik”. Ő feljuthat a felső világba a szellemek lakhelyére. Időben, térben szabadon mozoghat, közvetítheti mondanivalójukat, kívánságaikat. Átvéve képességeiket jósol, gyógyít. Majd lelke visszatér a földre. Ez ősi szellemvilágban található totemisztikus tartalmak, azaz valamely állat-, madár- vagy faöstől való származás tudata. Föllelhetők benne egy holdjegyű, életadó termékenységet biztosító segítő szellemlény, jó tündér, talán a Nagyasszony-Kisasszony-Boldogasszony később Szűz Máriába olvadó alakja (e folyamatot Gellért püspök okosan lendítette elő). S még sok minden villanhat agyunkba, hiszen ez őshitben az égitestek, csillagképek, sorsformáló plánéták éppen úgy szerepet nyertek, mint ahogyan később a keresztény fényszimbolikában is isteni vonzatokat rendeltek melléjük.

Sánta Kata

Fiastyúk (Dömötör Mihály fotói)

Jámborné Balog Tünde az Alföld szülöttjeként, a hatalmas égbolt és a népi kozmogónia kiváló ismerőjeként nemcsak az éjszakai ég alakzatait hozta le nekünk a földre a maga titokzatos színvilágával, magukkal ragadó lényükkel. Képzelete eljuttatta a négy elem és a fák varázslatos megszemélyesítéséig, majd a táltos, a csudaszarvas-totemős és a Boldogaszszony bemutatásáig, ez utóbbival a keresztény hitszféra megközelítéséig.

Köszönöm Balog Tündének, hogy egyedülálló művészetével fölidézte a honfoglalás előtti magyarság hitvilágát s tette ezt éppen a milécentenárium évében valamelyest visszaadva azt az örömet, amelyet egy nagy nemzeti ünneplés elszalasztása miatt elvesztettünk. S köszönöm a könyvtárnak is, hogy ennek az alkalomnak méltó keretet biztosított.

Erdélyi Zsuzsanna

A honismeret a szakköri foglalkozástól a tanóráig¹

A tanácskozásunk címében előforduló szavak: honismeret, népismeret és néphagyomány, egymást átfedő, esetenként pedig éppenséggel helyettesítő fogalmak. Talán ezért van az, hogy a programban szereplő több tucatnyi előadás közül mindössze négynek a címében szerepel a honismeret szó, holott tartalmilag – úgy gondolom – sokkal több előadó foglalkozik majd ezzel a témával. Ez a körülmény arra késztet, hogy megkíséreljem meghatározni, vagy legalábbis érzékeltetni, a honismeret lényegét.

Nem sorolom fel a honismereti irodalomban erre vonatkozóan található valamennyi formulát, csupán kettőt idézek annak bizonyítására, hogy egy fogalmat, esetünkben a honismereti mozgalmat, miként lehet tudományos hűvösséggel, vagy érzelmi átfűtöttséggel megközelíteni. Az egyik Kósa Lászlótól való, és a Néprajzi Lexikon „honismereti mozgalom” címszavánál olvasható. Eszerint öntevékeny társadalmi mozgalomról van szó, „melynek célja a közművelődést önismereti tevékenységgel hatékonyabbá tenni, a hazafias nevelést elmélyíteni, a különféle tudományokat elsősorban helyismereti anyag feltárásával, kutatógyűjtő munkával segíteni”. A másik meghatározás Kanyar Józseftől, a Honismereti Szövetség tiszteletbeli elnökétől származik és a Szabad Föld 1986. július 25-i számában jelent meg. Így szól: „A honismereti mozgalom nemzedékek váltó stafétája a haza jobb megismeréséhez és szebbé tételéhez. Mindenki mozgalma és reformtörekvése a haza javára: az iskoláé, a családé, az ifjúságé, és az öregeké, a gazdaságé és a társadalomé, a politikáé, a kultúráé, a tudományé – az egész nemzeté”.

Egyik meghatározást sem tartom jobbnak a másiknál, még véletlenül sem tudnám egyiket a másik elé, vagy éppenséggel fölé helyezni. Meggyőződésem, hogy ez a kétféle megfogalmazás együtt szolgálja a honismereti mozgalom árnyaltabb meghatározását, mert pontosan ez a kettősség az, ami mozgalmunkra a leginkább jellemző, nevezetesen a szakszerűség és a lelkesedés. Ez természetesen a téma leegyszerűsítése, hiszen elvileg minden tudományhoz, teszem azt a kémiához, vagy a molekuláris biológiához is kell érzelmi kötődés, vagy mondjuk így: lelkesedés. Ám úgy gondolom, hogy a legtöbb tudományterület, vagy szakma esetében ez a „lelkesedés” „csak” a szakszerűség, a szakértelem kiegészítője; ezzel szemben a honismeret ezen a két pilléren nyugszik.

Nagyon fontos, hogy e két tényező helyes arányban legyen egymással! Ha csak a lelkesedés van meg – de mondhatok elkötelezettséget, érzelmi kötődést is –, ám a szakmai felkészültség hiányzik, akkor a dilettantizmus veszélye fenyeget. Önmagában a szakszerűség pedig – amatőr mozgalmi tevékenységről lévén szó –, lelkesedés (érzelmi ráhangoltság, sorskérdéseknek kijáró megközelítés) nélkül nem sokat ér, hiszen a honismereti mozgalomban tevékenykedők motorját belső energiák hajtják. Csak ha e két tényező egyensúlyban van, akkor töltheti be a honismereti mozgalom hármass feladatát, egy kis emelkedettséggel úgy is mondhatom: küldetését.

Ez a hármass feladat pedig a következő:

- a különböző tudományok segítése,
- a magyarságtudat (nemzetiségi, etnikai öntudat) erősítése,
- az emberi élet tartalmasabbá, teljesebbé tétele.

¹ Elhangzott 1996. október 1-én, Budapesten, a Hon- és népismeret az oktatásban című tanácskozáson. (Szerk.)

A honismereti mozgalom hármaskörének mindegyike egyformán jelentős. Különböző szakterületeken, térségekben, határainkon innen és túl, eltérő életkorú és képzettségű társadalmi csoportok és rétegek esetében némely feladat hangsúlyosabbá, vagy esetleg éppen másodlagossá válhat, de a mozgalom egészét tekintve ettől függetlenül teljesen egyenrangú a jelentőségük.

Tudnunk kell, hogy a honismeret elsősorban nem tudomány, hanem mozgalom, mégpedig rendkívül sajátos és sokrétű, sokarcú mozgalom. Számtalan szakterülettel, tudományággal van kapcsolatban, így a történelemmel, a néprajzzal, a nyelvészettel, a népzenevel, a földrajzzal foglalkozó tudományággal az intézmény- és szervezettörténettel a topográfia különféle ágaival, de ugyanígy a műemlékvédelemmel, a szociográfiával és a szociológiával is. Nem utolsósorban pedig a környezet- és természetvédelemmel, ami sok tekintetben maga is mozgalmi eszközökkel dolgozik, tehát itt inkább a két társadalmi mozgalom együttműködésének lehetőségéről van szó. S hogy ezt az utóbbi kapcsolatot milyen komolyan vesszük mutatja, hogy a Honismereti Szövetség 1997. esztendőben sorra kerülő, XXV. Honismereti Akadémiájának fő témája „Az ember és a táj kapcsolata” lesz.

1960-tól számíthatjuk a honismereti mozgalom szervezett időszakát, amikortól a Hazafias Népfőnt, és a Magyar Művelődési Intézet akkori jogelődje összefogta a különböző, honismereti jellegű kezdeményezéseket és formákat. Ennek a szervezett honismereti mozgalomnak az elmúlt, lassan négy évtized során a nemzet életében játszott szerepét tekintve három fontos szempontot kell hangsúlyozni:

1. A diktatúra időszakában a honismereti mozgalom olyan erőteret jelentett, mely magához vonzotta a társadalomnak azt a rétegét, amely népben-nemzetben tudott gondolkodni, és kívánt cselekedni. Nem kizárólagosan természetesen, de számottevő mértékben a honismereti mozgalomhoz kapcsolódtak azok a pedagógusok, lelkészek, de igen sok más foglalkozású és hivatású ember is, akik kenyérkereső munkájuk mellett népüket, szülőföldjüket, lakóhelyüket kívánták szolgálni.

2. A másik nagyon fontos szempont, hogy a honismereti mozgalom iskolát, gyakorló terepet jelentett az elmúlt évtizedekben a közéletiség számára. Nem véletlen, hogy a honismereti szakkörök, kisközösségek, a honismereti klubmozgalom oly sok embert indított el a képviselőség, a miniszterség, a polgármesterség, képviselőtestületi tagság felé vezető úton.

3. A honismereti mozgalom akadémiáin, folyóirataiban és sok más formában következetesen felvállalta a magyarság nagy sorskérdéseit, mint a határokon túli magyarok helyzete, a civil társadalom kérdései, az egyházak szerepe a nemzet életében, vagy nemzettudatunk ezerszáz esztendeje, és más hasonló horderejű kérdések.

A mozgalom hossz- és keresztmetszetének vázolásával kívántam érzékeltetni a honismeret lényegét. Mindezek átgondolása és átértékelése szükséges ahhoz, hogy megtervezhessük és megvalósíthassuk a honismeret különböző szintű és formájú oktatását, még inkább a nevelésben való felhasználását.

Előadásom címe – A honismeret a szakköri foglalkozástól a tanóráig – ne tévesszen meg senkit. Ez nem egy fejlődési folyamat kezdete és végpontja. Nem olyan, mintha azt mondom: az értől az óceánig. Az oktató és nevelő munkában ugyanis éppen olyan szükség van a honismereti szakkörökre, mint amilyen fontos a honismeret tantervi keretek közötti oktatása.

Egyetlen esetben tekinthetjük az előadás címében szereplő fogalmakat egy folyamat kezdő és végpontjának, ha úgy fogjuk fel, mint a honismeretnek az iskolába, az oktatásba kerülésének pályáját. Ha így nézzük, akkor valóban folyamatról van szó, mégpedig olyan folyamatról, aminek nagyon a kezdetén vagyunk. Fokozatait – a részletek és az árnyalatok mellőzésével – a következőkben tudom meghatározni:

- honismereti tábor
- honismereti szakkör
- honismereti fakultáció
- honismereti tantárgy, illetve honismeret a tantárgyakban.

A honismereti tábor alkalmi forma, még akkor is, ha évenként rendszeresen rendezik. Jelentősége elsősorban élményszerűségében, jó szervezés esetén a varázsában van. Lehet a szakköri munka felé vezető lépcső, amikor a táborozás felhajtóerejét a pedagógus ügyesen

arra használja, hogy szakkörként tartsa együtt az alkalmi közösséget; és lehet a tábor természetesen a jól működő honismereti szakkör intenzívebb tárgyi és közösségi munkájának alkalma és lehetősége. Mivel ezeket a táborokat rendszerint – de persze nem kizárólagosan – iskolák szervezik diákok számára, az oktató-nevelő munkában játszott szerepük nem elhanyagolható. Mégis, óvni attól, hogy egy-egy iskolában a honismereti munka nyári táborok szervezésében merüljön ki. Kissé sarkítva azt mondhatom, hogy a tábor az iskolai honismeret színes, szemet-lelket gyönyörködtető, pár napig nyíló virága, de az egész évi *szakköri munka* a gyökere, a levele és a szára, mely a termést megéleli.

Talán nem is szakkörnek kellene őket nevezni. Legalábbis nem abban az értelemben, ahogyan matematikai, vagy biológiai szakkörökről beszélünk, hiszen a honismeret – mint tudjuk – nem tudományterület. Több annál, sokkal több érzelmet és áttételesebb emberi cselekvéseket hordoz magában, mint egy-egy tantárgyhoz kötődő, szokás szerint szakkörnek nevezett csoport. Szívem szerint inkább honismereti közösségnek nevezném. De ha általánosan elterjedt nevén, honismereti szakkörnek mondjuk is, mindenképpen hangsúlyozzuk közösségi jellegét.

Ha csoportosítani akarnánk a honismereti szakköröket, akkor először is aszerint választhatjuk őket szét, hogy iskolai szakkörrel van-e szó, vagy más intézményi, egyesületi háttérrel működnek. A Honismereti Szövetségben végzett tájékoztató jellegű felmérés alapján 300 és 500 közé merném tenni az országban ténylegesen – legalábbis néhány esztendeje – működő honismereti szakkörök számát, bár tudjuk, hogy vannak 30-35 esztendeje tevékenykedők is. Az ismert minta alapján azt mondhatom, hogy a szakkörök nagyobbik fele iskolai működetésű, s ezek túlnyomó többsége általános iskolai. A középiskolákban – sajnos – csak mutatóban akad néhány honismereti szakkör.

Aktivitásuk és tevékenységük jellege szerint is különböznek. Sok olyan honismereti szakkör van, melynek tagjai hetente, kéthetente, havonta, negyedévenként meghallgatnak egy-egy előadást. Végighallgatják, mint akármelyik TIT rendezvényt, s aztán hazamennek – tudásban nyilván gazdagodva, de a saját maguk által végzett tevékenység örömeinek híján. Ez az „aktivitás” egyik véglete, a másik pedig az, amiről egy érsekalmi szakkörvezető tanár a következőképpen számolt be. „Általános iskolai szakkörünk 1989 óta működik. A szó tudományos értelmében kutatást nem végzünk, munkánk inkább jó néhány iskolai tantárgy megkészítése a honismeret jegyében: albumkészítés, kirándulás, régi tárgyak gyűjtése, családfák készítése, vetélkedők.”

Vannak szakkörök, amelyek kirándulások során ismerkednek az országban, vagy a határon túl lévő tájak művelődéstörténetével, irodalmi, történelmi emlékhelyeivel. Ez is kovácsolja a közösséget, s jól kiegészíti az egész évi szakköri munkát, aminek tartalmát és értelmét elsősorban a közösen, vagy kisebb csoportokban végzett gyűjtő, feldolgozó, emléktábla-állítás, műemlék- vagy temetőgondozó, fényképező, videózó, pályázat-készítő, cikkeket, kiadványokat megjelentető munka adja.

Nagyon fontos, hogy egy iskolai szakkör, legyen az alsó vagy felső tagozatos, netán középiskolás, ne vállalkozzon erejét meghaladó feladatra. Hiszen a szakköri munka eredményességét nem feltétlenül a teljesítmény jelenti, sokszor többet jelent a tevékenység öröme, s egyéniséget formáló, közösséget teremtő szerepe. Különbözik is, vannak a hagyománynak, a helytörténetnek, s egyáltalában a minket körülvevő világnak apró, de korántsem jelentéktelen – főként a helyhez kötődő – részletei, amelyekről olyan keveset tud a történelem, a néprajz, vagy a szociográfia, hogy pár oldalas leírással is jelentős mértékben gazdagítható a szaktudomány.

„Mozgalmunk egyik legszebb eredménye az lenne, ha mindegyik iskolában számon tarthatnánk egy honismereti közösséget, s ezáltal a honismereti mozgalom utánpótlása is szélesebb bázisról valósulhatna meg.” Király Lajos, a kaposvári Tanítóképző Főiskola tanára írta le ezt a mondatot ezelőtt tíz esztendővel. Attól félek ma sem vagyunk közelebb ennek a szép, Kodály-i léptékű tervnek a megvalósulásához, ezért fokozottan kell törekedni a szakköri munka kiszélesítésére.

Már csak azért is, mert erre épülhet az iskolai honismereti tevékenység másik, az oktatómunkához szervezesebben kapcsolódó formája, a *honismereti fakultáció*. Erről már jóval kevesebb tapasztalat áll rendelkezésünkre, mint a szakköri munkáról. Az 1990-es évek elején kezdett – ha nem is elterjedni, inkább – felbukkanni ez az oktatási forma, amelyben már nem tanterven kívül, hanem órarendbe iktatva kaphat szerepet a honismeret az oktató-ne-

velő munkában. Ma még inkább kísérleti jellegűek és alkalmoszerűek ezek a honismereti fakultációk és nagy szüksége van minden ezzel kapcsolatos tapasztalatra a pedagógiának éppen úgy, mint a honismereti mozgalomnak.

A fakultációtól már csak egy – igaz: jó nagy – lépés a *honismeret tantárgyi keretek között, tanórán történő oktatása*. És itt álljunk meg egy pillanatra! Györffy István Néphagyomány és nemzeti művelődés című tanulmányának megjelenése óta, immár több mint fél évszázada folyik a vita, hogy a népismeretet – ami szoros rokonságban van a honismerettel – vajon külön tantárgyként, vagy a meglévőkhöz oltva célszerű-e tanítani. S miközben folyt a vita – ez a legkényelmesebb – nem tanították a népismeretet sem így, sem pedig úgy. Pedig hát Györffy – sokat fogjuk még idézni e két napon – egyértelműen megfogalmazta, hogy „a néprajzot nemcsak mint külön tantárgyat kívánjuk tanítani, de az összes tantárgyakban is a népi szemléletnek kell uralkodnia.” (Kiemelés tőlem – H. P.) Tehát: nem csak!

Nyilvánvaló, hogy az általános iskola egyetlen korosztályának sem volna célszerű önálló tantárgyként néprajzot, vagy hagyományismeretet, honismeretet tanítani, mint ahogy a történelemtanárok is jobban tennék, ha a historiának a meseszerűségét hangsúlyoznák, élményszerűségére helyeznék a hangsúlyt, s évszámokkal zsúfolt kronológiák és különféle elméletek helyett helytörténettel, honismerettel színesítve, gazdagítva tanítanák a történelmet. Véleményem szerint a honismeretet tantárgyként elsősorban a tanító- és tanárképző főiskolákon kell tanítani. Így a pedagógusok megfelelő ismeretekkel fognak rendelkezni ahhoz, hogy a különböző tantárgyak keretében az egyes korosztályok szintjének megfelelően adhassák át a környezetismeretet, a népismeretet, a honismeretet. Jól megfogalmazza ennek elveit és ismérveit Tarján Gábor Fölnevelő hagyomány című könyvében. A különböző képzőkben tehát tág teret kell szentelni a szakköri munka szervezésével kapcsolatos tudnivalóknak éppen úgy, mint a gyűjtéshez, a feldolgozáshoz szükséges ismereteknek, különösen pedig a honismeret különböző területeinek (emlékhelyek, helytörténet, intézménytörténet, családtörténet, helynevek, néphagyomány stb.) a különféle tantárgyakhoz illeszkedve, az oktatás és a nevelés egészében való felhasználása lehetőségeinek.

Biztos vagyok benne, ha a honismeret ilyen értelmű oktatása megkapná a méltó helyét a különböző képző intézményekben, az jelentős mértékben hozzájárulna ahhoz, hogy az onnan kikerülő pedagógusok elkötelezettebb, szakmájukhoz érzelmileg is jobban kötődő emberek legyenek. Hiszen a honismeret csak érdemes pedagógusok közvetítésével töltheti be legfontosabb szerepét: ifjúságunk nemzeti identitásának erősítését.

Iskoláinkban, tanító- és tanárképző főiskoláinkon az elmúlt évtizedekben számos tiszteltreméltó próbálkozás történt a honismeret különböző formájú és mértékű oktatására. Ezek eredményeiről a különböző szekciókban bizonyára beszámolnak majd az előadók. A magam részéről egyetlen szempontot kívánok még megemlíteni. A Nemzeti Alaptanterv keserves megszületése, s olyan-ilyen formában történő bevezetését követően mégiscsak megnyílik egy olyan lehetőség, amit a honismereti mozgalomnak, közvetlenül pedig a honismerettel beoltott, vagy azzal fölfegyverzett pedagógusoknak föltétlenül ki kell használniuk. Ez pedig a helyi tantervek készítésének lehetősége, sőt szüksége. Ebben lehetőséget kaphat, mégpedig sikeres esetben a diákok számára a legvonzóbb, legközvetlenebb, leginkább átélhető és befogadható formában, a hon- és népismeret minden területe, faluja, városa, szülőföldje, lakóhelye hagyományos műveltsége, emlékhelyei, természeti képe; elődeink minden rendű és rangú öröksége. Ezeknek az úgynevezett helyi tanterveknek készítésében hatalmas feladat hárul – közvetve és közvetlenül – a honismereti mozgalomra. Ennek megvalósítását kell elsajátítaniuk képző intézményeinkben a leendő pedagógusoknak, és a posztgraduális képzések során a már diplomával rendelkezőknek.

Lehet, hogy a NAT nem tökéletes, sok tekintetben pedig hibás. De még nagyobb hiba volna, ha a honismereti mozgalom nem élne a benne rejlő lehetőségekkel.

Előadásomban sok olyan kifejezést használtam, amit ma némelyek elavultnak, idejétmúltnak, vödör hamuként elvetendőnek tartanak. Elkötelezettség, mozgalom, magyarságtudat, szülőföldhöz való kötődés és ehhez hasonlók. Meggyőződésem, hogy országos bajaink jelentős része e fogalmak devalválódásából fakad. A honismereti mozgalom azon fáradozik, hogy ezek a fogalmak – különösen ifjúságunk körében – fölértékelődjenek, nemzeti kohéziós erővé váljanak. Ezért kell, ezért kellene mai és eljövendő pedagógusainkba minél több honismereti szemlélet oltani.

Halász Péter

Kárpát-medencei Honismereti Találkozó

(Mesztegyő, 1996. augusztus 12–21.)

Több mint egy évtizedes hagyomány Mesztegyőn a határon túli fiatalok, gyermekek nyári honismereti táboroztatása, nemzetközi találkozók szervezése, mely a helyi honismereti kör, a megyei egyesület és az Országos Honismereti Szövetség összefogását példázza.

A Honfoglalás 1100 éves évfordulója arra indította a szervezőket, hogy az eddig öt alkalommal megrendezett augusztusi honismereti találkozót a Kárpát-medence egészére kiterjesztve, valamennyi határon túli magyarlakta terület képviselőjében hívjanak meg a rendezvényre pedagógusokat, közművelődési szakembereket, honismereti és hagyományörző közösségek vezetőit, helytörténeti kutatóit, néprajzi gyűjtőit, lehetőséget teremtve szakmai tapasztalatcserére és további kapcsolatfelvételre a hazai és a szomszédos országok honismereti közösségei, alkotói számára.

A rendezvény színopszist és programelőzetesét 1993-ban még a világkiállítás, a somogyi expo részeként készítettük el, majd a Somogyország 1100 éve című rendezvénysorozat keretében a millicentenárium kiemelt megyei eseményeként fogadta el pályázati projektjét a Honfoglalás 1100. Évfordulója Emlékbizottság, amely ezzel a rendezvény egyik fő támogatójává vált.

A fő támogatók közé tartozott még az Ipari és Kereskedelmi Minisztérium Országos Idegenforgalmi Hivatala, Művelődési és Közoktatási Minisztérium Határon Túli Magyarok Főosztálya, az Illyés Közalapítvány, a Mocsáry Lajos Alapítvány, a Megyei Közgyűlés Környezetvédelmi és Műemléki Bizottsága, a Somogy Megyei Múzeum, a Megyei Könyvtár és a böhönvei Lénia Kft. A felsoroltakon kívül több szerv, intézmény, vállalat és magánszemély adakozása, természetbeni juttatása is hozzájárult ahhoz, hogy a rendezvény megvalósulhasson. Valamennyi rendező szerv – a Mesztegyői és a Somogy Megyei Honismereti Egyesület, a Honismereti Szövetség, a Mesztegyői és a Somogy Megyei Önkormányzat, a Megyei Művelődési Központ és a Somogy Megyei Levéltár – munkatársainak együttműködésével valóban sikeresnek mondható rendezvényre kerülhetett sor a millicentenárium évében Mesztegyőn.

A honismereti találkozóra a határon túlról Szlovákiából (Léva, Komárom, Kassa), Romániából (Felsőboldogfalva, Csíksomlyó, Csíkszereda, Kézdivásárhely, Marosvásárhely, Nagyalambfalva, Sepsiszentgyörgy, Szentlélek, Székelyudvarhely, Szatmárnémeti, Diószén), Jugoszláviából (Csantavér, Horgos, Magyarakanizsa, Törökkanizsa, Szabadka, Szaján, Zenta), Szlovéniából (Lendva), Ausztriából (Bécs) mintegy hetvenen érkeztek, és csaknem felük az ifjúsági korosztályhoz tartozott.

Az „Emese álma” honismereti vetélkedő országos díjazottjai, valamint az erdélyi Lakatos Demeter versmondó és népdaléneklési verseny győztes fiataljai jutalomként vehettek részt a találkozón. A felnőttek között volt óvodónő, tanító, tanár, lelkész, helytörténeti kutató, újságíró, rádiós szakember stb., többen a Berzsényi Társaságnak is tagjai – valamennyien elkötelezett hívei a szülőföldkutatásnak. Közülük néhányan már jártak Mesztegyőn honismereti táborokban, s most ismét eljöttek – „feltöltődni”.

S valóban, a mesztegyői táborok Kövesdi Tiborné vezetésével évek óta a szellemi feltöltődés színterei. A honismereti munka sajátos műhelye alakult itt ki az elmúlt évtizedek során. A határon túli magyarság találkozóhelyévé vált ez a kis sziget, a Faluház a maga sajátos miliójével, ahol a világ bármely tájáról ideérkező otthon érezheti magát. Ennek az élménynek a varázsa, felemelő és megtartó ereje hosszú időre ad műnációt a hazatérőnek.

A meghívottak – éppen korábbi tapasztalataik miatt – nagy várákozással érkeztek az idei millicentenáriumi programra, melynek igényességéről és színvonaláról többször elismerően szóltak. A hazai résztvevők általában egy-két napot töltöttek itt, velük és a helyi érdeklődőkkel együtt átlagosan naponta mintegy száz résztvevője, a tíz nap alatt összesen csaknem háromszáz vendége volt a rendezvénynek.

Az egyik legnagyobb elismerést az jelenti számunkra, hogy a meghívóban jelzett valamennyi szakmai program megvalósult, minden felkért előadó megérkezett és megtartotta előadását, sőt azzal az ígérettel távozott, hogy máskor is szívesen eljön. A rendezvény egéssze a fesztiváli hangulat, a bensőséges ünnepi, baráti légkör volt jellemző.

Benkes László, Mesztegyő polgármesterének köszöntő szavai után a helyi honismereti kör adott rövid ünnepi műsort, majd dr. Kolber István, a megyei közgyűlés elnöke, a rendezvény védnöke mondott megnyitó beszédet. Elismerően szólt arról, hogy a honismereti mozgalom az elmúlt évtizedekben milyen sokat tett a hazai hagyományörzés ügyéért, és jóleső érzés számára, hogy ebben a munkában Somogy megye mindig élen járt. Újabb mér-földkönek nevezte a találkozót, azért is, mert a millicentenárium rendezvényei során kevés volt az igazi élményszerű megemlékezés, s e találkozó alkalmas arra, hogy az ünnepléseknek ezt a hiányát pótolja. Történelmi ismereteinknek be kell épülnie a mindennapi kultúránkba, enélkül nem érhetünk el sikereket. Az európai integráció sem azt követeli tőlünk, hogy feladjuk nemzeti, regionális értékeinket, hanem, hogy egymáshoz illesszük azokat. Nincs jobb lehetőség ezek átgondolására, mint egy ilyen találkozó – hangoztatta beszédében a megyegyűlés elnöke.

Az előadások több téma köré csoportosultak, elsőként a honismereti, helytörténeti kutatómunka, a hagyományörzés helyi, regionális és határon túli lehetőségeit vettük számba. A nyitó előadást Kanyar József, az MTA doktora, a Honismereti Szövetség örökös tiszteletbeli elnöke tartotta Honismeret és nemzettudat címmel, majd Gálné Jáger Márta levéltáros, a megyei honismereti egyesület alelnöke a somogyi, Kövesdi Tiborné, a Faluház vezetője a mesztegyői honismereti munkáról számolt be.

A határon túli kisebbségi lét kérdéseiről szóló előadásában Pozsgay Imre egyetemi tanár felhívta a figyelmet arra, hogy a magyarság a XX. században az identitás kérdésévé vált, hogy Európa csak sokszínűségében, nemzeti módon fog tudni létezni, fennmaradni, és a történelemhamisítás eszköze nálunk sem lehet módszer.

A határon túli honismereti értékmentő munka lehetőségeiről Halász Péter, a Honismereti Szövetség elnöke és Székely András Bertalan, a Szövetség határon túliak bizottságának vezetője tartott előadást. A hozzászólók közül – a teljesség igénye nélkül – szeretném kiemelni Varga Sándor helytörténeti kutatót, számtalan helyi kiadvány szerzőjét Lendváról, Kállay Jolán pszichológust Komáromból, Mirk László csíkszeredai középiskolai tanárt, Sinkovits Péter újságíró Zentáról (aki hazatérve ötrészes cikksorozatot írt lapijában a találkozóról), B. Varga Viktóriát Szajánból (aki a mesztegyői példára létrehozott faluházukról, egyesületük munkájáról számolt be), Nagy Gábor református lelkészt, Székely Dalma tanárnőt és Bálint Hajnal iskolaigazgatót Nagyalambfalváról (Kányádi Sándor szülőfalujából), akik 430 esztendősk iskolájuk történetéről szóló kiadvánnyal lepték meg a vendéglátóikat.

A rendezvénynek több napig résztvevője volt Erdélyi István, a Magyar Rádió szerkesztője, aki Határok nélkül című rovatának lehetőségeit ajánlotta a hallgatóság figyelmébe, ott tartózkodása idején számos riportot, interjút készített. A beszélgetésen jelen volt és a rögtönzött fórumon válaszolt a feltett kérdésekre dr. Egyed Albert, a Művelődési Minisztérium Határon Túli Magyarok Főosztályának vezetője, aki a rendezvény egyik szponzoraként látogatott el Mesztegyőre.

Az előadások másik témaköre a millicentenáriumi évfordulóhoz illően történelmi múltunk néhány fontos eseményét, problematikáját érintette.

László Gyula professzorral Magyar Kálmán régész folytatott mindvégig izgalmas beszélgetést a kettős honfoglalásról. Ez az esemény a rendezvény egyik fénypontját jelentette, hiszen egészségi állapota miatt László Gyula érkezése bizonytalanra vált, ám az idős mester a hallgatóság számtalan kérdésére szellemi frissessége teljes vértetében a tőle megszokott tudós objektivitással, bölcs derűvel és humorral válaszolt. A témakörhöz kapcsolódott Magyar Kálmánnak, a megyei múzeum régész főtanácsosának előadása Somogy megye régészeti múltjáról, aki ezt az alkalmat használta fel arra, hogy a szerkesztésében megjelenő Az őshazától Árpád honalapításáig c. jubileumi tanulmánykötetet is bemutassa.

Hanák Péter akadémikus Ezeregyszáz év a Kárpát-medencében címmel évezredet átfogó nagy ívű előadásában arra kereste a választ, mit ünnepelünk, vagy mit kellene ünnepelnünk.

Ahhoz, hogy a kérdést megválaszolhassuk, a honfoglalás igazi értelmét, a fennmaradás okait kellene tisztázni összekapcsolva a honfoglalás és az államalapítás ügyét.

A millenium építészeti örökségéről és az ezredforduló műemlékvédelmi feladatairól Ráday Mihály tartott gondolatébresztő előadást, Somogy megye műemlékeit diavetítéssel szemléltetve L. Szabó Tünde megyei főépítész mutatta be. Lángi József restaurátor a mesztegnyői barokk műemléktemplom történetéről és Dorffmaister faképeinek restaurálásáról tájékoztatta az érdeklődőket. A történelmi örökségünk témakörének nagy érdeklődéssel várt záró előadását a Szent István kultuszról és a Regnum Marianum állameszméről Kállay István, az ELTE tanszékvezető egyetemi tanára tartotta, melyre stílszerűen augusztus 20-án az ünnepi megemlékezés programjába illesztve került sor.

Néprajzi örökségünkben Erdélyi Zsuzsanna, Lantosné Imre Mária, Andrásfalvy Bertalan, Knézy Judit és Király Lajos néprajzkutatók adtak tanulságos, színes ízelítőt, megyei és országos áttekintést az arhaikus népi imádságok, a katolikus népi hitélet, a népművészet és hagyományörzés, a somogyi viselet, hímzés, faragások, a hiedelemvilág és a jelesnapi szokások témaköreiben.

Védett természeti kincseink megóvásának feladatairól Tardy János helyettes államtitkár tájékoztatta a jelenlévőket, a somogyi természeti értékeket Juhász Magdolna, a megyei múzeum főmuzeológusa mutatta be színes diaképekkel illusztrálva.

A kissé zsúfoltnak, esetenként talán megterhelőnek tűnő konferencia jellegű szakmai programot üdítően egészítették ki az esti népdaléneklések, táncmulatságok, a balatonlellei, az erdélyi szentléleki és a horgosi néptáncgyűttesek bemutatói. De maradt idő kirándulásra is. A vendégek megtekintették a marcali helytörténeti múzeumot, a niklai Berzsenyi kúriát, megkoszorúzták a költő sírját a niklai temetőben, elzarándokoltak a somogyvári bencés apátság romjaihoz. Megnézték Keszthely nevezetességeit, a Balatont Lellénél és elvegyültek a boglári szüret ünnepi forgatagában. Egy másik alkalommal a Mesztegnyő határában húzódó Boronka tájvédelmi körzetbe vitt az útjuk az erdei kisvasúttal.

A tíznapos program részeként megrendezett augusztus 19-i és augusztus 20-i ünnepek az ötvenöt lelket számláló, egykor Mesztegnyőhöz tartozó kis faluban, Hosszúvízen, valamint a mesztegnyői Faluházban több száz résztvevőt vonzottak. Az ünnepi műsort a találkozó szlovákiai, erdélyi és vajdasági résztvevői, népdalénekesek, versmondók, néptáncgyűttesek szolgáltatták. Ünnepi köszöntőt – a hagyományoknak megfelelően – dr. Suchman Tamás országgyűlési képviselő, a rendezvény védnöke mondott; az új kenyeret ezúttal Fülöp Gábor felsőboldogfalvai református tiszteletes áldotta meg.

A honismereti találkozó kísérőprogramjaként kiállításon láthatták az érdeklődők Csikós Nagy Márton szobrászművész Emese álma c. fából faragott szoborkompozícióját (a rendezvény programjain az alkotó maga is részt vett), Csináth Lajos helyi fafaragó (honismereti egyesületi tag) népi életképeket ábrázoló alkotásait, Szabó Tímea cserépedényeit, Göbölös Attila honfoglalás kori motívumokat ábrázoló kerámiáit, Bíróné Kovács Ilona festményeit és Orbán Géza szíjgyártó díjnyertes munkáit.

A rendezvényt nemcsak szakemberek, hanem a környező települések vezetői, a megyei közgyűlés tagjai, tanácsnokai többek között dr. Sütő László, dr. Gyenesei István, Farkas István is meglátogatták.

Összességében elmondható, hogy a millicentenáriumi évében a várakozásnak megfelelően élményekben gazdag és szakmai eredményekben is bővelkedő tíz napot töltöttünk Mesztegnyőn határon túli és hazai barátainkkal együtt, akik Somogy megye és Mesztegnyő vendégszeretetét élvezték.

Gálné Jáger Márta

Egy magyar köznemesi gyűjtemény Tápiószelén

A tápiószelעי múzeumban található Blaskovich-gyűjtemény egyedülálló tükrö a XIX. századi magyar köznemes tárgyi emlékegyanyagának. Magyarország-szerte számos vidéki kúria őrzött hasonló, gazdag művelődéstörténeti értékű anyagot, amelyből közgyűjteménybe sajnos elég kevés került. Szerencsés módon a tápiószelעי múzeumot alapító testvérpár: Blaskovich György (1878-1960) és Blaskovich János (1883-1967) emberi helytállásának köszönhetően a kúria teljes berendezése és műgyűjteménye átvészelte a nehéz történelmi időköt.

A Blaskovich-kúriában 1947-ben a Magyar Nemzeti Múzeum múzeumi gyűjtőhelyének létrejöttö, majd 1952-ben a tápiószelעי állami múzeum létrehozása által a család tulajdonában lévő muzeális anyag védetségöt, közgyűjteményi rangot kapott.

A Blaskovich-gyűjtemény alapjait Blaskovich Gyula (1806-1850), Heves megye első alispánja vetette meg azzal, hogy 1848 tavaszán festményeket, metszeteket és egy lószerszámot vásárolt a néhai egri érsek, Pyrker János László hagyatékából, valamint testvéreitől – földért cserébe – megszerezte a családi „régiségeket”. Halálával e kollekción Gyula nevű fiára szállt, ki nagy becsben tartotta és – mi több – tovább is gyarapította apjának hagyatékát. Segítségére volt ebben sógora, Máriássy Béla történetíró, aki – miután örökösök nélkül maradt – minden történelmi ereklyéjét neki ajándékozta. Máriássy révén került a család tulajdonába Barabás Miklós által Blaskovich Annáról (Máriássy Béláné) készült olajfestmény, valamint a történetírót ábrázoló pompás akvarell is.

A Blaskovich-gyűjtemény műkincseinek száma a család többszöri költözködése ellenére is szépen gyarapodott. Blaskovich Gyula (1843-1911) kollekciónjának első bemutatkozására – akkori lakóhelyén – Nagybányán került sor. A Magyar Történelmi Társulat 1889. évi máramarosi kirándulása során e festői szépségű városba is ellátogatott. A „város intelligens polgársága az ünnepélyes alkalomból az által adta a tudomány iránti érzékenységének bizonyágát, hogy összegyűjtötte a város területén található történeti és régészeti emlékeket és minden olyan régiséget, mely történeti vonatkozása, vagy műbecse által a szakemberek figyelmére számot tarthatott...” Dr. Schönherr Gyula az Archeológiai Értesítő 1889. évi számában jegyezte le a nagybányai történelmi kiállítás létrejöttének körülményeit, valamint röviden értékelte a látott anyagot is. Írásából megtudjuk, hogy Blaskovich Gyula iparművészeti tárgyakkal képviseltette magát: „A fegyverek csoportjában Blaskovich Gyula földbirtokos pompás díszkardokból, jatagánokból, rakott művű pisztolyokból álló gyűjteménye vonta magára a figyelmet, melyet értékes lószerszámok és nyeregtakarók egészítettek ki.” Az ötvösművek között főként előkelő családok ékszerei, asztali edényei szerepeltek, melyek többsége „újabb keletűek” voltak, „csak Blaskovich Gyula igen szép régi magyar ékszereit: kard- és mentekötőit, mentegombjait, gyűrűit emeljük ki” – írja cikkében.

A kiállítás érdekes specialitását is megemlíti a szerző: „Blaskovich Gyula értékes pipagyűjteménye, mely több nemzedéken keresztül van a kiállító család birtokában, ebben van egy pipa, mely állítólag II. Rákóczi Ferencé lett volna...”.

A nagybányai történelmi kiállítást meg csak egy kisváros polgárságának „jóindulatú buzgalma” hozta létre, de ennek sikere ösztönözte Blaskovich Gyulát arra, hogy műgyűjteményének értékes darabjait 1896-ban a budapesti Ezredéves Országos Kiállítás történelmi főcsoportjában szerepeltesse.

Az országos tárlat szervezői által kiküldött felkérő levélben megfogalmazott célnak megfelelően – a történelmi rész feladata egy évezred kimagasló eseményeinek és művészeti alkotásainak bemutatása – Blaskovich Gyula a következő tárgyakat jelöli 1896. februári elismervényében: 1 db türkiszzel kirakott mentekötő – brassói munka az erdélyi fejedelmek korából, 1 db türkiszzel és gránáttal kirakott mentekötő – XV. század, 8 db karneolgomb, 8 db karneolgomb türkiszzel, 8 db ametiszt gomb, 8 db opalgomb, 1 db ezüst gyűrű, 1 db aranygyűrű – XVI. század. Ennek a levélnek a kíséreteként még a következőket ajánlja az ezredéves tárlat számára: 1 db drágakövekkel kirakott kardkötő – brassói munka, 2 rendbeli lószerszám (kövekkel kirakott és ezüst), 1 db drágakövekkel kirakott díszkard, aminek pen-

gége török, 1 db ezüst veretű díszkard, 1 db ezüst veretű handzsár, 22 db kiváló, szép pipa, 1 pár kengyel a lószerszámhoz, 2 db ezüst veretű pisztoly (II. Rákóczi Ferentől). Blaskovich Gyula a lószerszámokkal kapcsolatban még azt is megjegyezte „mindkét rendbeli lószerszám szíjja I. Ferenc József Felséges Urunk Királyunk koronázása alkalmával lett megújítva, mikor használatban voltak”.

A történeti kiállítás igazgatója válaszában kérte Blaskovichot, hogy a felajánlott tárgyakat küldje fel Budapestre, ugyanakkor azt is megírta, hogy az első szállítás anyagából a két mentekötőt és a két gyűrűt a bemutató számára alkalmasnak találták, de a gombokat a „rendezési kezelés nehézségei” miatt kénytelenek visszaküldeni.

A szervezőbizottság válogatása után az ezredéves kiállítás történeti főcsoportjában (annak hivatalos katalógusa alapján) Blaskovich Gyula köznemesi műgyűjteményéből 11 db XVIII-XIX. századi pipa, 2 garnitúra XVIII. századi lószerszám, 1 db XVIII. századi ezüstveretes pisztoly, 1 db ezüst hüvelyű XVII. századi handzsár, 1 db bársony hüvelyű, csont markolatú, aranyozott és ezüst foglalatokkal díszített XVII. századi díszkard, 1 db türkiszszel kirakott aranyozott XVII. századi ezüst díszkard, 1 db türkiszszel kirakott XVIII. századi kardkötő, 2 db mentekötő a XVII. századból, tehát 21 tárgy volt bemutatva. A múzeum állandó kiállítása a felsorolt tárgyakon kívül őrzi azt a szép, nagyméretű oklevelet is, amit minden résztvevő – így Blaskovich Gyula is – a részvételért kapott.

A sikerrel zárult, mintegy 4 millió ember által megtekintett millenniumi tárlat után Magyarország újabb reprezentatív bemutatóra készült. Ez volt az 1900. évi párizsi nemzetközi kiállítás, amit a XIX. század záróköveként tartottak számon. „A millenniumi kiállítás szellemében alkotott pavilonban, válogatott történelmi emlékeinket kívánjuk bemutatni oly célból, hogy egy felől a művelt külföld figyelmét felkeltsük szeretett hazánk iránt, másfelől pedig régi kulturális viszonyaink jellemző mozzanatait feltárjuk az őseink bőkezűségével létrehozott s az unokák kegyeletével megőriztetett emlékekben” – fogalmazódott meg a bemutató célja Blaskovich Gyulához írott levélben. Ebből a felkérésből azt is megtudjuk, hogy a „párizsi magyar történelmi kiállítás keretében a rendelkezésre bocsátott terület korlátozott volta miatt csak válogatott emlékek vehetők fel... Miután kiváló súlyt helyezünk arra, hogy elsősorban a Nagyságod tulajdonát képező tárgyak a kiállításunkból ne hiányozzanak, mert azok nélkül az előzetesen programszerűleg megállapított kulturális kép hézagos lenne...” A nemzetközi kiállítás bejelentő ívében és elismervényén Blaskovich Gyula 10 tárgyat sorolt fel: 6 db XVIII. századi pipát, két forgót, egy kardkötőt és a XVIII. századi pisztolyt.

A családi iratanyagból sajnos nem derült ki, hogy ezek a tárgyak eljutottak-e Párizsba. Azt azonban elmondhatjuk, hogy Blaskovich Gyula tárgyainak közszereplése olyan motívumot alakított ki fiaiban, hogy azok egész életüket alakították úgy, hogy a műgyűjteményt tovább gyarapítva, a magyar nemzet számára egy értékes, műkincsekben gazdag kollektíót adományozzanak. (A tárgyak képeit ld. a hátsó borítón.)

Blaskovich György és János által 1952-ben alapított múzeum időszaki kiállítással emlékezik a köznemesi gyűjtemény egykori bemutatkozásaira. 1996 novemberétől 1997 márciusáig tartó tárlat során megtekinthetők azok a darabok, amelyek Blaskovich Gyula kollektívájából az ezredéves ünnepségen szerepeltek. A jelenkori tápiószzelei bemutató másik részét a Blaskovich testvérpár által századunk első felében gyűjtött, aukción vásárolt vagy ajándékként kapott millenniumkori tárgyai alkotják. Ezek között reprezentatív darabok a korall és türkiz díszes ékszergarnitúrák, a századvég ünnepi nemesi viseletének fontos tartozékai. Az értékes látnivaló között Wisinger Mór ötvös munkáját, a millenniumi díszpajzsot kell megemlítenünk. Az 1896-ban készült ötvösremeken tíz jelenet látható a magyar történelemből, amik Vajk megkeresztelésével kezdődnek, Könyves Kálmán, Mátyás király, Rákóczi fejedelem, Mária Terézia alakjának megidézésén át Ferenc József magyar királlyá koronázásáig terjednek. A műalkotás középső részén levő történelmi epizód Árpád pajzsra emelését ábrázolja. A pajzs szélén a történeti Magyarország címeri futnak körben.

A Blaskovich-gyűjtemény kiemelkedő darabja a millennium emlékére kiadott Klasszikus Arany Biblia két kötete. 1897-ben Herzig Miksa által Lipcse-Budapest-Bécs városában megjelentetett művet 126 klasszikus mester alkotásai után készült színes kép is díszít. Régi kódexek mintájára, de már nyomdai technikával készített könyvek gyönyörű emlékei e kornak.

Reméljük a tápiószzelei tárlat méltó emléket állít a művelt köznemesi réteghez tartozó Blaskovich családnak és például szolgál a jelenkor fiatal generációjának.

Gócsáné Móró Csilla

Honismereti turizmus Erdélyben¹

Az Erdélyi Kárpát Egyesület, az EKE az idén ünnepelte 105 éves évfordulóját. 1891-ben alakult meg Kolozsvár központtal, és már az első perctől kezdve bebizonyította, hogy olyan mozgalomról van szó, amely nem csak turizmussal foglalkozik, hanem a honismeretet szolgálta. Mozgó kulturális egyesületnek is nevezték. Két-három példával tudnám ezt illusztrálni. 1891. október 3-án balneológiai kongresszust szerveztek; 1902-ben Erdély címmel turistafüldőgyűjtemény és néprajzi folyóiratot indítottak; 1893-ban megszervezték a helynévhelyesbítő, illetve helynévtári bizottságot; 1902. október 2-án pedig megnyitották az EKE Nép- és Tájrajzi Múzeumot Mátyás király szülőházában. Tevékenységük során fellendült a Székelyföldi ásványvizek palackozása; az itteni fürdők hatalmas fejlődésnek indultak, 15 menedékházat építettek stb. A két világháború között az EKE az erdélyi magyarság összetartozását szolgálta, és nagy személyiségein keresztül ezt sikeresen is végezte.

Az EKE-t a második világháború után szüntették meg, és 1991. május 11-én Gyergyószárhegyen alapítottuk újra az Erdélyi Kárpát Egyesületet. Ma kb. 1500 tagja van, és működik Szatmáron, Zilahon, Réven, Nagyváradon, Tordán, Besztercén, Háromszéken, Brassóban, Székelykeresztúron, és még egypár helyen. Célkitűzése ugyanaz maradt, mint a régi EKÉ-nek. Folyóirata, a Gyopár, melynek célkitűzése a honismeret, a környezetvédelem. 1995 decemberében hoztunk olyan határozatot, hogy előtérbe kell helyeznünk a honismeretet. Megmaradásunk, nemzeti kultúránk, nemzeti tudatunk, önazonosságunk erősítése érdekében elengedhetetlenül szükséges a történelmi örökségünkhöz tartozó emlékek megismerése, feltárása, közzététele, népi hagyományaink megismertetése és az ifjúság ilyen irányú nevelése. Ezt azért kihangsúlyozom, mert nálunk a magyar történelmet nem tanítják, helytörténetünket, műemlékeinket nem nagyon ismerjük magunk sem. Most sikerült elérni azt, hogy ettől az iskolaévtől kezdve tanítani fogják a magyar történelmet is kb. heti egy órában.

A bihariak már hamarabb léptek, mi Nagyváradon nem '95-ben, hanem már az első perctől kezdve úgy döntöttünk, hogy a honismereti tevékenység legyen az elsődrendű, a turizmus csak másodrendű. Ennek érdekében 1993. május 19-én Tőkés László és Tepp József püspökök jelenlétében létrehoztuk a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő Bizottságot, melynek célkitűzése a Partium és a Bánság területén – tehát Máramarostól Krassószőrényig – történelmi örökségünkhöz tartozó műemlékeink, népi építészeti emlékeink és emlékhelyeink felkutatása, feltárása, ismertetése, azok ápolása, a fiatalság honismereti nevelése. A szervezet központja Váradon van, én vagyok az elnöke; ötvennégy honismereti munkás vett részt a munkában Nagyváradtól Temesvárig – tanárok, történészek, mérnökök, műemlékvédők, néprajzosok, mindazok, akik honismerettel foglalkoznak. Tizenhárom egyesület kapcsolódott be, tehát úgy működik, mint egy honismereti szövetség.

E tevékenység tükré az a Partium című lap, helytörténettel, műemlékvédelemmel és néprajzzal foglalkozik. Csak olyan anyag van benne, amely – lehet mondani – első kézből való, tehát nem különböző helyekről összeszedett anyag, hanem amit a kutatóink megírtak. Nem nagyon van lehetőségünk arra, hogy könyvet vagy külön kiadványokat adjunk ki. Eddig ez nem sikerült.

A másik tevékenységünk: honismereti konferenciák szervezése. Minden tavasszal egynapos, ősszel pedig kétnapos konferenciát tartunk. Ezekben egy napon keresztül a kutatók előadásokat tartanak, a másodikon pedig kirándulásokat szervezünk a környékbeli műemlékek megismerésére.

Nagyváradon minden évben megünnepeljük a Váradiumot, amely egyhetes ünnepségsorozat, melynek keretén belül vállaltuk az úgynevezett történelmi ülésszak megszervezését. Eleinte csak Nagyvárad és Bihar megye történelmével kapcsolatos előadások voltak, de később kicsit kibővítettük. 1995-ben pályázatot hirdettem Szent László élete és munkássága címmel. Ötvenkilenc dolgozat érkezett be. Az idén Településeink kialakulása címmel huszonnégy dolgozat érkezett be, és most tesszük közzé a jelen évszázad kutatásával kapcsolatos pályázatot. Ugyanakkor honismereti táborokat szervezünk minden évben. '92-ben Vá-

¹ Elhangzott 1996. július 28-án Csongrádon, a XXIV. Honismereti Akadémián. (Szerk.)

rasfenes, '93-ban és '94-ben Solyomkővár, '95-ben Érbránd, az idén Várasfenesen. Ezek programja: délelőtt vártakarítás, délután honismereti előadások, este pedig táborfűgyújtás. Itt próbálkozunk az ifjúság nevelésével, hogy ismerjük meg a környék történelmét, műemlékeit, néprajzát. További tevékenységünk a táblaavatás és emlékhelyek létesítése. Az utóbbi négy évben tízenkét emléktáblát avattunk különböző váraknak a falain, Szentjóbbon a püspök úrral közösen Szent István tiszteletére avattunk emléktáblát. Ezek általában kétnyelvű táblák. Sőt, Székelyhidán Petőfi emléktáblát avattunk, Váradon Bíró József művészettörténésznek, Diószegen Bocskai Istvánnak, Ottományban Szentjóni Szabó Lászlónak állítottunk emléket. Váradon Szent László halálának 900. évfordulója tiszteletére egy óriási márvány emléktáblát helyeztünk el a vártemplomban.

Szeretettel várunk mindenkit akár Nagyváradra, akár egész Erdély területére. Az Erdélyi Kárpát Egyesület segít megszervezni mindenkinek egy vagy több napos körutat Erdély egész területére, hisz minden megyében megvannak a túravezetőink és idegenvezetőink; egyik megyéből a másikba, kézről kézre adjuk az autóbuszokat. Váradra is szeretettel várunk mindenkit akár két napra is: első nap városnézés, másnap a környék Árpád kori templomainak megtekintése. Váradon nekem is van egy saját magánmúzeumom. Körülbelül 1500 tárggyal, amit szívesen megmutatok bárkinek.

Dukrét Géza

Julianus nyomában

Középiskolás finnugor műveltségi vetélkedő

Az elmúlt év elejétől – a Honismereti Szövetség által meghirdetett „Emese álma” című honfoglalási vetélkedőn kívül – egy másik műveltségi vetélkedő is lázban tartotta az ország 128 középiskolájának 4 fős csapatait. A gimnazisták és szakközépiskolások részére a finnugor népek kultúráját megismertető versengést a Néprajzi Múzeum Közönségkapcsolati Osztálya és az Orosz Kulturális Központ közösen hirdette meg. A vetélkedő szorosan kapcsolódott a Néprajzi Múzeum millicentenáris kiállításához, mely Rokonnépek és őshazák. A finnugor népek hagyományos kultúrája címmel került megrendezésre 1996. március 30 – október 27. között. A 12 teremből álló nagyszabású kiállítás négy külföldi múzeummal (szentpétervári, joskar-olai, izsevszki és tartui) karöltve az összes finnugor népet felsorakoztatta, hagyományos kultúrájuk egy-egy jellemző részletének látványos bemutatásával. A kiállítás, illetve a kiállításon tartott szakevetés számos iskolás csoport kedvét felkeltette a vetélkedőn való részvételre. Az Orosz Kulturális Központ időszakai tárlatain ebben az esztendőben az Oroszország területén élő finnugor népek részesítette előnyben.

A Néprajzi Múzeumban szeptember 13–14-én megrendezett középdöntőbe 43 csapat került be az ország legkülönbözőbb területeiről, kitűnő felkészültséggel és sok leleményességgel, különösen a dramatikus játékok előadásában. Nyolc csapat jutott tovább az országos döntőbe, melyet 1996. október 26-án tartottak az Orosz Kulturális Központban. A vetélkedő jó hangulatát az éppen ekkor itt vendég szereplő tveri karéiai énekkar bemutatója alapozta meg. Az országos vetélkedő zsűrijének elnöke dr. Selmeczi Kovács Attila a Néprajzi Múzeum főigazgatóhelyettese; tagjai: Vinczéné dr. Kerezsi Ágnes a Néprajzi Múzeum osztályvezetője, dr. Lázár Katalin az MTA Zenetudományi Intézetének munkatársa, dr. Szij Enikő az ELTE Finnugor Tanszékének docense, dr. Erdélyi István a Károli Gáspár Református Egyetem tanszékvezető tanára és Gleb Visinszkij az Orosz Kulturális Központ főigazgatója volt. Az egész napos szellemi viadal a következő helyezéseket eredményezte:

I. Berzsenyi Dániel Evangélikus Gimnázium, Sopron: Bősze Viktória, Németh Ádám, Philippovits Zsófia, Rajnai Adrienn; Tanár: Szentpáli Csaba.

II. Földes Ferenc Gimnázium, Miskolc: Kasnyik Boglárka, Némethi Péter, Takácsi Juli, Körmendí Robin.

III. Berze Nagy János Gimnázium, Gyöngyös: Pongrácz Attila, Juhász Gábor, Oroszi György, Fodor Adrienn; Tanár: Tóth Vilmos.

IV. Sárospataki Református Kollégium Gimnáziuma: Tóth Annamária, Bodnár Boglárka, Czingili Judit, Sivák Eszter; Tanár: Szabó Irén.

V. Bencés Gimnázium, Pannonhalma: Turi György, Magyar Endre, Csengey András, Nyúl Viktor; Tanár: Sándorné Treuer Mária.

VI. Bajza József Gimnázium, Hatvan: Gulyás Enikő, Simon Edina, Tóth Gabriella, Vincze Csilla; Tanár: Bodonyiné Balogh Erzsébet.

VII. Batsányi János Gimnázium és Szakközépiskola, Csongrád: Lenkei Eszter, Gácsi Szilvia, Győri Ágnes, Zalai Krisztina; Tanár: Bencsikné Szöllősi Annamária.

VIII. II. Rákóczi Ferenc Közgazdasági Szakközépiskola, Budapest: Kaszás Zsuzsa, Kemény Krisztina, Uram Denise, Iván Emília; Tanár: Tárkányiné dr. Szűcs Katalin.

Az első és második díjat nyert csapatok jutalma egy heti repülőutas tartózkodás Finnországban, illetve Szentpéterváron és környékén a Néprajzi Múzeum, a FINNAIR Légitársaság, illetve az Orosz Kulturális Központ ajándékként. Minden csapat további számos értékes ajándékban részesült a nagyszámú és nagylelkű szponzorok támogatása révén. Köszönet illeti a két rendező intézmény mindazon munkatársait, akik odaadó fáradozásukkal a résztvevő diákoknak és a drukkoló közönségnek egyaránt maradandó élményt biztosítottak.

S.K.A.

Millecentenáriumi tábor erdélyi tanítóképzősök számára

1996-ban örvendetesen sok tábor várta a fiatalokat országsszerte. A táborok egyike, a Budapesti Székely Kör szervezésében, az erdélyi tanítóképzősök egy csoportja számára kínált színvonalas programot. Ez a kezdeményezés azonban nem alkalmi, millecentenáriumi felbuzdulás eredménye volt. A Budapesti Székely Kör már öt éve szervez honismereti tábort erdélyi fiataloknak, de elsősorban a jövő generációját nevelő tanítóképzősök számára, minden évben más tematikával (néprajz-népművészet, a tárgyi kultúra megőrzésének lehetőségei, magyar várak-magyar iskolák, régi mesterségek).

Az idén természetesen ebben a táborban is a honfoglalással, a magyarság eredetével, Kárpát-medencei szerepével kapcsolatos témákat hallgathattak a fiatalok. Az első előadást Vajta Károly tartotta Földrajz és nemzetudat címmel. Őt Kiszely István, antropológus-történész követte. A honfoglalás mai értékelésével foglalkozott, újszerű megközelítésmódjával, ragyogó előadói képességével lenyűgözve a hallgatóságot. Másnap Kiss Dénes a magyar nyelv logikájáról beszélt. Eredeti gondolatait, játékos nyelvelemzését nagyon élvezték a lendő pedagógusok. A következő beszélgetésben Kautzky Ervin színművész vallott embersegről, magyarságról. Elkötelezettsége, ihletett előadásmódja magával ragadta a hallgatóságot. Kocsis István író-történész a Szentkorona tanával ismertette meg a fiatalokat. Erről a témáról a középkorúak is csak igen keveset tudnak. Tényi István filmrendező előadása, Magyar történelem, magyar filmekben – video-bejátszással, sok személyes élménnyel fűszerezve, elgondolkoztató, egyben szórakoztató összeállítás volt. Végül dr. Zimmer Tibor történész a háború utáni jogserűtésekről beszélt, részletesen elemezte a kialakult társadalmi, politikai és jogi helyzetet, s kitért az erdélyi származású személyek ellen indított koncepciók perkeire is.

Délutánonként is gazdag program várta a fiatalokat. Kovács Zoltán, a Tanítóképző tanára, saját tervezésű matematikai játékait mutatta be a leendő tanítóknak. Emlékezetes este volt, mikor Kanalas Éva énekesnő keleti dalokkal kápráztatta el a társaságot, s a daltanulás sem maradt el. A múzeumi programból említésre méltó Kunkovás László fotókiállítása az alkotó szakavatott vezetésével, valamint a Nemzeti Múzeum honfoglalásról készített kiállítása, melyet Csomor Lajos ötvös kommentált nagy szakértelemmel. A legemlékezetesebb élmény a Feszty-körkép megtekintése volt az ópusztaszeri kiránduláson.

A Budapesti Székely Kör vezetősége és tagsága azon munkálkodik, hogy kapcsolatunk továbbra is fennmaradjon, s ha rajtuk múlik, jövő nyáron ismét hasonló nivójú előadásokkal és nagy szeretettel várják a tanítóképzősök újabb csoportját.

Sz.D.

Ünnep volt Pacséron

A jugoszláviai Bácskában található Pacsér település református magyarjai nem felejtették el, hogy ősök Kisújszállásról keltek útra 210 évvel ezelőtt. Erről az tényről, azaz a falualapítás 210 éves évfordulójáról az 1786-ban kirajzottak utódai, a mai pacsériak igen bensőséges ünnepség keretében emlékeztek meg 1996. szeptember 21-én és 22-én. Szerettek volna megemlékezni – terveztek is – a kétszáz éves jubileumról is, de nem teheték, mert tíz évvel ezelőtt a hatalom még attól tartott, hogy egy ilyen ünnepség megrendezése a határok – még hozzá a Szent István-i határok! – visszarendezését sürgethetné. Józan gondolkodású embernek ilyesféle gondolat ugyan eszébe sem jut, de hát a hatalom azért hatalom, hogy – okkal vagy ok nélkül, de – valamiért, valakitől vagy valamitől mindig rettegjen.

A kétszázötven éves jubileum megünneplését a pacsériak két napba sűrítették. Az első napot 1996. szeptember 21-ét vendégfogadással kezdték. A délelőtt folyamán vendégeik érkeztek az ősöket kibocsátó Kisújszállásról dr. Ducza Lajos polgármesterrel és Lőrincz Gáspár tisztelettel az élen, valamint az erdélyi Barcaságból Juhász Péter szecselei tiszteletes vezetésével.

A kétnapos ünnepségsorozat egy alkalmi tanulmányfüzet, Pénovátz Antal: Jászkunsági református magyarok Bácskában című munkájának az avatásával vette kezdetét. A falu tanácstermében összesereglett mintegy 150 főnyi ünneplőbe öltözött helybeli és vidéki vendég előtt dr. Őrsi Julianna kandidátus, a türkevei múzeum igazgatója méltatta a szerzőt és az évforduló tiszteletére megjelent munkáját, amelyből múltja iránt komolyabban érdeklődő helybeli, valamint a kíváncsi idegen is megtudhatja, hogy négy bácskai település: Pacsér, Ómorovica, Feketics és Piros református magyar lakosságának elődei zömmel 1786 tavaszán keltek útra ősi szülőföldjükről, elsősorban a Nagykunságból, hogy még a jobbágyors válalása árán is, de hitük és vallási közösségük megtartásával megleljenék boldogulásukat a Kánaánnak vélt Bácskában.

A könyvavatót alkalmi népművészeti kézimunka-kiállítás egészítette ki. Ennek rendezői Raj Rozália, Nagy István és Halász Ilona voltak.

A nap fő eseménye a kibocsátó Kisújszállás és a kibocsátott Pacsér testvérvárosi kapcsolatáról szóló díszoklevél ünnepélyes aláírása és kihirdetése volt. Erre a helyi közösség dísztermében került sor. A díszoklevelet pacséri részről dr. Varga Sándor, a kisújszállásiak nevében pedig dr. Ducza Lajos polgármester írta alá.

A kétnapos megemlékezés fénypontja a másnapi ünnepi istentisztelet volt. Ezen Csányi Erzsébet helybeli segédlelkész köszöntője után Lőrincz Gáspár kisújszállási tiszteletes hirdett ígét, hangsúlyozva, hogy az ember csak embertársával együtt boldogulhat, csak egymást szeretve, segítve, megbecsülve vészeli át a nehéz időket. Az igehirdetés után dr. Pénovátz Antal mondott alkalmi emlékbeszédet. Ezt követően az egybegyűlteket, és rajtuk keresztül az egész falut dr. Ducza Lajos Kisújszállás polgármestere, dr. Szabó Lajos a törökszentmiklói gimnázium igazgatója, Juhász Péter az erdélyi Szecsele város lelkipásztora, Kiss Antal ómorovicai esperes, Vajda Károly bajmok-pacséri katolikus plébános, Nyúl Zoltán a pacséri baptista gyülekezet képviselője, dr. Tót János Magyarország belgrádi nagykövete, dr. Őrsi Julianna a Magyarok Világszövetsége Jászkun-Szolnok megyei elnökségének tagja, Turucz Zoltán Topolya polgármestere és Marić (olvasd: Máriy) Veselko (=Veszélkó) pacséri pravoszláv pópa köszöntötték, kifejezve őszinte tiszteletüket mindazok iránt, akik őseikre ily időkben is mernek és méltóképpen tudnak emlékezni.

Az ünnepi istentisztelet után került sor a falualapítás 210. évfordulója emlékére állított kopjafa – a helybeli Rózsa Imre fafaragó igen szép és műves alkotásának – felavatására. Az ünnepséget koszorúzás követte, és a falu általános iskolásainak folklórműsora színesítette.

Pénovátz Antal

Ádám Jenő zeneművész emlékezete

Szigetszentmiklós város, az Ádám Jenő Zeneiskola valamint az Ádám Jenő Alapítvány ünnepi esztendőt zárt. Az országos emlékezések mellett a centenáriumi év keretében számos rendezvénnyel emlékeztünk meg városunk nagy születtének 100-ik évfordulójáról.

Az országos emlékezések sora 1996. február 17-én kezdődött a fővárosban a Pest megyei Önkormányzat Városház utcai dísztermében. Az emlékülésre meghívást kaptak a zenei élet szaktekintélyei, művészek, médiák és az Ádám Jenő nevét viselő intézmények képviselői. Május 11-én ünnepi hangverseny volt hét kórus részvételével a Csepel Autógyár Kultúrházában Szigetszentmiklóson. Az emlékezések folytatódottak május 18-án ismét a fővárosban a XII. kerületben, az emlékülés után megkoszorúztuk Szigetszentmiklóson Ádám Jenő síremlékét a helyi temetőben.

A szülőváros vezetősége május hónapban teljesen felújította a Tanár úr Emlékházát és a temetőbeli síremlékét. Szolnokon május 24-én háromnapos országos dalverseny kezdődött, az első nap márványdomborművet avattak a Városháza dísztermében. Szigetszentmiklóson ugyancsak domborművet avattak az évforduló tiszteletére az Ádám Jenő Zeneiskola folyosóján, Zsin Jutka szobrászművész adományát. Októberben a Zenei Világnap keretében a helyi református templomban ünnepi hangversenyt adtak az ócsai zeneiskola tanárai és a növendékek. A Magyar Televízió filmet forgatott Szigetszentmiklóson az Ádám Jenő Emlékházban, amit 1996. december 7-én vetítettek.

Végül az Emlékbizottság szervezésében december 14-én a Zeneakadémián a nagyteremben emlékhangverseny volt a 100-ik születésnap tiszteletére. A Kossuth-díjas zeneművész sírját a 35 éve működő szigetszentmiklósi honismereti szakkör gondozza, immár 14 éve, Vöő Imre vezetésével. A jubileumi év eseménye volt még az is, hogy Ádám Jenő népdalkör alakult Budai Ilona támogatásával. Gazdagodott a város is, mert a honismereti szakkör biztatására Molnár Imre 75 éves népi-iparművész ingyen a városra hagyta a 150 darabos citeragyűjteményét. A szakkörnek egyébként a Tanár úr tiszteletbeli tagja volt.

Vöő Imre

Emléktáblát avattak Hódoscsépány névadójának tiszteletére

A millezentesáriumi évforduló alkalmából a település múltjára emlékeztető emléktáblát helyeztek el Hódoscsépányon az Általános Művelődési Központ Általános Iskolájának kertjében. A megjelenteket Németh Gyula ny. újságíró az Együtt a Várossal Egyesület vezetője köszöntötte, majd Nagy Károly Alkotó-díjas helytörténész mondott avatóbeszédet.

Az 1996-os év – mondotta – visszatekintésre készítet mindnyájunkat. Honfoglalásunk 1100. évfordulója, a magyar iskolaalapítás ezeréves története, Hódoscsépány lakói életében pedig a község oklevélben történő első említésének emlékére a 673. esztendőben emléktáblát avat a hálás utókor.

A Bükk hegység lábánál a Hangony és a Hódos patak találkozásától délre a Hódos völgyében évszázadokkal ezelőtt alakult ki Csépány falu. Neve először Chepan alakban fordult elő egy középkori okmányban 1323-ban. Az okleveles források igen fontosak a közösség története szempontjából, hiszen létezésüket tudományosan és hivatalosan attól az időponttól számítjuk, amikortól róluk írásos forrás létezik. Természetesen az egyes községek – így Csépány is – jóval korábban létrejöttek mint ahogy róluk oklevél szól.

Csépány neve az Árpád-korban használatos Chepan személynévből származik. Ez az István (latinul Stephanus) név szláv alakjának magyaros változata. Annak idején kedvelt név a főúri családok körében. A település nevét őrző okmányt az Anjou-kori Oklevéltár gyűjteményeként az Országos Levéltár őrzi. A Chepan család megtelepedése a honfoglalás utáni állapotokra, az államalapítás időkre vezethető vissza, amikor István király birtokokat ado-

Nagy Károly és Németh Gyula

mányoz a keresztény hitre térítettek letelepedéséhez. Így kötődik e tájhoz a Chepán nevű család, amelyről a település a nevét kapta. Ezt rögzíti és örökíti meg az emléktábla, melyen a következő felirat olvasható: ELEINK EMLÉKÉRE – CHEPAN anno 1323 – A hálás utókór 1996.

A továbbiakban a szónok arról szólt, hogy a közeljövőben napvilágot lát Németh Gyula településről szóló könyve. Az író maga is a település szülőtte, évek óta nagy szorgalommal kutatja, gyűjti a település múltban gyökerező emlékeit. A millicentenáriumi évforduló jó alkalom arra, hogy ezt a könyvet szélesebb körben megismerve, a szülőföld és a hazaszeretet elmélyítését szolgálja. Egy-egy település megismeréséhez semmi sem visz olyan közel, mint a helytörténeti anyagok összegyűjtése és feldolgozása. Ezért üdvözljük Németh Gyula: Hódcsépány hat és fél évszázada című könyvének megjelenését.

Az emléktáblát a leleplezés után Kocsis István római katolikus esperes-plébános szentelte meg. Az ünnepség résztvevői ezután az iskola épületében megtekinthették azt a helytörténeti kiállítást, amelyet Németh Gyula dokumentumaiból állítottak össze.

Kerékgyártó Mihály

Magyarok között, Ausztráliában

1996 márciusában és áprilisában turistaúton voltam Ausztráliában. Mindenki számára lebilincselő, de egy földrajztanárnak különösen nagy élmény egy ilyen utazás. Sok hasonló korú kollégámmal együtt (64 éves vagyok) idős korban ismerkedem azokkal az országokkal, amelyeket az egyetemen tanultam.

Már a repülőút is fantasztikus volt: Budapest-Amszterdam-Szingapur-Sydney, 25 óra alatt. Simán értünk földet a csaknem négymillió Sydney repülőterén.

A repülőtéren Földváry Gábor várt kocsival. Földváry 1948-ban került az ötödik kontinensre. A Sydney-i egyetem tanáráként írta meg a Kárpát-medence geológiája című művét, amelyet most 75 évesen szeretne magyarul is megjelentetni. Angol feleségével négy gyermeket nevelt fel, ők már csak angolul tudnak.

Földváry nagy szervező képességű ember. Új hazájában megalapította a Magyar Történelmi Társulatot, amelynek ő az elnöke. A Társulat adja ki a Magyar Múlt című magyar nyelvű történelmi folyóiratot, amely évente egyszer jelenik meg. A lapnak Földváry a szerkesztője, kiadója, terjesztője, mindenese. A világ egyetlen olyan magyar nyelvű folyóirata, amelyet ingyen kap az olvasó. A folyóirat kétezer dolláros előállítási költségét adományokból gyűjtik össze.¹ Földváry rendszeresen tart előadásokat a Sydney-i magyaroknak történelmi témákból.

Nagy hálával tartozom a 84 éves Huszár Ferencnek, aki nyolc napig Sydney-i vendéglátóm volt. Rendszeres olvasója a Magyar Élet című hetilapnak. Ebben olvastam, hogy: „Mi ausztráliai magyarok hatvanezren vagyunk”. Az Ausztrál Statisztikai Hivatal 1991. évi adatai szerint a magyarok száma 51 319, ebből 27 046 az első generációhoz tartozók száma. A 17,7 millió lakosság nem angol anyanyelvű részéből a legtöbben vannak az olaszok (580 321), a görögök (286 941), a jugoszlávok (281 150), a németek (249 596), és a hollandok (234 259). A Jugoszláviából bevándorlók között jelentős a bácskai magyarok száma, nyilván ezzel magyarázható a Magyar Élet és az Ausztrál Statisztikai Hivatal adatai közti különbség. Búcsúzóul megkérdeztem: Mit üzensz az otthoniaknak? – Azt, hogy másodszor is fel kéne szabadulni!

A Sydney-i öregek otthonában, a 75 éves Kogutowicz Helgával, Kogutowicz Manó térképész unokájával találkoztam. Apja, Kogutowicz Károly geográfus, szegedi egyetemi tanár 1944 végén családjával Németországba távozott s 1948-ban, a Stuttgart melletti Ludwigs-

¹ A Magyar Múlt című folyóiratot 1995. 3. számában ismertette a Honismeret (Szerk.).

burgban halt meg. A család kivándorolt Ausztráliába. Helga sokat mesélt apjáról, Károly nevű bátyjáról, akinek Charles és Olaf nevű fia Melbourne-ben él. Megismerkedtem lányával, Helga Nilsennel is, aki művészettörténész tanárnő. Ért magyarul, de beszélni már nem tud. Gyermekei csak angolul tudnak. Általános dolog, hogy a harmadik generáció teljesen beolvad az ausztrál kohóba.

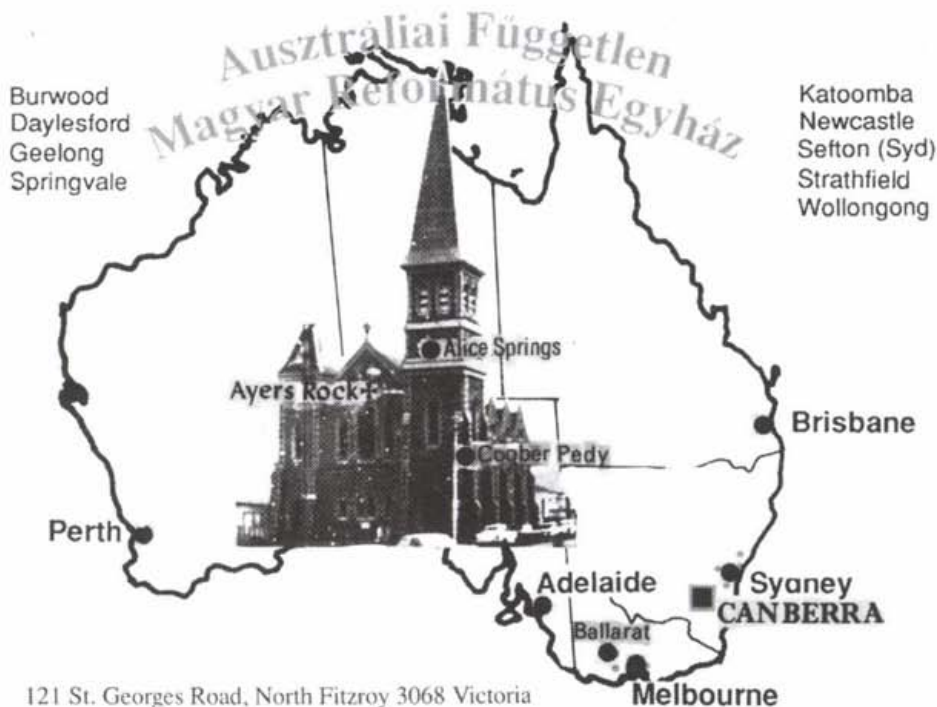
Utam egyik állomása Adelaide volt. Sok magyar él itt, Fogarasi Imre vendége voltam. A fiatal csepeli szerszámkészítő 1990-ben vándorolt ki feleségével és akkor tíz éves fiával. A 16 éves Attila már akcentussal beszél magyarul: Nem költözünk haza, mert a helyzet nem jobb, mint 1990-ben.

A 3,2 millió lakosú Melbourne, Victoria állam fővárosa. Itt Csutoros Csaba vendége voltam, aki az ausztráliai magyar református egyház főgondnokaként fontos munkát végez. A hetvenes éveiben járó, mozgékony, kitűnő szervező ember nagy utat járt meg a Nyírségtől Párizson át, Indokínán keresztül az ötödik kontinensig. Sorsát meghatározta, hogy a melbournei magyar református lelkész lányát vette feleségül. Három gyermeket neveltek fel. Unokái már nem értik nyelvünket.

Melbourne-ben talákoztam Kogutowicz Károly geográfus, szegedi egyetemi tanár unokáival, Charles-szal és Olaf-fal. Átadtam nekik Kogutowicz Manó térképei című könyvemet, amely dédapjuk, a híres magyar térképész életét mutatja be. A Kogutowicz név nehéz angol kiejtése miatt a család a norvég Nilsen nevet vette fel. Így ma már csak a lengyelországi Wojniczban él Kogutowicz nevű familia.

Nagy élmény volt találkozásom Kunz Egon professzorral. 1947-ben hagyta el Magyarországot. Tíz tudományos könyvet írt angolul, ezek között a „Magyarok Ausztráliában” volt a legsikeresebb. Szeretné, ha magyarul is megjelenne.

Kisari Balla György

In memoriam

Sebestyén László (1921–1996)

Ez a szegény ország igencsak gazdag példaemberekben. Sokan ismerték, bizonyítják: ilyen ember volt Sebestyén László is. Élete, munkássága példa arra, hogy ebben a sors-verte generációban miképpen válhatott egy közéletiséggel feltöltött, de politikai megalkuvásokra nem hajlandó értelmiségi közösségeket szervező, iránytadó, alkotó tudóssá.

Apja minden iránt érdeklődő cipőfelsőrész-készítő volt, hívő ember, aki mind a négy gyermekét taníttatta. A délivasútnál laktak, proli bérházban. Középiskolai tanárai közül különösen a néprajzzal, népelettel foglalkozó Mády Zoltán, és a francia kultúrát közvetítő Gyergyai Albert volt rá nagy hatással.

1939-ben, amikor Sebestyén László kilép a nagybetűs Életbe, a történelem is kilép a béke-időkből. A magyarságnak egyre több, egyre komorabb sorsdöntő kihívással kell szembenéznie, a nagypolitika fodrozódó felszíne alatt komolyodnak, forronganak a civil mozgalmak, köztük az egyházi jellegű ifjúsági szervezetek is. Áttételes tartalmat kapnak a református fiatalok Soli Deo Gloria Szövetségének központjában tartott szombatesti népdal-éneklések is, amelyeket egy sámán-elhivatottságú Lajtha-tanítvány, Balla Péter vezet.

Itt talál egymásra az a 12-15 húszéves forma fiú, akiknek már kevés a szürke munkahely vagy az egyetemi biflázás, ország-szolgálatra vágnak. Körre alakulnak, felveszik Kabay Márton nevét,¹ a Diákszövetségen belül pedig rövidesen egy új ágat, a „végzett mozgalmat”² szervezik meg, és ennek – furcsa módon – a Kör látja el a titkári funkcióit. A tények mélyére ásnak, az irodalomban és a valóságban is: nyomortelepekre, urasági majorokba járnak, írókat keresnek fel, kapcsolatot építenek ki a népi kollégiumokkal, parasztfiatalok és munkásifjúk szervezeteivel, főleg pedig a népi írók kiadójával, Püski Sándorral. Így lesznek előkészítői és szervezői a három nagy ifjúsági egységtalálkozónak.³

A Körben a viták éjfélig tartanak. Az önképzés kötelező, a feladatok névre szólóak és végrehajtandók, teljesítésükről hétről-hétre számot kell adni. Sebestyén László vita-, cselekvő- és szervezőkészsége ebben a kemény fészekben ível magasra, itt kap – mint a többiek is – életreszóló indítólökést.

Részéről egyéni ráadás a Székelyföldről a fővárosba szegődött parasztlányok egyházon belüli vasárnapi összejövetelinek (a Márta-körnek) a megszervezése és vezetése, ahol játék, mese, ének, szerep-tanulás segítette-erősítette a nagyvárosba szakadt falusi lányok szórakozását, erkölcsi tartását.

Katonaidejét Sebestyén a piliscsabai páncélosoknál töltötte, ennek '56-ban lesz majd jelentősége.

¹ A Rákóczi-szabadságharc vérbefojtott előzményeként robbant ki 1697-ben a hegyaljai felkelés. Egyik eszmei vezetőjét, Kabay Márton kalvinista prédikátort, Esze Tamás alvezérét és táborigazgatóját, Tokaji Ferenczel együtt Ausztriába hurcolták és börtönbe vetették. Húszéves fogsága alatt minden kegyelmi ajánlatot elutasított, börtönben érte a halál. Az, hogy a lázadás élére állt, és megtörhetetlen volt, szimbólumnak kínálkozott a náci-ellenes fiatalok lobogójára.

² Az iskolában működő SDG-s körökből, az ún. kollégiumokból az érettségizettek kikoptak, ezeknek és néhány, egyházközség keretében működő SDG körnek összefogására indult 1940-ben a „végzett mozgalom”. Havi körlevélét 250 példányban küldte szét. Vándorkönyvtárakat szervezett, irodalmi esteket rendezett, főfeladatának a népi irodalom terjesztését és a nemzeti elkötelezettségű ifjúsági mozgalmak össztalálkozását tartotta.

³ 1942. február 15. és 22. között az SDG központjában – mint ezt a templom kapujára néző falon elhelyezett emléktábla is tanúsítja – 50 paraszt-, 50 értelmiségi- és 50 munkásfiatal tartott egyhetes konferenciát. Az anketé végén Soos Géza, az SDG elnöke meghívta a résztvevőket nyárra, a Szövetség szárszói konferencia-telepére. A „Testvériség konferencián” már 300-an vettek részt. A létszám ismét megkettőződött 1943-ra, ennek a híressé vált konferenciának rendezésében Püskiék vállalták országnézést. (Ld. a korabeli jegyzőkönyvet és a 40. évforduló alkalmából megjelent „Szárszó 1943” c. vaskos kötetet, továbbá Havas – Ohatí Nagy – Sebestyén A 43-as szárszói találkozó előzményeihez c. tanulmányát. Valóság, 1973./8.)

A népi mozgalomban vitt szerepükből, egyes írókkal tartott személyes kapcsolataikból következően 1945-ben a Kabay-fiúk a Nemzeti Parasztpártban találják magukat. Sebestyén László rövidesen a XII. kerületi szervezet titkára és a Budapesti Választmány tagja, képviselőjelöltje, majd rövidesen titkára, remek szervezőképességgel és törhetetlen munkabírással. Ez az írók pártja; az Országos Elnökség öt tagja közül négy: népi író.

A régi úri rend felszámolásában, s különösen a nagybirtokok parasztek közötti felosztásában a NPP együttműködött a szocialistákkal; így érthető meg a Baloldali Blokkba való belesodródása. Tagságát azonban később a kolhozok erőszakolt létrehozása, a hazug koncepciók perek szembeállításai a kommunistákkal. Az Elnökség bal- és jobbszárnyra oszlik.⁴ Az elnök, Veres Péter, keserves elszánással próbál egyensúlyt tartani, de a belső és külső balosok egyre szorítják őt, s végül kénytelen leghívebb embereiről lemondani; így kerül sor 1948-ban Sebestyén László eltávolítására is, akinek lelkén ez sohasem hegedő sebet üt.

1949-ben a NPP beszüntette működését. Sebestyén a Nemzeti Bank könyvtárában vállal munkát, a sajtószemlék szerkesztését az öelötte ott dolgozó Illyés Gyulától veszi át. Olvas, tanul, barátjaival tartja a kapcsolatot. Hamu alatt izzik a parázs, ami csak 1953-ban lobban fel újra. Nagy Imre parasztpolitikája, kormányprogramja újracsoportosítja a népi írókat is. Amiképpen a „nagy” szárszói találkozók hatásának titka is csak az azokat megelőző hónapok-évek előkészítő találkozóinak ismeretében fejthető meg, áll ez '56 „váratlan” kirobbanására is. Kettes-hármas-többs beszélgetések-tervezgetések újítják-erősítik meg a népi baráti csoportokat.

Sebestyén László szerepe a teendők konkretizálásában kimagasló, amit 1956. október 31-i megbízatása is igazol. E mozgolódásoknak az ad súlyt, hogy a népi írók többsége – korábbi önkéntes vagy kényszerű távozása után – ezekben az években visszatér az irodalomba.⁵

1956. október 23-a, este 9: a forradalom kritikus órája. Sebestyén László ott áll – hol is lehetne másutt – a Rádió épületéhez vezető utcák egyikében, a több ezres tömegben. A Rádió védelmére újabb és újabb katonai egységek érkeznek, jön Piliscsabáról a gépkocsizó ezred is.⁶ A tömeg tömör masszsa, nem tudnak áthatolni rajta. A tiszt kiabál valamit, Sebestyén vissza: „Honnan jöttök, fiúk?” „Piliscsabáról?” – „Magyarokra akartok löni?” Megindul a párbeszéd. Először vad, gyűlölködő, aztán tévovázó, végül baráti. – „Add át a pisztolyodat”. – „Én ugyan sohasem!”. Aztán csak leszáll a tiszt, tarkójára teszi a kezét. Lefegyverzik. Az ezred dolgvégezetlenül vonul vissza.

Október 25: a véres csütörtök. A Kossuth térre tartó tüntető tömeg feltorlódik az Astoriánál: szovjet tankok szűkítik be az utat, megismétlődik a fraternalizálás. Sebestyén felkapaszkodik a páncélosra, szentori hangon lelkesíti a tömeget: felolvassa a forradalmi pontokat. (Az erről készült fotót hozza másnap az Új Magyarország.) Igazukban-győzelmükben bízva vonul tovább a nép a Parlamenthez, nem sejtve, hogy a géppuskák torkolata felé tart.

Október 31. Délután. A Vajdahunyad-vár előtt 3-400 ember: a Parasztpárt újraszerveződése Petőfi párt néven, Veres Péter lemond, elcsuklik a hangja: „Sose leszek többé politikai balek.” Elnökség helyett Szellemi Irányító Testületet választanak, zömmel írókból. Az új tisztikarban Sebestyén László a Sajtó- és Propagandaosztály vezetője, két nap múlva az országos vezetőségbe is bekerül. Éjjel-nappal bent van a Dorottya utcai székházban.

November 4.: Magyarország második szovjet megszállása. Az Irányító Testület nem fut szét, sőt, a következő hetekben tevékenysége jelentősebb, mint volt a forradalom alatt. Itt is, a Kisgazdapártban is kibontakozási javaslatok, nyilatkozatok születnek,⁷ az indiai nagykö-

⁴ A párt „jobbszárnyát” Kovács Imre, a Néma forradalom szerzője képviselte; a sajátos magyar út rendíthetetlen híve volt. 1947 februárjában elhagyta a pártot, az év novemberében pedig az országot is.

⁵ Németh László és Tamási Áron 1953-ban, Szabó Lőrinc 1954-ben, Kodolányi János 1955-ben, Féja Géza és Sinka István viszont csak az 56-os forradalom alatt tértek vissza az irodalomba. (Csicskó-Kőrösenyi: A Petőfi Párt 1956-57-ben. Századvég, 1989. 1-2. sz. 123. old.)

⁶ Ld. Varga László: Egy nap, amely megrengette a világot. Századvég, 1989. 1-2. sz. 101. old.

⁷ A Parasztpárt kibontakozási javaslata Bibó István és Farkas Ferenc tervzetére épült, rajtuk kívül résztvevett a fogalmazásban Féja Géza, Tamási Áron, Zsigmond Gyula és Püski Sándor. A Kisgazdapárt Kibontakozási Tervezetét két, Kovács Béla és Kádár János között lefolyt tanácskozásra épült.

vetnek továbbított memorandumok, Tamási Áron, Farkas Ferenc, Bibó István megfogalmazásában. Felveszik a kapcsolatot az utóvédharcot folytató Központi és Nagy-Budapesti munkástanáccsal. Az Értelmiségi Forradalmi Bizottság megbízása alapján Sebestyén – mint összekötő – aktívan részt vesz a Munkástanács valamennyi ülésén.

Nehéz évek következnek, hol mint napszámos dolgozik, hol újságot hord ki, hol kertész, hol meg raktári melós. Többször kihallgatják a Gyorskocsi utcában, de még 1962-ben is, a Petőfi-pártiak elleni ún. Bibó-perben terheltté minősítik. Állását veszti, s csak hosszú idő után tud újra napszámos-munkát találni. Évek múlva jut megbízáshoz a Magyar Mezőgazdaság c. szakfolyóirat olvasószervezői feladatainak ellátására, igen szerény javadalmazás mellett. Nyugdíjazásáig itt dolgozik.

A közéletből való kirekesztés azonban nem tartja távol az ország szellemi életétől. Így kerül kezébe egy kiváló, az európai régiók kialakulásával foglalkozó történész, Szűcs Jenő dolgozata. Ez a Századok 1973. évi 3-4., illetve a Valóság 1974/8. számában jelent meg, az előbbi „Kézai műhely-tanulmányok”, az utóbbi „Teroétikus elemek Kézai Geste Hungarorum-mában” címmel. A tanulmány felzaklatja, felháborítja, s ez a felháborodás életének új szakaszát, a magyar őstörténet két évtizedes kutatását nyitja meg.

Ellentétben a magyarok eredetével foglalkozó László Gyulával, Györffy Györggyel, Do-manovszky Sándorral és más jeles kutatókkal, akik következetesen hangsúlyozzák, hogy tudományos közlésekben sok a még további bizonyítást igénylő felvetés, Szűcs – idézett tanulmányában – félredobja mind a hun-magyar eredetmondát, mind a közös gyökereket bizonyító Gestát, többek között azt állítva, hogy a Hunor-Magor monda Kézai könyve alapján terjedt el. A valóság ezzel szemben az, hogy Kézai műve a XIII. sz. végén íródott, latinul, és csak a XIX. sz. közepén fordították magyarra.⁸

Szűcs nem is ezzel a korrall foglalkozott. Tanulmánya kirándulás volt, egy San Franciscói nemzetközi történész-konferenciára készült. Éppen ez döbbsentette meg Sebestyént. Képtelenségnek tartotta, hogy olyan értekezés szerepeljen a szimpóziumon, amely még csak meg sem említi, hogy hazánkban a témáról többféle nézet alakult ki, a kérdés nyitott. Szűcs viszont – ezzel ellentétben – „magyar álláspontként” adná elő sommás, sajátos véleményét.

Valóban. Illyés Gyula is úgy ítélte meg, hogy „Árpád törzsének feltételezett hun rokonsági fonala komoly állításként a két háború között hangzott el, mindmáig komoly cáfolat, tudós fényderítés nélkül. E terület hangneme változatlanul mégis a fölényé, a lefitymálásé.”⁹ És Szűcs hangja valóban ilyen. Az ő megítélésében Kézai krónikája „... nem egyéb, mint leleményes és fantáziadús történeti fikció”. Szerinte Kézai „... kissé félművelt és fantasztá írónak mutatkozik, mint a hun történet epikai képtelenségeinek összehordásában, akitől egyfajta zsenialitás mégsem tagadható meg...”

Sebestyén László – mindig is debattőr volt – rávetette magát a fellelhető forrásokra, és rövid négy hónap alatt megírta, saját költségén ki is adta vitáitát „Kézai Simon Védelmében” címmel. A 170 oldalas könyv végén nem kevesebb mint 114 forrásmunkát sorol fel. Tiltakozása mind a történészek, mind a magyar múlt iránt érdeklődők körében óriási érdeklődést keltett, ennek hullámai máig sem csillapulnak. A Párt kulturális „népbiztosa”, Aczél György magához hívatta és – képességeit felismerve – megpróbálta, persze sikertelenül, a maga oldalára csalogatni. Sebestyén László azonban megmaradt tisztának, függetlennek, puritán szegénynek.

Elkötelezettsége, eszmei hitvallása változatlan maradt, de magyarságszolgálatának gyakorlati terepe 1974-től folyamatosan az őstörténeti kutatásra fordult át. A történelmi gyökereket tagadókkal szemben ezek feltárását, tudatosítását tűzte célul maga elé. Újszerű szemlélete már a vitáirban is egyértelműen megmutatkozott, a következő két évtized szívszós kutatásai pedig erősítették, gazdagították ennek tudományos megalapozását, tanulmányok és cikkek egész sorában való kifejtését. A legfontosabbakat ezek közül most rendezti kötetbe a NAP KIADÓ.

⁸ Kézai Krónikájának megjelenését 1282 és 1285 közé teszik. Első magyar fordítása Szabó Károly tollából 1862-ben jelent meg Pesten.

⁹ Illyés Gyula: Gyors jegyzetek. Tiszatáj, 1974. 8. sz.

Püski Sándor hívására 1988-ban az USA-ban tett körútja során az emigráns magyarok között ismertette kutatási eredményeit, de járt Dél-Amerikában, Angliában, Svájcban is, idehaza pedig rendszeresen hívták középiskolákba, ankétokra, a Lakitelki Népfőiskolára. Bár a hivatalos történettudomány mellőzni próbálja, hatása, éppen a kérdések korábitól eltérő megközelítése miatt, maradandónak ígérkezik.

Hogyan is írta Csoóri Sándor? „Aki csak saját korában él, saját korában mozog, az a maga korához nem képes sokat hozzáadni.”¹⁰

D.Havas Gábor

Vörös Károly

(1925–1996)

Elment közülünk 1996. szeptember 24-én a hazai történetírás és kutatás nagytudású és nagyműveltségű gazdája, a jószemű és nagytudású történész-szakember, a történettudomány doktora, nyugalmazott egyetemi tanár, a Történettudományi Intézet nyugalmazott tudományos tanácsadója, aki a hazai művelődéstörténet Német László-i olvasottságú története volt. A helytörténeti kiadványok „nemzeti” lektora, a szerénység önzetlen szerzetese.

A szakma jeles művelői közül a főváros történetének volt egyik elismert és kitüntetett kutatója, aki az alapkutatás szintjén nyúlt a virilizmus kérdéséhez, a történelemtudomány mérlegeinek és terveinek, számtalan tankönyvnek a készítője, az Akadémia tudományos szakbizottságának motorja, külföldi hungarikák fáradhatatlan feltárója, akár nemzetközi konferenciák tervezetéről és előadásairól volt szó, akár pedig hazai neveléstörténeti tanácskozásokról. Ő volt egyebek mellett Középeurópa regionális történeti találkozóinak: a magersdorfi szimpozion egyik hazai agytrösztje és előadója. De a hazai jeles történész konferenciákon – a Magyar Történelmi Társulat rendezésében is – mindig megtalálható volt az előadók soraiban. A Társulat népszerű és jól szerkesztett folyóiratának: a HISTÓRIÁNAK pedig egyik világlátott és utazott szerkesztője.

Okosan feltárt és érdekes gondolatait hallgatói és tanítványai azonnal tudták hasznosítani. Nemegyszer jöttek hozzám a kaposvári levéltárba egyetemi hallgatói egy-egy regionális művelődéstörténeti téma megbeszélésére és bírálatára. Számtalan tanulmányomnak és kötetemnek volt az opponense, bírálója és lektora.

A nemzettudatot erősítő honismereti mozgalom egyik lelkes és okos tippadójával, vezető bizottságának tagjával, a mozgalom egyik szellemi irányítójával évtizedeken keresztül dolgoztam. Utoljára hazai településeink fényképgyűjteményeinek az elkészítésére tett javaslatot, amelynek a közgyűjteményi megvalósítására felkértük a mozgalomban az Új Magyar Központi Levéltárat.

Mindenki ismerte a nevét és személyét a szakmában, de a tudományos közéletben is, a honismereti mozgalom pedig a nemzettudat környezetvédelmének a lehetőségét jelentette a számára. Nem volt jobb ismerője nála a hazai közgyűjteményeknek: a levéltáraknak, a múzeumoknak, a könyvtáraknak.

Sokoldalú érdeklődésű történész volt, aki azonnal rá tudta irányítani a figyelmet azokra a levéltári forrásokra és múzeumi tárgyakra, amelyeket a téma feltárása érdekében a diszszerezenseknek kutatniuk kellett. Nemcsak a központi levéltárakat ismerte, de a vidéki levéltárak és könyvtárak gondjait, múzeumi tárgyait is. Idehaza, de külföldön is – tanúsíthatom – csaknem minden kiállítást megnézett. Az Akadémia tudományos minősítő bizottságának a munkájában aligha volt bárki is a hazában, aki több és nélkülözhetetlenebb opponensi véleményt készített, mint Ő. Filosz- és polihisztorgyanús képességével mindennek utánané-

¹⁰ Csoóri Sándor: Zbigniew Herbertről. Nappali Hold. 59. old.

zett a történelemben. Írásai, kötetei és tanulmányai remekül feltárt kutatások voltak, igen hasznosak az utókor szakemberei és kutatói számára. Kutatásaira lehetett építeni egyetemi katedrájának az előadásain is.

Súlyos és gyógyíthatatlan betegsége után barátként hadd kívánjak Neki örök megnyugvást a Jó Pásztor Nővérek Óbudai templomának urnatemetőjében – már korábban odatemetett felesége hamvai mellett. Requiescat in pace!

Kanyar József

Horváth Antal kanonok úr halálára

A Kárpátoktól keletre élő csángómagyarok elhagyott és kiszolgáltatott helyzetének egyik fő oka, hogy Moldva középkori történelmi fejlődésének összeroppanása óta nem alakulhatott ki természetes társadalmi struktúrájuk. Nem volt számottevő iparos- és kereskedőrétegük, nem voltak írástudók, később nem jött létre a körükben a polgárság, újabban pedig nincsen értelmiségük. Anyanyelvük, hagyományos műveltségük így falvaikba, sok helyen pedig már az otthonaikba szorult vissza. Ma talán néhány tucatra tehető azoknak a csángóknak a száma, akik az 1949-től 1958-ig működött moldvai magyar iskolákból, osztályokból anyanyelvükön továbbtanulva, többé-kevésbé szellemi foglalkozást űző emberekké váltak, és eközben megmaradtak szüleik hitén, nyelvén és kultúráján. 1990 óta egyre több csángó tanul közép- vagy főiskolán, egyetemen Erdélyben – esetleg Magyarországon – anyanyelvén, tehát hamarosan megindulhat a moldvai csángómagyarok – mégoly vékony – értelmiségi rétegének kialakulása, de ma még nagyon kevesen vannak azok, akik pedagógussá, lelkész-szé, vagy éppen szakmunkássá válva eljutottak az értelmiség létnek arra a Németh László-i szintjére, amit a közösségért, végső soron a nemzetért, nemzetiségért való felelősségérzet jelent.

Ezen kevesek közé tartozott a Moldvában született, Gyulafehérváron szentelt, s legutóbb Csíkszentdomokoson szolgálta Horváth Antal, akinek egész életét a szerencsétlen sorsú csángó népért érzett felelősség hatotta át. 1932. szeptember 5-én született Moldva egyik legnagyobb csángó falujában, a Bákó melletti Lujzi Kalugarban (Luizi Călugăra), ahol bár a népüket megtagadó katolikus papok több mint egy évszázada mindent elkövettek a magyar nyelv kipusztításáért, a falu túlnyomó része ma is magyarul beszél, énekel, mesél és érez. Horváth Antal gyermekkorában nem volt magyar nyelvű oktatás Kalugarban, így az általános iskola hét osztályát románul végezte. Márton Áronnak köszönhette, hogy 1947-ben ösztöndíjjal a gyulafehérvári Majláth Gusztáv Főgimnáziumba került, majd Székelyudvarhelyen érettségizett. Nem volt ez akármilyen teljesítmény a korábban román nyelvű iskolába járt, s népe sorsából következően egy nyelvújítás előtti állapotban lévő táj-anyanyelvet beszélő gyermektől, de eszének ereje és lelkének nagysága végigvezette az elkezdett úton, és 1958-ban pappá szentelték Gyulafehérváron. Szívesen hazament volna a moldvai csángó közösségekbe, hogy hirdesse az igét úgy, ahogy Jézus meghagyta volt: „minden népnek a maga nyelvén”, de a Jászvásárban (Iași) székelő püspökség feje, a többi csángó származású, Gyulafehérváron végzett lelkészhez hasonlóan, tőle is megtagadta a Moldvában való szolgálat lehetőségét. Erdélyben maradt tehát, s először Csíkszentdomokoson, majd Székelyudvarhelyen, Mezősámsondon, a Hunyad megyei Kalánba, Csíkszentimrén, s végül ismét Csíkszentdomokoson szolgált – immár élete végéig.

Elkötelezettségének, értékrendjének, szemléletének alakulásában fontos körülmény, hogy a kalugari csángó fiú tanulmányait, majd papi pályáját az a Márton Áron püspök egyengette, aki tökéletesen tisztában volt a csángók helyzetével, s világosan látta, milyen méltatlan sorsot szán nekik a román nacionalizmus szolgálatába szegődött moldvai katolikus klérus. Jelképnek is tekinthető, hogy Horváth Antal élete jelentős részét Márton Áron szülőfalujának lelkészeként töltötte. A szentéletű, soha meg nem alkuvó püspök sok tekintetben példaképe volt Horváth Antalnak, beszélgetéseink során többször felidézte szigorú, jóságos, önmagától és másoktól egyaránt kemény következetességet követelő személyiségét. A Márton Ároni-

példa adta számára az erőt, hogy a nehéz politikai helyzetben, egyre betegebb szervezetét is megzabolázva, áldozatos és korántsem veszélytelen munkával Erdélyből is szolgálja a moldvai csángó népet.

Az 1960-as évektől gyűjtötte és kutatta a moldvai csángók történelmére vonatkozó forrásokat, dokumentumokat, elsősorban azokat, melyeket a XV-XVII. század során Moldvában járt olasz, lengyel és más nemzetiségű katolikus papok küldtek jelentéseikben a Vatikánnak. Ezek a dokumentumok egyértelműen a moldvai katolikusok magyarságáról vallanak, s Horváth Antal fontosnak tartotta, hogy románra fordítva megjelentesse, eljuttassa a származásukat illetően zavaros elméletekkel kábított csángó testvéereihez, de azokhoz is, akik lelkészi munkájukat nem állják összekötni ezzel a kábítással. A dokumentumok gyűjtése és fordítása korántsem volt veszélytelen a román nemzeti szocializmus tobzódása idején, hiszen a kommunista politika – egyenruhás és reverendás segítőkivel – azon fáradozott, hogy olyan múltat hazudjon a csángóknak, amilyen jövőt szánt nekik. Horváth Antal házkutatásoktól félve a templom sekrestyéjében őrizte a kéziratait, de még így is sokat szorongott miattuk. Ez az állandó aggodás, továbbá az olyan és ahhoz hasonló, a szó legszorosabb értelmében vérlázító esetek, mint mikor szülőfaluja plébánosa megtiltotta neki, hogy szülei házassági évfordulóján, később édesanyja halálakor – akár csak kalugari otthonukban – magyar misét mondjon, nagyon megviselték az egészségét, különösen pedig a szívét.

1990 után egy ideig ő is hitt abban, hogy Romániában a csángók igazságának érvényesülése előtt is megnyílik az út. 1991. április 20-án, több más Erdélyben szolgáló, moldvai származású paptársával együtt levélben kérték a szabófalvi születésű, nevét Ion Robu formában író bukaresti érseket, engedélyezze, hogy a moldvai csángó falvakban, ahol kéri, magyarul is hallgathassanak misét. Az érsek képmutató válaszát, miszerint a csángók nem értik a magyar irodalmi nyelvet, mert nem jártak magyar iskolába, újabb levélben utasította vissza.

A moldvai csángók magyarságának évszázados dokumentumait Horváth Antal 1994-ben jelentette meg románra fordítva, tízezer példányban, *Strămoșii catolicilor din Moldova* (A moldvai katolikusok ősei) címmel. Könyvét elküldte valamennyi moldvai katolikus papnak, noha tudta, hogy tévtanokban nevelkedett embereket nem lehet egy vékony füzetnyi bizonyossággal jobb belátásra bírni. Reménykedett: talán elgondolkodnak a jobbérzésű lelkészek, hiszen ezeket a jelentéseket papok, méghozzá nem is magyar papok készítették. De nem számított arra a dühödttámadásra, amit a moldvai egyházi és világi sajtóban váltott ki könyvecskéje. Nem a benne foglaltak igazságát vitatták persze, hanem az igazság felmutatásán háborodtak fel. Vigasztalására szolgált azonban, hogy a moldvai csángómagyarok szívesen olvasták a róluk szóló írásokat. Magam is számos csángó embernek nyomtam kezébe Horváth Antal könyvét, megmutatva, mely oldalakon találunk falujukkal foglalkozó adatokat. Megható volt, mikor idős, az olvasás mesterségével még román nyelven is nehezen birkózó, de érdeklődő szellemű csángó embereknél másnap, harmadnap tintával, vagy ceruzával aláhúzott sorokkal díszítve láttam viszont a könyvet. Horváth Antal mindebből levonta a következtetést: szükség van a munka folytatására, további dokumentumok románra fordításával és kiadásával kell szolgálni a moldvai csángók igazságát. De mindinkább érezte azt is, hogy neki erre már kevés lesz az energiája, fogytán az egészsége.

1996. november elején a Lakatos Demeter csángó költő nevét viselő Egyesület javaslatára Horváth Antal is megkapta, kézhez vehette volna a Bethlen Gábor Alapítvány Márton Áron Emlékérmét. Az isteni rendelés miatt azonban már az erről küldött levélbeli értesítést sem vehette kézhez; Horváth Antalt 1996. szeptember 30-án kísérték végső, csíkszeredai nyugalóhelyére. A már megítélt Márton Áron Díj mégsem maradt gazdátlan. Ha Horváth Antal kanonok úr személyesen nem is vehette át, megilleti a Díj azt az elkötelezett, árva csángó népéért szolgálni kívánó igyekezetet, amit mint példát, örökségül ránk hagyott.

Ránk, de különösen minden mai és eljövendő csángómagyar értelmiségire.

Halász Péter

KÖNYVESPOLC

Veszprém megyei honismereti tanulmányok XVI.

„Veszprém véren épült, vérrel épült és vérrel mindenkor megtartott anyaváros.” – Padányi Bíró Márton püspök e szavakkal lelkesítette 1741-ben a vármegye nemesi felkelő seregét. Ezt a motót adnám annak a szép művű, becses kötetnek, amely a Veszprém Megyei Honismereti Egyesület gondozásában a honfoglalás 1100. évfordulójának tiszteleg. Korábban a nemrég elhunyt Hadnagy László szerkesztette a címben szereplő tanulmányokat, most Hudi József és Tóth Dezső érdeme, hogy a megye minden szögletében dolgozó helytörténészek kutatási eredményei megjelentek.

A kötet élén Rainer Pál tömör tanulmánya az Árpád-kori örökséget taglalja. Veszprém hazánk egyik legrégebb városa, ahol Szent István megyei és püspöki székhelyet alapított, s minthogy a székesegyházat Gizella királyné építtette, a veszprémi püspökök voltak a kancellárjai, elterjedt az a nézet, hogy „Veszprém a királynék városa”. A szerző ezt a pusztá feltevések közé sorolja, hiszen nem is ott székelték. Volt ugyan egy trónszékük a veszprémi székesegyházban, de az nem az államjogi koronázáshoz, hanem Európa szerzte dívó egyházi szokáshoz köthető. Mint a templom kegyurát, a királynét húsvétkor a székesegyház trónusára ültették.

Mi maradt ránk az Árpád-korból?

A szerző lényegében a következő válasszal szolgál: amit a tatár- és törökidőszak a termelési javakban és emberi életben tönkretett, vissza nem hozható. A pusztítás több évszázados hátrányt idézett elő Európa szerencsésebb térfelének fejlődéséhez képest. De az Árpádok alatt kialakult egyházi és világi szervezet, a törvénykezés és a pénzügyrendszer – kisebb módosulással – tovább élt hazánkban. Magyarország összekötő kapocs lett Nyugat és Kelet között. Honismereti mozgalmunkban tudatosítani kell azokat az értékeket, amelyeket a Magyar Királyság által összefogott Kárpát-medence népei létrehozottak. S miközben megbecsüljük más nemzetek eredményeit, Zrínyi szavaival élve ne feledjük: „Egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalók!”

Molnár Jánosné nagyszabású tanulmánya kitűnő háttérrel nyújt a milleneumi ünnepekre készülő ország belpolitikai viszonyairól. Pezsgő parlamenti élet, gyakori miniszterelnök-változást kiváltó politikai csatározások tartották lánban az ország népét. Az egyházpolitikai reformok nyomán kisarjadó egyletek és az elégedetlenkedő nemzeti-ségiék, s velük egy időben a helyzetük miatt panaszkodó mezőgazdasági és ipari munkások mozgalmá, eddig új szint vittek a társadalom életébe. Közben az ország népe készül az ezeréves Magyarország megünneplésére. Utak, hidak, közművek, iskolák épültek. Villanylámpák gyúltak az eddigi sötét utcákon és tereken. Veszprém német

ajkú falvaiban a különböző felekezetek együtt ünnepeleltek a katolikus magyarokkal.

Megyei és községi magyarákák egész sora született meg az évforduló jegyében. A tíz évszázad nevezetes eredményeinek fölelevenítése, kiváló magyarjaink példaképeit állítása: közösségi erővé, az itt élő nép összeforrasztó erejévé magasztosult.

A tanulmányok sorában figyelemre méltó Lenkefi Ferencnek a Veszprém megyei falvak török utáni betelepítését bemutató dolgozata. Helységről helységré menve megismerhetjük a telepítések körülményeit, sajátosságait, birtokosait, a különböző felekezetek befogadását. Helytörténészeknek csemegéül szolgál e munka, akárcsak Hudi Józsefnek a mentshelyi kuriális község 1764. évi szabályrendeletének megszületéséről és gyakorlati életbe ültetéséről szóló kitűnő cikke. Az említett község a feudalizmus kései századaiban irigylésre méltó szabadságot élvezett: maga határozta meg önkormányzatát, valamint a termelés és a mindennapi élet rendjét. A szerző érdekes képet fest az ún. agilis réteg kialakulásáról: vidéki parasztfajak nőül veszik a szegénynemesi családokban felnövekvő, eladósorba került lányokat, így a férjek részt kérhetnek a falu önkormányzati hatalmából.

Ugyancsak Hudi József tollából olvashatunk a veszprémi „krónikák” körül kialakult nézetekről. Bemutatja, hogy kik és meddig jutottak el Veszprém történetének feltárásában. Lichtneckert András ugyanehhez a témához kapcsolódva bemutatja Horváth János Rövid leábrázolás kezdetű kéziratát, melyet méltán tekinthetjük a veszprémi „öskronika”-nak, olyan munkának, amely Veszprém szabad királyi város rangjának bármi áron való elnyerését célozta.

1913-ban került sor a veszprémi 31. honvéd gyalogezred megalakítására. Lakó István vállalkozott a 10. isonzoí csata heroikus küzdelmeinek megörökítésére. Adatokban gazdag tanulmányából kiténik, hogy a veszprémi baka hogyan állta a sarat a legkritikusabb helyzetekben is. A csaknem kilencezer hősi halott és megsemmisíthetetlen sebesült, hadirokkant emlékére a város szobrot emelt. Az ötvenes évek elején egy politikai tiszt utasítására megconkitották az emlékművet.

A kötet – P. Miklós Tamás tollából – bemutatja Pauler Tivadart, a tanárt és politikust. Az életrajz rovatban olvashatjuk Hudi József Hadnagy László néhai egyesületi elnök temetésén elhangzott, valamint az általa összeállított nekrológot. Körmendy József érseki levéltár-igazgató a veszprémi Gizella Királyné Múzeum nemrég elhunyt megalapítójáról Márton Antal kanonokról emlékezett meg.

A 200 oldalas kötet Veszprém megye helytörténeti bibliográfiájával zárul. Az 1991-1994 közti kiadványokról Tóth Dezső könyvtáros-helytörténész készítette 251 tételes leltárt. Ugyanő folytatta a kéziratos helytörténeti művekről közreadott bibliográfiát, melyet e kötetben a 3710. tétellel zárt le.

Az általános pénztelenség szorításában, rosszkedvű világunkban, a szellemi pusztásodás fojtogatásában különös elismerés illeti a kötet szerkesztőit és a kiadás költségeit vállaló Veszprém megyei közgyűlést. (Veszprém, 1996.)

Dr. Szilágyi Mihály

KERESZTES GYULA:

Vásárhelyen vásár tartatik...

Nem sokkal azelőtt jelent meg a debreceni Hajdú-Bihari Napló hasábjain Kós Károly nekrológunk, hogy Keresztes Gyula könyvét kezünkbe vehettük. A nekrológ egy, a szerkesztő által a szövegből kiemelt résszel, mint címmel jelent meg: Kós Károly kerülte az elméletieskedést... Ez a vélemény Kós értékes munkássága egészére és benne az árucseréről, a vásároktól írt alapvető fontosságú tanulmányaira is vonatkozik. Ha nem is olyan mereven, szigorúan, mint ahogy az ebből a kiragadott szövegrész-cimből kitűnhet. Viszont elmondhatjuk ezt tanítványai, a Népismereti Dolgozatokba „beszervezett” és „beszerkesztett” gyűjtői, munkatársai tevékenységére is; köztük a számos vásárismeretésre, vásárléírásra is. Keresztes Gyula munkája – a marosvásárhelyi vásároktól – is ezek közé a munkálatok közé tartozik, még akkor is, ha terjedelmesebb, részletesebb, jobban felépített-szerkesztett és főleg illusztrált, mint az előbb említettek. Keresztes Gyula könyve rendkívül jó, aprólékos, bár furcsa ellenmondásként ugyanakkor összefoglaló, összegező leírása is a székely főváros, Székelyvásár vásárai döntően százdafordulói viszonyainak, képeinek.

Keresztes Gyula eléggé nem dicsérhető módon terjedelmes földrajzi-történeti bevezetővel kezdi mondanóját, amelyet nagy többségében saját helyi-, helyismereti tájékozottsága, valamint megfigyelései alapján állított össze. Bár természetes, hogy munkájában igen jelentős a helytörténeti irodalom forrásként való felhasználása is. Itt kívánkozik megjegyezni, hogy a furcsa módon elég szerény Marosvásárhelyen foglalkozó helytörténeti irodalomjegyzék nem említi Marosvásárhely egy, véleményünk szerint jó, sőt nagyon is jó, éppen az árucserére, a vásárookra is nagy figyelmet fordító, bölcsészdoktori disszertációnak készült földrajzi összefoglalást; a marosvásárhelyi származású Orbán István sárospataki tanár 1943-ban kiadott Marosvásárhely földrajza című munkáját. Ennek két oka is lehet. Először is az, hogy szerzőnköz nem jutott el ez a szerény, Sárospatakon kiadott könyv; másodsor pedig az, hogy – egyébként jogosan és helyesen – meglegedett az egy évvel korábban, a város gazdaságföldrajzával, kereskedelmével is behatóan foglalkozó M. Kiss Pál-féle Marosvásárhely története című monográfiával. Be is érthette, mert M. Kiss Pál munkája minden tekintetben kitűnő, minden vonatkozásban jól, gazdaságon tájékoztató munka. Többek között Marosvásárhely vásárait-piacait, árucseréjét, illetve kereskedelmét illetően is. Egyébként Keresztes Gyula irodalmi tájékozódása során azon klasszikus helytörténeti munkákra (Benkő Károly: Marosvásár-

hely Sz. K. Városa. 1862. Kézirat.; Orbán Balázs: A Székelyföld leírása... IV. kötet. Marossszék. 1870.; Biás István: A marosvásárhelyi céhez történetéből. 1902.; Szentgyörgyi Dénes: Marosvásárhelyi lexikon. 1912. stb.) támaszkodik, amelyek minden más erdélyi, vagy közelebről székelyföldi-marosvásárhelyi történeti-helytörténeti feldolgozás alapját képezik. Irodalmi tájékozódását nagyban elősegítették azok az összeállítások, amelyeket az erdélyi történetek, helytörténetek, táj- és helységleírások, úti beszámoló, útirajzok szemelvényeiből állítottak össze. Sajnos, irodalomjegyzékéből kivethetően magyarországi anyagot alig használt, s ha mégis, akkor néhány korábbi klasszikusról esik csak szó.

Keresztes Gyula munkáját végül is etnogeográfiai indítású történeti néprajzi munkának vehetjük. Mindvégig figyelemmel van a kérdéskör társadalmi összefüggéseire, a településföldrajz társadalmi kötődéseire. Mindjárt, indításában is azzal foglalkozik, hogy elhelyezi a marosvásárhelyi települést a középkori erdélyi városfejlődés keretében. Eljut a mezőváros jelentőségének felismeréséig, főleg éppen a vásárokkal-piacokkal kapcsolatosan. A továbbiakban Marosvásárhely történetét vázolja fel, négy alfejezetet összefogva egy közös fejezetcím – Marosvásárhely történeti vázlata – alatt. Ezek az alfejezetek szorosan a vásártartó Marosvásárhely, már a koraközépkorban jeles vásárhely, társadalomnéprajzi szempontú történetéről szólnak: A város neve, A város fekvése, A város kialakulása és a Kiváltságok és rendeletek a vásárok tartására, a céhek szerepe nagyon is beszédes (al-)címeiken.

A többi fejezet kimondottan néprajzi irányultságú feldolgozás. Már akkor is és abban a következő fejezetben is, amikor A vásárok szerepe, jelentősége, elnevezései című fejezetben, részben funkcionalista megközelítésben mutatja be Marosvásárhely árucseré-kapcsolatait, árucseré-alkalmait, amelyekkel mellesleg az egész település – az alföldi Hódmezővásárhelyhez hasonlóan – a nevet is kapta. Szorosan ehhez a fejezethez kapcsolódik a következő fejezet, amely topografikusan és névtanilag méri föl Marosvásárhely árucseré-, vásár- és piachelyeit, Vásárterek, piacok fejezetcím alatt.

Ez a fejezet jó bevezetés a könyv további fejezeteihez, amelyek azután már kimondottan néprajzi leírások. A vásár előtt összefoglaló fejezetcím alatt négy alfejezetben meglehetősen nagy részletességgel a vásárvásár, az előkészületek munkálatairól szól a Készülődés a vásárra, az Utazás, a Megérkezés és Piacra menetel, helyfoglalás alcímeiken. Ezekben az alfejezetekben esik szó az árucseré-vásár olyan fontos jellemzőiről, mint amilyen az árucseréhez, a vásártartáshoz kapcsolódó közlekedés-szállítás, a vásározókörzet és a vonzáskörzet, valamint az ezekhez a tényezőkhöz kapcsolódó vásári életmódok – fuvaros-fuvarosság, hajtó-hajcsárság, kofa és kupec-vásári kiskereskedelem, vendégfogadás-csárdák, beszállók, koresmák, vendéglők stb. – felvázolása. Ezt a szép összefoglalást magának a vásárnak az ismertetése követi, az intézmény működésének bemutatásával-leírásával A vásárok menete és leforgása címmel.

Ezt követően úgy tűnik, mintha a szerző kiköz-kenne a logikus tárgyalásmód keretei közül, mert következő fejezetként egy befejező jellegű, elvi jelentőségű részt közöl. A vásárok társadalmi jelentősége címmel. És csak ezután közli az előző fejezetekhez szervesen hozzátartozó, A vásárok után címet viselő fejezetet. Véleményünk szerint ezt a két fejezetet fel kellett volna egymással cserélni és a vásárok menetének, leforgásának egészét ismerető fejezetek közlése után kellett volna, mintegy tanulságként, összegezésként beszélni a vásárok társadalmi jelentőségéről.

A vásárok után című fejezet világosan, logikusan, következetesen fejezi be azt a több fejezetből álló leíró részt, amit a Vásár előtt című, több részből álló fejezet vezetett be. De különben is érdekes Keresztes Gyula könyvének ez a fejezete. Szinte nem is hinnénk, hogy mennyi minden tennivaló, elintéznivaló van még a vásárok után. Mind az eladóknak, mind pedig a vevőknek össze kell pakolniuk, haza kell menniük, magukkal kell vinni a megvásárolt árut (a vevőknek), mind a megmaradtakat (az eladóknak). Mérleget kell csinálniuk arról, hogy általában jó, vagy rossz volt-e az a vásár, amelyiken résztvettek. De nemcsak általánosságban fogalmazódik meg az, hogy jó vásáron voltak-e vagy sem, hanem egyénileg is. A vásárok után merül föl sok kérdés, mint például a kárterítés kérdése. Ilyenkor beszélnek a vásári csalásokról, az árak alakulásáról, az árúbőségről, illetve az áruhiányról; a mérés, a fizetés módozatairól. Ilyenkor kerül sor az áldomásra és még sok minden másra, amire a vásár tartama alatt nem volt ideje, módja a vásárokozóknak. Talán éppen ezekben a vásár utáni tevékenységekben mutatkozik meg legjobban a vásározők társadalmi tagolt-sága, ha másban nem, abban bizonyosan, hogy helybeli, vagy idegen vásározókról van-e szó.

Ami pedig a vásárok társadalmi jelentőségét illeti, elmondhatjuk, hogy a szerző is világosan látja a vásárok sokoldalú társadalmi szerepét, jelentőségét. A vásáralakulásban meghatározó szerepet tulajdonít a mezővárosi kézműves-céhes, illetve kisiparnak úgy is, mint a polgárosodás és az urbanizáció alapjának. Inkább a vásárok integráló szerepére utal, bár például a marosvásárhelyi vásárok esetében kevés szó esik az interetnikus kapcsolatokról. A mezőgazdasági árutermelési terményei, áruai szinte kizárólag „behozatalként” kerülnek a város piacaira, vásáraitra kihasználva a város köré kialakult, részben specializált termelői körzeteket, falvakat. Nem egy esetben távoli termelői közösségeket is. Keresztes Gyula érdekes és értékes utalásokat tesz könyvében a marosvásárhelyi vásárok és piacok és az iskolák, a tanulóifjúság, illetőleg a vásárok, piacok és a katonaság, a városban állomásozó katonaság között. A közlekedés-szállítás „forradalma” Marosvásárhelyen is „kitermelte” a maga elég széleskörűen összetett és rétegzett közlekedési szakember-rétegét (vasutasok, hozzájuk kapcsolódóan a postások stb. csoportja). Végző soron Keresztes Gyula munkája is a vásár, a marosvásárhelyi vásár legfőbb társadalmi tartalmának, a marosvásárhelyiek belső- és külső kapcsolatainak megteremtését, folytonos erősítését, esetenkénti kiszélesítését a gazdasági-,

társadalmi- és kulturális feltételek átalakulásának megfelelő változását, változtatását tartja.

A Befejezésben szerzőnk szépen összefoglalja, hogy a régi vásároknak vége, maguk az oly sok emléket idéző régi piac- és vásárterek is eltűntek; beépítették, parkosították őket. De „a régiek helyett új piactereket létesítettek a lakótelepek közelségében vagy azokon belül. Egy nagyméretű piac-tere van a városnak, a Cuza Vodă és az Új utcák között elterülő belső területen. Itt tartják a napi, a heti- és az országos vásárokat, melyeken az árusok és a vásárlók száma kicsi. A zöldség- és gyümölcsfeléket sok száz kilométer távolságról autóval hozzák az üzletelő idegenek. Az állatvásárok mérete sem a régi, a kisállatokat (bárny, major-ság) a napi piacra asztalán kínálják”. Bárhogy van is, mindez végző kicsengésében azt bizonyítja, hogy egyetlen közösség, a marosvásárhelyi sem lehet el folyamatos, rendszeres, a mindenkori életmódhoz igazodó, ugyanakkor az életmódok kialakulását, változását döntő módon befolyásoló, valamint számos alapvető és objektív, azaz megváltoztathatatlan gazdasági-, társadalmi- és kulturális hagyományt is hordozó árucsererealkalmak, intézmények, például vásárok nélkül.

Egyben ezek a hagyományok a biztosítékok a vásárok, a népi árucseré, a kérdéses közösség belső- és külső kapcsolatait egyaránt éltető, további fejlődésének, alakulásának. Végző soron ezeket a kapcsolatokat magyarázzák a könyv praktikus, ezek után következő fejezetei: a Bibliográfia, a Jegyzetek, a Régi mértékegységek, az Utca, terek névjegyzéke és végül a Helynévjegyzék. Itt hívjuk fel a figyelmet (csak zárójelben!) egy sajnálatos, kizárólagos sajtóhibának nehezen vehető hibára. A Bibliográfia című fejezetben, a 105. lapon ez áll: Dr. György István: Magyarfalu – magyarház. Bp. 1948. Itt nyilvánvalóan Györfy István: Magyarfalu – magyar ház című, 1943-ban kiadott tanulmánygyűjteményéről van szó.

Úgy gondoljuk, meg kell köszönnünk Kertész Gyulának, hogy a Kárpát-medence egyik legkiemelkedőbb vásárhelye, Marosvásárhely vásáraitól ezt az érdekes és értékes; új ismereteket is közlő és feldolgozó, tehát tudományos; ugyanakkor érdekesen előadott, megírt, olvasmányos, tehát közművelődési célokot is szolgáló, végző soron néprajzi vásár-vásárhely monográfiáját megírta. (Kriterion, Bukarest, 1996.)

Dankó Imre

Győr-Moson-Sopron megyei kiadványok

Közülük néhányat már ismertett a Honismeret, 1995-ben azonban oly szép számmal jelentek meg, hogy most a többiek áttekintésére egy összefoglaló szemlében vállalkozom.

Az első csoportba idegenforgalmi kalauzokat és képes helységismertetőket soroltam. Horváth Gábor Kis győri kalauz-a valószínűleg szerzői kiadásban jelent meg, s az amit a címében ígér. Bevezetőül Győr történetét foglalja össze dióhéjban, majd sorban bemutatja a belváros, Nádorváros, Révfülszabadság, Gyárváros és az új városrés-

szek műemlékeit, fontosabb épületeit, szobrait. Kiteint Győr közvetlen környékére is. A grafikákkal és fotókkal illusztrált keskeny, vékony kötet tömör összefoglalás, zsebben is elfér. Hasonló célt szolgált Albert Tibor Soproni városkalauz című terjedelmesebb munkája, amelyet a Bethlen Gábor Könyvkiadó jelentetett meg. Első része Utcák, házak, terek, emlékek címmel a műemlékeket mutatja be, ezt követi az a szubjektív várostörténet, amely lírai, filozófiai töprengések, gondolatok, esszéyszerű írások sorával ábrázolja az író viszonyát szeretett városához. A kötet befejező része hasznos adattár: múzeumok, gyűjtemények, kiállítások, színház, mozi nyitvatartási ideje, istentiszteletek rendje, szállodák, éttermek, kávéházak címe, közlekedés, gyógyítás, cégek, sport, irodalomjegyzék. Az illusztrációk között fotók egy része eredeti, nem szokványos ábrázolás. Winkler Gábor Sopron című útikalauzát Budapesten jelentette meg az Adwest Kereskedelmi és Szolgáltató Kft. A neves építész magyar és német nyelven ismerteti Sopron és környéke földrajzát, történetét, műemlékeit, és az előbbi kiadványhoz hasonlóan idegenforgalmi tudnivalókkal zárja a Duics Pál szép, színes fotóival és térképekkel illusztrált könyvét. Nagyon szép kiállítás a Pannonhalma régi levelezőlaponok című Budapesten megjelent album. A milleniumára készülő főapátság háromszáz éves gyűjteményéből közel 133 képet, főként levelezőlaponokat 1897-től a közelmúltig. Ezek bemutatják a Géza fejedelem által alapított monostor értékeit: épületeket, kertek, könyvtárat, levéltárat és műalkotásokat. Sopron Anno – ahogy a festők látták a címe annak a gyönyörű kötetnek, amelyet a Fekete Cédrus Könyvkereskedés adott ki Sopronban magyar-német-angol nyelven. A csaknem száz színes ábrázolást a képeket válogató Askercz Éva művészettörténész vezető tanulmánya után Michel Zakariás 1700-ból való Sopron ábrázoló rézmetszete indítja, ezt követik a soproni köz- és magángyűjteményekből származó céhlevelek, rézkarcok, akvarellek és olajfestmények.

A néprajzi munkák ismertetését egy a pedagógiában is jól használható kiadvánnyal kezdjük, amelyet a győri Hazánk Könyvkiadó jelentetett meg dr. Timaffy Lászlóné szerkesztésében. Az esztendő nevelő munkája keresztény szemmel a néphagyományok tükrében címmel. Összeállításukban a Győri Keresztény Óvodai Munkaközösség tagjai az egyházi év jeles napjához fűződő – főleg kislaföldi – hagyományokat, imákat, szentek életéről szóló történeteket, verseket, köszöntőket, rigmusokat, szólásokat, énekeket és szakrális népi hagyományokat (lucázás, betlehemezés, stb.) közzé tesznek havi bontásban, szépen illusztrált, izléses kiállítású kötetben. Már évtizedek óta élt kéziratban Barsi Ernő Népi hagyományaink iskolai és amatőr színpadon című terjedelmes munkája, amelyet ugyancsak a győri Hazánk Könyvkiadó tett közzé. A főként dunántúli, de borsodi, szlavóniai, erdélyi, felvidéki, burgenlandi és kárpátaljai gyűjtésből származó gyermekjáték-összeállítások és népszokások (legényavatás, lakodalom, szüret, aratás, ünnepek, stb.) azt a célt szolgálják, hogy színpadon történő felújításukkal biztosítsák a hagyományok továbbélését. Párbeszédessé szöve-

gek, játékok, dalok és kották egyaránt helyet kaptak a kiadványban, amelynek szerzője pontosan közli a gyűjtés helyét, idejét és az anyag közlőit is. Barsi Ernő Abdai néphagyományok Kaszás Ferencné emlékezetében című művét Abda Község Önkormányzata adta ki az Országépítő Alapítvány támogatásával. 1966-ban a XIV. Országos Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtőpályázaton első díjat nyert a pályamunka, amely az abdai születésű Kaszásnének a község múltjával kapcsolatos történeteit, régi abdai népszokásokat és száz dalt (népdal, népies műdal, gyerekdal) tartalmaz kottákkal.

Településeink közül egyre több törekszik arra, hogy történetét vagy múltjának bizonyos részleteit közzé tegye. Ha erre nincs alkalmas szerző vagy munkaközösség, akad kiadatlan kézirat vagy valamikor nyomtatásban megjelent, de ma már hozzáférhetetlen kiadvány. Bánygyszóvát Önkormányzata Nagy Gyula Bánygyszóvát és vidéke. Falutörténet és néprajzi hagyományok című művét a győri Hazánk gondozásában tette közzé. Az egykori bányogi plébánosnak a Soproni Hírlapban 1932-1940 között megjelent néprajzi, régészeti, történeti és vallástörténeti cikkeket dr. Timaffy László szerkesztette könyvvé, és ő írta a bevezető tanulmányt is. Németh Judit Lébény története és jelesnapi szokásai címmel adta közre többéves gyűjtő- és kutatómunkájának eredményét, amelyet a Hazánk Könyvkiadó jelentetett meg. A Lébényben született pedagógus faluja földrajzának, élővilágának, történetének és jeles templomának ismertetése után az esztendő néprajzát foglalja össze. Munkáját irodalomjegyzékkel, az adatközlők névsorával és húsz fényképpel zárja. Már a címe elárulja, hogy milyen alkalomból jelent meg az Emlékkönyv Abda község áttelepülésének és temploma felszentelésének 150. évfordulójára 1845-1995 című településtörténet, amelyet a község önkormányzata adott ki Somogyi Éva és Figler András szerkesztésében. A Rábca áradásaitól sokat szenvedett és új helyre települt falu templomát 1845. augusztus 20-án szentelték föl. Ennek évfordulóját ünnepelték a község történetét, értékeit az újkortól napjainkig bemutató tanulmánygyűjteménnyel, amely gazdag adattárral zárul.

Fontos, de szűk területet tárgyal Karácsony István Darnó és Zseli községek katolikus népiskolai oktatása, az iskolaszék szerepe a népoktatási törvény végrehajtásában (1868-1948) című tanulmánya Darnózséli község kiadásában. A címben jelzett téma részletes tárgyalását mellékletek egészítik ki: jegyzőkönyvek, kimutatók, levelek, szerződések, kinevezési okmányok, püspöki rendszabályok és fényképek. Győr Megyei Jogú Város Sportigazgatósága jelentette meg Gönczöl László Győr-Moson-Sopron megye sport- és olimpiatörténeti kronológiája 1896-1945-ig című adattárát, amely címével ellentétben 1881-gyel kezdődik a Magyaróvári Torna és Vívóegylet alakulásával. Az anyaggyűjtés nem terjedt ki a történeti megyékre, s a tételek 99%-a Győrre, Sopronra és Mosonmagyaróvárra vonatkozik, rajtuk kívül csak Csorna és Fertőszentmiklós szerepel még a dátumok között.

Örvendetes jelenség, hogy középiskoláink egyre nagyobb számban ismét évkönyvekben számolnak be végzett munkájukról. Ezeknek megvannak a hagyományos műfaji sajátosságai: közlik a tanév eseményeit, a tanárok és tanulók névsorát, az iskola egységeinek adatait stb. A Czuczor Gergely Bencés Gimnázium Évkönyve az 1994-95-ös tanévről az iskola fennállásának 369. és Jedlik halálának 100. évében című jelentést Németh Lőrinc szerkesztette a nagymúltú győri iskoláról, s mint címéből is kiderül méltatás található benne a neves fizikusról is. Egy másik neves és régi soproni iskola számadása a Berzsényi Dániel Evangélikus Gimnázium (Líceum) Évkönyve az 1994/95. tanévről az iskola fennállásának 438. évében címmel jelent meg Lampérth Gyula és Horváth Edit összeállításában. Az újrainduló felekezeti iskola a folytonosság megteremtése érdekében közli a Líceum történetét, és pótlásokat az 1947-től 1956-ig terjedő, a megszüntetést megelőző időszakról. Először jelentetett meg évkönyvet az 1948-ban államosított mosonmagyaróvári kegyesrendi gimnázium jogutóda A mosonmagyaróvári Piarista Általános Iskola és Gimnázium Évkönyve 1994/95. Az iskola fennállásának 256. évében címmel Pályi Gábor szerkesztésében.

Három történeti kiadványt bocsátott ki tavaly Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára. Gecsenyi Lajos Győr vármegye nemesi közgyűlési és törvénykezési jegyzőkönyveinek regesztái. II. kötet 1617-1626 címmel 707 fontos forrást adott közre bőséges jegyzetekkel, név- és tárgymutatóval. Horváth József Győri végrendeletek a XVII. századból I. 1600-1630 címmel egy három kötetre tervezett sorozat első részében 102 db magyar nyelvű végrendeletet közöl időrendben, modern átirásban, név- és tárgymutatóval és értékes bevezető tanulmánnyal. Néma Sándor A győr-sokoróaljai szőlővidék hegyközségi törvényei 1672-1825 című munkájának bevezető tanulmányában az e tájon a római időkbe visszanyúló szőlőtermesztés történetét foglalja össze, ezt követően II táblázatban birtokösszeírásokat és tulajdonosokat, majd 22 szőlőhegyi rendtartást közöl a XVII. század végétől a reformkorig.

Honvári János Kis magyar ipartörténet. A győri szeszgyár története (2. átd. kiad.) című, alapos és részletes tanulmányát a budapesti Glórai Kiadó jelentette meg a privatizáció előtt álló üzemből, amely ma Győri Szeszgyár és Finomító Rt. néven a hazai alkoholfiac legnagyobb szereplője. A szerző a XIX. századi Győr leírása után az alkoholkészítés történetét tárgyalja dióhéjban, majd az 1884-ben alakult Győri Szeszgyár történetét egészen napjainkig.

Két, évek óta több-kevesebb rendszerességgel megjelenő, színvonalas periodikáról kell még szólnom. Az Arrabona 34. A Xántus János Múzeum és a Győr-Moson-Sopron megyei múzeumok évkönyve című Domonkos Ottó és Némethné Jankovits Györgyi szerkesztette vaszkos kötet kilenc történelmi, néprajzi és művészettörténeti tanulmányt tartalmaz, melyek mindegyike szorosan kötődik a megye területéhez. Győri Tanulmányok 16. címmel jelent meg Győr Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatalának kiadásában az a tuda-

mányos szemle, amelyben helytörténeti tanulmányok, nekrológok, évfordulók és recenziók kaptak helyet. Az Életutak, életművek rovat írásai a 75 éves Barsi Ernőt köszöntik.

Egykor becses források lesznek a napjainkban szervezett tudományos konferenciákról, szimpóziumokról, szakmai vándorgyűlésekről szóló összefoglalók. Közülük most csak egyet említünk: Győr-Moson-Sopron megyei Orvos- és Gyógyászati Napok. Sopron, 1995. november 9-10-11. címmel Sopronban adták közre a tudományos ülés-szak 171 előadásának tömör kivonatát.

Tuba László

BÁNKINÉ MOLNÁR ERZSÉBET:

A Jászkun Kerület igazgatása, 1745-1876.

1995 tavaszán és nyarán a jászkun települések ünnepségsorozattal emlékeztek meg a redemptio (önmegváltás) 250. évfordulójáról. Szerencsés időzítéssel, ezekben a hónapokban jelenhetett meg a kiskunfélegyházi levéltáros szerző kötet, amely több, mint egy évtizedes kutató munkájának kandidátusi összegzése.

A kiváltságokkal rendelkező Jászkun Kerületről korábban megjelent történeti munkák a téma egészét általánosan, vagy egy-egy részterületet dolgoznak fel. Csak példaként, a múlt század második felében megjelent Gyárfás István négykötetes, alapiradalomként ismert könyve, a jászkunok történetét okleveles források felhasználásával mutatja be 1686-ig, a közigazgatást éppen csak érinti. A frissebb irodalomból válogatva, Kiss József, Bagi Gábor igen fontos és rendkívül alaposággal megírt munkái más időhatárokkal és témaválasztással tárgyalják az adott témakört. A Jászkunság közigazgatásának történeti kutatása ez idáig fehér folt volt. Az állam- és kormányzattörténet, sajátos jogállásánál fogva, külön fejezetként kezeli a kiváltságos területek (Hajdúság, Szepesség, határőrvidék, Jászkunság) társadalmi életének, viszonyainak vizsgálatát. A Jászkunság, mint régi kiváltságokkal rendelkező egység, a közigazgatás szempontjából is, hasonlóságaiival és különbözőségeivel ágyazódik be az egész ország igazgatási gyakorlatába.

Az érintett korszak önkormányzati életének kiindulópontja és a legfontosabb meghatározója a redemptio volt. Az örendelkezési jog visszaszerzése nélkül nem kerülhetett volna sor a kor követelményeit követő rendezett közigazgatás kialakítására. A társadalmi élet minden területére hatott az önmegváltás módja. A jogokkal együtt megszabta a jászkun polgár kötelezettségeit is, ezzel megteremtette a redemptus – irredemptus társadalmi rétegződést.

A most megjelent kötet hat nagy fejezetre bontva tárgyalja a témát. Az első szerkezeti egység ismerteti a kerület történetileg kialakult viszonyait, a redemptioval és következményeivel bezárólag. Külön fejezetet szentel a szerző a jászkun társadalom elemzésére. Sokrétű ez a társadalom, de fő sajátossága, hogy szabad emberek alkotják, akik autonómiájukkal, választott vezetőikkel képesek

voltak saját sorsuk irányítására. A politikai jogokat, a kiváltságok értelmezését a birtokolt föld mennyisége szabta meg, ez jelentette a korlátokat is.

A következő fejezetek időhatárookra bontva, teljes részletességgel tárgyalják a jászkun közigazgatás szervezetét: a kezdetektől az 1848-as áprilisi törvényekig -1848-ban – szabadságharcotól a kiegyezésig – 1867 és 1876 között. Az időhatárok mind olyan fordulópontot jelentenek, amelyek, ha nem is gyökeres átalakulásra, de változásokra, sokszor kompromisszumokra kényszerítették a hagyományos közigazgatási gyakorlatot. Az 1876-ban életbelépő területrendezési törvény alapjaiban alakította át a Jászkun Kerület addig megszokott önálló igazgatási egységét. A Jászkun területén Jász-Nagykun-Szolnok és Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye osztozott, Dorozsmati Csongrád vármegyéhez csatolták. Az igazgatási-területi átrendezés az önállóság megsemmisülését jelentette, bár az új törvényhatóságok és a szokásjog valamit megőriztett.

A kötetet részletes bibliográfia, a könnyebb áttekinthetőséget szolgáló táblázatok, és a jászkun települések címerai zárják.

A nagyszámú eredeti forrásanyag felhasználásával született munka ezután nélkülözhetetlen szakirodalomként tartandó számon. Nemcsak a történészek, de a társadalomtudomány más szakterületével foglalkozók is használni foghatják az adott témakör kutatása során. (Szolnok, 1995.)

Törökne Gémes Tünde

KALLÓS ZOLTÁN:

Ez az utazó levelem

Kallós Zoltán Balladák új könyvében 257, eddig még nem publikált folklór szöveget tett közzé, melynek dallamait a mellékletként megjelenített nyolc kazetta tartalmazza. Néhány kivételtől eltekintve mind csángóktól gyűjtötte Moldvában és Gyimesben. A könyv bevezetőjében Diószegi László röviden szól Kallós Zoltán eddigi tevékenységéről. A millicentenáriumi évben őt érte a megtisztelő kitüntetés, hogy folklorista tevékenységéért Kossuth-díjat kapott, és 70. születésnapját a közös ünneplések sora tette emlékezetessé. A három kiadást megért Balladák könyve mellett több gyűjteménye, tematikus kiadványa, tehetséges énekesekről szóló monografikus kötete jelent meg, emellett a hanglemezek, kazetták révén gyűjtősei országon innen és túl, sőt a tengeren túl is ismertek.

A magyar népballada megismerésében Moldvának jelentős szerepe van. Eddig a köztudatban úgy él, hogy a székely balladák felfedezésével kezdődött a magyar népköltészet eme ágának megismerése. De tudnunk kell, hogy az 1830-as években Moldva is szerepelt a felfedező magyar területek között. A népi kultúra felé forduló érdeklődés a közeli és az eldugott, és távoli, ún. „Isten háta mögötti” tájakra egyaránt kiterjedt.

A történelem kerekét nem lehet visszafordítani, még ha tudjuk is, hogy a klasszikus szépségű balladák közül a Kádár Kata történetét megéneklő, vagy a meggyilkolt pakulárról szóló, illetve a nagyhegyi tolvaj gyilkosságát hirdető, továbbá a kegyetlen anyós által megölt Merinka balladát Petrás Ince jegyezte fel először. Ugyancsak nála találjuk az anyai szeretetlenséget megfogalmazó Budai Ilona, illetve az anyját fel nem ismerő lány, gyermekét eláruló anyag tragédiáját balladába öntve és a csodálatos mennybe vitt lány történetét, amelyek újabb változatait most Kallós Zoltán tárta elénk.

Ma, a gyorsuló időben, a felgyorsult társadalmi változásokat élő embereknek is elszorul a szívük, amikor az általános emberi érzéseket kifejező balladák felhangzanak. Pl. az idegen katonák elől az édesanya elrejtő a lányát, ládába zárja, de „77 katoná, egész kompánia” kínozni kezdte, és végső kínjában, haláltól való félelmében elárulja, hova bújtatta. Ilyenkor a nehéz átok nem maradhatott el:

*Anyám, édesanyám,
az Isten engedje meg,
az Isten engedje meg,
a nyitvek egyék meg!*

Az életnek egyetlen mozzanatát éneklő meg a ballada, azt, amikor a fennálló renddel vagy törvénytelenességgel szembenállva a hősnek buknia kell. Halála nem egyszerű elmúlás, hanem méltatlan, igazságtalan, kegyetlen, véres, elborzasztó halál. A diszonzancia a legegyszerűbb szavakban tárulkozik elénk, így a bonyolult lelki világ, világos egyszerű kijelentések közötti feszültség elég ahhoz, hogy átéljük a régi valóságot, valósággnak vélt történelmet.

Az idegennel való szembenállás, az idegen érkező, az idegen erkölcs megjelenése, a távoli világba való kényszerű eltávozás, ezek és más ehhez hasonló témák térnek vissza a tragikus hangvételű csángó balladákban. Nem csoda, ha Kallós Zoltán első magyarországi cikke is e témakörben hozta a legnagyobb meglepetést. Ismeretlen balladák Moldvából című írása felkeltette a szakemberek érdeklődését. Azóta mindig nagy öröm, ha újabb adatokkal, újabb gyűjtésekkel örvendeztetni meg mindazokat, akiknek van érzékük az archaikus szépségek befogadására.

A balladák az emberi élményt a török időkre visszavetítik, vagy éppen a hosszú katonáskodási időkre aktualizálják. Ebből a gyökérből fakad az odüsszeusi történetre emlékeztető esküvőre hazaérkező kedves balladája, Györgyike és Ilonacska története. Györgyike a háborúba vonulás előtt „szavát veszi” kedvesének, hogy megvárja. De három év hosszú idő, és az otthon maradt esküvőre készülnek, amikor váratlanul megjön a régi szerető. Az esküszegő lányon az átok súlya beteljesül, meghal. Követi a halálba a kedvese is. Testük fölött kinyúló rózsza azonban összekapcsolódik, hirdette Tristán és Izolda példáját, hogy az igazi szerelem a halálon túl is él, diadalmaskodik a földi életen. A boldog összetartozást az egymásba kapcsolódó virág (Krizsa János szavával élve: kápóna virág) ezt mindenki számára egyértelmű-

vé teszi. Hasonlóképp alakul a ballada a kegyetlen anyós által meggyilkolt menyecskéről szóló balladában. Itt az ifjú férj anyjára bízva fiatal feleségét, de hosszú katonaságból visszatérve csak a sírhegyét találja. Kedvese nélkül ő sem tud élni, és a halálon túli szerelem virága az anya ítéletét bírálja felül.

A Balladák új könyve elbűvöl bennünket a változatok sokféleségével. A Három árva balladájának 25 változatát találjuk meg, mintegy bizonyítva, hogy az egész közösség ismeri. Korábban a kiadványok csak egy-egy szöveget közöltek. Kallós bátran egymás mellé tette a régebben gyűjtöttekhez az újabb feljegyzéseiket. Így minden eddigénél nagyobb repertoár kerülhet a kezünkbe. Nagy érték ez, bizonyítja egy nép tudását, szóbeli műveltségének változatosságát, a sokféle éneklési módot, variálható képességet, éneklési igényességet.

A kötetben szereplő keservesek a balladák édestestvérei, Moldvából, mások Gyimesből valók.

A keserves a legrégiesebb népköltési alkotások közé tartozik. A bánat, a nehéz sors, az egyedüllét, a halál közelsége olyan gondolat, amelynek asszociációjával a balladai motívumok észrevétlenül összekapcsolódnak. Keservest Székelyföldről nyugatra sehol sem találhatni, de a csángók között nemcsak a jó énekeseznek, hanem szinte mindenkinek van keserves. Ha ismerik is egymásét, tudják, hogy ez árva Katié, vagy Énekes Gyurkáé. A keserves motívumai éppen úgy, mint a balladáké, egyetemesek, részleteiben, elemeire szedve másutt is megtalálhatók, de úgy, ahogyan Gyimesvölgyében felhangzott 1962-ben, az egyszeri és megismételhetetlen, melynek minden sorát ismételtén énekelte

*Engem anyám megátkozott
Mikor a világra hozott
Azt az átkot mondta réim,
Idegen föld legyen hazám
Csipkebokor a szállásom,
Ott se legyen megállásom
Iaj, Istenem, mit csináljak,
Szaladjak-e vagy megálljak.
Ha szaladok, elfáradok,
Ha megálllok, elmaradok
Ugy elmenek, meglássátok,
Soha hirem nem halljátok
Ugy elmegyek messze, messze
Románia fenekébe.*

Tegnap Gyimesben jártam című kötet 100 keservesé, meg a most kiadásra kerültek, belülről tárják fel azt a világot, amelyet csak avatott gyűjtők, kiváló emberi kapcsolatokat teremni képes Kallós Zoltán-ok hallhatnak.

Köszönjük Kallós Zoltán „utazó levelét”, köszönjük, hogy sok száz új ballada feljegyzésével még teljesebb tette a balladák világát. Köszönjük, hogy a magára hagyott, idegen nyelvűek által megfélemlített nép csodálatos kultúrájának egy részét a világ elé tárta. A változatokban kiteljesedő költészet révén bizonyosságát adta, hogy a nyelvszigetként élő (még élő) Jászvásár, Román és Bákó környéki falvak, gyimesi völgyek lakói a magyar népköltészet régi rétegét őrzik, elválaszthatatlanul az egész magyar kultúráról. Ők azok, akik ismerik

az ódon szépségű rabénekeket a XVII. vagy XVIII. századi forrásokra emlékeztetően. Pedig nincs köztük egyetlen tanító, aki őket magyarul írni-olvasni megtanítaná; nincs köztük egyetlen áldozatos életű pap, misszionárius, aki annyivalen oldozná fel lelkük terhét a gyónás után; nincs senki, aki az utolsó kenetet magyarul adná fel. A valóság egyre erősödő szorításában csak a költészet kínál oldódást, amelynek mostani tárháza itt jelent meg, Kallós Zoltán munkájaként. (Akadémiai, 1996.)

Kriza Ildikó

TÁTRAI ZSUSZANNA:

Leányélet

Több monografikus munka jelent már meg a falusi asszonyok életéről mint Sz. Morvay Judit: Asszonyok a nagycsaládban, vagy Kiss Lajos: A szegény asszony élete. A házasságot megelőző korszakról, a leányéletéről szóló irodalom már szegényesebb, ezt a hiányt igyekszik pótolni Tátrai Zsuzsanna könyve. A szerző a MTA kutatója, szakterülete a folklorisztikán belül a népszokások (jeles napok, emberi élet fordulói). E kötet a leányéletről, az emberi élet egy szakaszának sokoldalú szintézise. Ismeretterjesztő céllal készült, de a szakemberek is haszonnal forgathatják. A szerző mind a fiatal, mind az idősebb generáció figyelmébe ajánlja a könyvet, különösképpen a mai lányok számára.

A stílus olvasmányos, a felépítés logikus, a fejezetek mind kronológiailag, mind tematikailag jól megszerkesztettek. A szerző a nagylánnyá válástól kezdve a házasságot megelőző időszakot bezáróan ismereti a leányélet összes mozzanatát. Az első fejezet a nagylánykor kezdetét, a leánnyá avatást, a különböző csoportokat, továbbá a leányoknak a társadalomban, falusi közösségekben és a családban betöltött szerepét mutatja be. A következő szakasz a családi és társasmunkák leírása (Leánymunka), külön figyelmet fordítva a munka és ember kapcsolatára (Vélekedések a munkáról című alfejezet). A hétköznapi ismertetése után az ünnepekről esik szó: a leányjátékokról, ünnepi leányszokásokról, majd a férjhez menést megelőző időszakról: ismerkedésről, udvarlásról. Az utolsó fejezet a Varázslás és Költészet címet viseli. Tartalmazza mindazokat a hiedelmeket és népköltészeti alkotásokat, amelyek e korszakhoz köztudottan tartoznak. A mű végén válogatott bibliográfia áll rendelkezésére azoknak, akik a témában jobban el szeretnének mélyülni.

A szöveget Vankóné Dudás Juli parasztfestő munkái illusztrálják. A magyar nyelvterület számos vidékéről gyűjtött anyag harmonikus egységet alkot.

A cím- és hátlapon ábrázolt nyitott, illetve bezárt ablak jelképezheti a leányság kezdetét és végét. A két életforduló között eltelt időszak pedig – a szerző szavaival – egy letűnt korszak magyar falusi lányainak életét idézi fel. (Crea Print Kiadó, Bp. 1994.)

Méri Edina

Kelt levelem...**Egy mezősi paraszttasszony levelezése**

Tordán élő, a kolozsvári egyetemen oktató Keszeg Vilmos a fiatalabb folklorista nemzedék egyik legígéretesebb képviselője. 1991-ben megjelent, a népi írásbeliség verses műfajait aranyos-széki példák alapján elemző könyve után (A folklór határán. Kriterion. Bukarest, 1991.) újabb műfaj, a levelezés témakörével gyarapítja a népi műfajelméletet. Mint bevezetőjében említi, az elemzést maga is kísérletnek szánta. „Az utóbbi évek elméleti irodalma új tudományelméleti perspektívákat nyitott. Jelen tanulmány e csapáson indulva minősít népinek egy olyan műfajt, amely írott formája, invariatív és nem esztétikai célzatú szövegei, aktuális és személyes tartalma, a társadalom heterogén volta miatt nem felel meg a hagyományos népi műfajelmélet szabványainak.” Hogy a kötetről a Honismeret hasábjában – elsősorban a híradás szándékával – megemlékezem, annak oka éppen az, hogy meggyőződésem szerint a népi írásbeliség ránk maradt emlékeinek, köztük a levelezésnek a gyűjtése és tartalmi elemzése hasznos feladat lenne az önkéntes néprajzi gyűjtők és helytörténeti kutatók számára is. A fellelhető családi és egyéb levél anyag összegyűjtése és feldolgozása nemcsak a sajátos műfaj jegyeit árnyalná, hanem bepillantást engedne a mikrotársadalom működésébe, annak kapcsolatrendszerébe is.

Keszeg Vilmos elemzésének tárgya ezúttal is a szülőföldről, az erdélyi Mezőségről, s konkrétan Dethremtelepről származik. Egy 1906-1976 között élt paraszttasszony 228 levélből álló hagyatékát vizsgálja: mintegy 60 levélről címezte sorait az asszonynak vagy férjének. Azáltal, hogy ugyanazon személy számára küldtek írásos üzeneteket, ugyanazon személy életének részesévé váltak, – a szerző szerint – ugyanazon (mikro) társadalom tagjai lettek, s írásaik alkalmasak e társadalom szerkezetének, összetételének, működési szabályainak, kapcsolatrendszerének feltárására csakis, mint a levelezési szokások, a levél mint műfaj tartalmi és formai jegyeinek megragadására.

Rövid, ám igen tanulságos műfaj történeti és -kapcsolati fejezetében Keszeg rámutat a levélnek – mint folklór műfajnak – a sajátos műfajkontextusára. A verses és nem verses népi epika műfajába is besorolható, népi jellegű, nem intézményesített kommunikációban funkcionáló népi levelet – aktuális és személyes vonásai alapján – az üzenetlet, pletykával, híreszteléssel, igaz történettel rokonítja, elkülöníti viszont a vándortémákat forgalmazó műfajoktól (mint a ballada, monda, népmese stb.). Az üzenet csatmányaként az írást alkalmazva, olyan műfajok közelében helyezkedik el a népi levél, mint a parasztkrónika, a napló, az önéletírás, népi vers vagy a felirat.

A vizsgált szöveg alapján a szerző felvázolja azt a társadalmat, amelyik – a levelek révén – a címzett köré szerveződött. A rokonok és nem rokonok, valamint a hivatalos szervek alkotják ennek

elemeit, akik harmincnál több helyről küldték írásos üzeneteiket. A levelezés mindezen színhelyekre rálátást enged az egyén számára, s bepillantást nyújt olyan társadalmakba is, amelyeknek ő soha nem volt tagja. A levél a kapcsolattartás sajátos eszköze, függvénye az életpálya alakulásának, s annak megfelelő tartalmi meghatározottsága is. Foglalkozik a szerző a levelek szerkezetével, s tanulságos megállapításokat tesz a levélírás mint szokás, s annak néprajzi vonatkozásai kapcsán is. Az utóbbiból – a már említettek mellett – a mentalitás, attitűd, előítélet, a hétköznapok és az ünnepek világa, s a gyakran az álommal is összekapcsolódó hiedelmek vonatkozásai igen hasznosak. A további kutatást, elemzést nagyban segítik Keszeg megállapításai a levél és a levelezés funkcióiról.

A kötet függelékében 95 levelet mutat be a hagyatékból, a román nyelvűek esetében megadva azok magyar fordítását is.

Keszeg Vilmos tanulmánya igen sok tekintetben újrarendelésre sarkall a „hagyományos” népi kultúra egész tartományának értelmezését, különösen annak kommunikációját illetően. Fontos megállapítása, hogy a népi kultúra nem zárt autonóm rendszer, s hogy a hagyományos témákat és formákat alkalmazó esztétikai kommunikáció helyett a folklór egyre inkább a társadalmi kommunikáció részévé válik. A szóbeliséggel szemben, az írásbeliség lehetővé teszi a térbeli, időbeli és a társadalmi határok átjárását, s az írott folklór szorosabban kapcsolódik és igazodik a hivatalos kultúrához. Ennek megfelelően a levél is történeti képződmény, amely funkciója, tartalma, szerkesztése révén koronként és közösségenként nyer új tartalmat és formát. (A Néprajzi Látóhatár Kiskönyvtára 6. Debrecen, 1996.)

Viga Gyula

LISZKA JÓZSEF:**Őrei a múltnak¹**

A kötet szerzője a szlovákiai magyar néprajzkutatás vezető egyénisége, aki dunaszerdahelyi, majd a komáromi múzeumban fejtett ki széleskörű tevékenységet. Megalakította és elnöke a Szlovákiai Magyar Néprajzi Társaságnak, mely folyóiratával (Hírharang) eljutott a néprajzi gyűjtők-höz, kutatókhoz egyaránt. A néprajzi könyvkiadást is megindította és kiépítette a kapcsolatot a szomszédos országok néprajzkutatóival.

Ez a könyve, jellegzetesen kisebbségi körülmények között készült, ami azt jelenti, hogy tartalmilag különböző célkitűzéseket kell teljesítenie, melyről a szerző így vall: „A könyv több olvasói réteg szolgálatát is fel szeretné vállalni: az aránylag gazdag forrás- és irodalomjegyzék elsősorban a szakemberek számára szolgál tájékoztatásul további kutatások előmozdítása érdekében, de jól

¹ Magyar tájházak, vidéki néprajzi gyűjtemények Dél-Szlovákiában. Lilium Aurum Kiadvány. Dunaszerdahely, 1994.

hasznosíthatják vidéki honismereti körök vezetői, pedagógusok, helytörténészek, vidékiek múltja, népi kultúrája iránt érdeklődő cserkészek, diákok is. Az útikalauz viszont már kifejezetten gyakorlati célból íródott: egyéni turisták éppen úgy használhatóak, mint a cserkészcsoportok vezetői vagy iskolai kirándulást szervező pedagógusok.

A kötet első nagyobbik fele a mai Szlovákia területén folyt néprajzi gyűjtést és néprajzi muzeológiát mutatja be a XIX-XX. században. Ebből látjuk, hogy az alapokat még a Trianoni békeszerződés előtt lerakták, de már az 1920-as évek közepétől kezdve megindult a tudatos gyűjtőmunka; gyűjtemények, kiállítások jöttek létre. Alapy Gyula (1872-1936) levéltáros már 1922-ben azt sürgeti, hogy minden magyar városban, nagyobb településen múzeumot kell létesíteni, ebben a néprajznak igen jelentős szerepet szán: „...a magyar falu bőven ontja a muzeális kincseket, a régi magyar viselet, háztartás, egyházi vonatkozások és a népfoglalkozások köréből...” Szombathy Viktor (1902-1987) a Komáromi Múzeumért tett nagyon sokat, míg Khin Antal a Somorjai Múzeumot hozta létre. Thain János Érsekújvári Múzeum létrehozásában segítkezett és gazdag népművészeti gyűjteményt hagyott hátra. A nevek felsorolását abbahagyva megállapítható, hogy múzeumok, gyűjtemények létesítéséről ebből a könyvből nagyon sok olyat tudhatunk meg, amit a magyar néprajz, illetve muzeológia eddig nem ismert. Milyen jó lenne, ha ilyen összefoglalással mindazokról a területekről is rendelkezniénk, ahol határainkon kívül magyarok élnek.

Érdemes áttekinteni, hogy a legjelentősebb szlovákiai múzeumok mennyi néprajzi tárgyat őriznek: Csallóközi Múzeum: 3389; Érsekújvári Múzeum: 4264; Galántai Múzeum: 8605; Komáromi Múzeum: 3808; Lévai Múzeum: 8146; Rimaszombati Múzeum: 5998; Rozsnyói Múzeum: 7195 (1991. évi dec. 31. állapot), ha mindehhez hozzászámítjuk a kisebb gyűjteményeket, tájházakat, akkor hatalmas szám és érték kerekedik ki.

A magyar muzeológusok Szlovákiában mindig arra törekedtek, hogy az egyik, elsősorban magyar anyagot magába foglaló gyűjtemény központi rangot és irányító hatáskört kapjon. Ez azonban a hatóságok ellenállása miatt nem sikeredett. „1991. október 1-vel annyiban rendeződött a helyzet, hogy ha önálló intézmény nem is, de a komáromi Duna Menti Múzeum szervezeti keretei között létrejött egy országos hatáskörű Magyar Nemzetiségi Osztály. Ennek feladata a dél-szlovákiai múzeumokban folyó tudományos kutatómunka koordinálása, az eredmények dokumentálása, országos jelentőségű kiállítások megvalósítása és bizonyos publikációs munka kifejtése”.²

A kötet másik része, útikalauzszerűen, 33 tájhat, néprajzi gyűjteményt mutat be, melyek megtalálását, felkeresését így könnyíti. Számos fény-

kép (57 db) nemcsak kiválóan dokumentálja a kötetet, hanem kedvet is ébreszt a látogatásra.

Liszka József nemcsak értékes, de hasznos könyvet is alkotott. Inkább csak attól félek, hogy az adott körülmények között viszonylag kevés olyan érdeklődőhöz fog eljutni, akik pedig akár mint kutatók, akár mint érdeklődők örömmel forognának.

Balassa Iván

Nagykendi Kalendárium, 1996.

Az újévben megint hajlékunkba kopogtatott a Nagykendi Kalendárium. Kiadója most is a Misztótfalusi Kis Miklós Sajtóközpont. Életre hívója a falu érversédtől számontartó és irányító lelkesítő család. A szerkesztő a jelenlegi lelkész felesége: Tatár Mihályné sz. Péterfy Irén. A testvére, ifj. Péterfy László szobrászművész a borítólapot készítette, melyet az 1929-ből származó faragott kapu díszít. Az édesapa, id. Péterfy László ny. református lelkész az írások negyven százalékának szerzője. Az édesanya, a ny. tanítónő is benne van a sorban. A többi szerzőről az ismertetés rendjén emlékezünk meg.

A naptári rész után Szikszai Gyula 1802-ben Pozsonyban kiadott Keresztényi tanításaiából idézett imádsággal emelkedhetünk az Egek Urához.

A helytörténeti részről megtudhatjuk, miként lett az 1325-ben még Felkendnek írt falu 1409-re Nagykend. A mellette levő kisebb település neve idők folyamán, hogyan változott? Előbb Alkend, majd a Kis-Küküllőn átvezető Vámoshidről Kendhida néven emlegetik, míg 1435-1486-ban Kiskend néven szerepel. A két falut egymástól egy patakocska választja el. Évszázadokon át éles, sokszor véres ellentétet különböztetett meg őket. Sokáig még az összeházasodás is ritka volt közöttük. Az ellentétek csak az utóbbi években csendesedtek el, mikor a két falu közötti Verőfényre épült az új, emeletes iskola.

A két falu jobbágy népe, több mint háromszáz éven át a Károly Róbert elleni lázadásban részt vett Simon bán és leszármazottait szolgálta. A bán fiúágának kihalása után a leányág és más rokonok voltak a birtokosok. Az 1650-1843 közötti időben, az ilyen nevű történeti családok voltak a tulajdonosok, mint: Haller, Teleki, Béli, Józsika, Henter, Barsai, Horvát, Eszterházy, stb. Ezeket szolgálták a: Balog, Birtalan, Csákány, Demeter, Fazekas, Gál, Gergely, Magyarósi, Miklós, Omponda, Szabó, Szász, Szolga családnevű jobbágyok.

Nagykend helytörténetének színes tartozéka a Postaköcsi állomás. A Marosvásárhely-Segesvár közötti távolság felén fekvő falu 1820-tól a vonat beindulásáig Postaköcsi állomás volt. Ennek emlékéit őrzi ma is a Postarét nevű hely. Postamesteri a Téglásiak, a Molnárok, és azok utódai a falunak és az egyházközségnek áldozatkész vezető egyéniségei voltak.

Egyháztörténeti vonatkozásban jellemző a két falu egyházközségeinek viszonya. Az egyházi szolgálat, az egyházi javak, és terhek viselése körül évszázados viták folytak. Sok évi kérelme-

² Azóta tudjuk, hogy ezt az Osztályt a szlovák állam megszüntette. V.ö. *Gáspár Tibor*: A révkomáromi múzeum 110 éve. Honismeret 1996. 3. 73-76. old.

zés után, Főhatósági engedéllyel, végül 1761-ben sikerült Kiskendnek külön válni. Ezt a földesúri segítséggel épült templom és papi lakás tette lehetővé. A két egyházközségben a szétválásig 20 pap szolgált. Olyan is mint: Vajdaszentiványi Mihály, ki esperességet is viselt. A két falu már régóta egy közigazgatási egységet alkot, de népe ma is két külön egyházközségnek a híve.

A szerzők a templomépítő lelkészeket is megemlítik: Csávási Vas Lőrinc, 1740-1787 között szolgált. „Hűséges, szerény, nem sok beszédű, komoly, igaz pásztora nyájának.” Nagy György: 1787-1824-ig szolgált, „... eljárt a maga hivatalában serénységgel... a hallgatók előtt paphoz illendő díszreates magaviseletével jelesedik.”

A következő fejezetekben a falu néprajzából kapunk ízelítőt: Életkorhoz fűződő szokások rendjén Palkó György tollából élénk táruul a szombat estétől szerda reggelig tartó lakodalom. Mai nyelven szólva egész repertoárjával, forgatókönyvével, folklór alkotások betétjeivel. A varrottas párnákkal kirakott nagyágyat, a ruhákat, szőtteményeket rejtő tulipános ládát, a bútorokat a menyasszonyi háztól a vőlegényi házig ökrös szekerek vitték. A fehér ökrök szarvát piros és fehér szalag díszítette, nyakukon csengettyű csillingelt. Az utolsó ilyen fogat 1949-ben vonult végig a falun.

A keresztelehöz fűződő szokásokból megtudjuk, hogy a nagykendiek miként jártak el az édesanya és újszülötte körül, megoltalmazván őket a gonosz ártalmától. Régen csak a szűkebb körű család tagjai vettek részt, de mostanra már megnepesedtek a keresztelek, és pénzadományozási lehetőséggé váltak. A lakomán a főkoma ma is szép imádságot mond.

Ünnepkörhöz kapcsolódik a karácsonyi kántálás. Külön a nagyobb és a kisebb legények csoportjával, a 42 soros „báldozóval” (beáldozóval). Az utóbbi években Nagykenyden is szokásba jött a házias embereknek az egyház részére való kántálása.

Tar Erzsébet a munkaalkalmakhoz fűződő szokások közül az aratásról ír. Ez itt is a család minden munkaerejét igénybe vette. Még 1950-ben is sarlóval arattak. Minden búzaszálát meg kellett

becsülni, a kaszával sok gabona elvesztéggődött... a tarló is jobban nézett ki, ha sarlóval arattak. Szép szokás volt az aratókorszorú készítése, és a falun végig vitele. A szüretreől, erről a komoly, de az egész falu népére kiterjedő hangulatos munkáról, a fiatal tiszteletes asszony, Tatár Irén ír megkapó szavakkal. Nagykend népművészetét a szerzők Kós Károly-Szentimrei Judit-Nagy Jenő Kis-Küüllő vidéki magyar népművészet című kötete alapján ismertetik.

A Kalendárium elején olvasható, de ismertésem végére, csattanóul hagytam a „tilalmas idők vallásoráit”. Hadd tudjuk meg, mi adta az erőt Nagykend népének református hitében, magyar öntudatában való megmaradására. Az iskolából kiűzhetették a felekezeti oktatást, de a családok köréből a vallásos nevelést sohasem! A sok ideiglenes szállás keresés után sikerült állandó helyet találni a vallásorák számára. A lelkesítő telek egykori istállóját imateremmel alakították át. „Ha nem volt szegény az Úr Jézusnak megszületni egy szerény istállóban, mi sem szegyeültük az egykori barmok szállásán imádkozni.” Itt tartották a vallásorákat. Reggel hétkor kezdték, hogy az iskolai munkát ne zavarják. A gyermekek nyolcvan-kilencven százaléka, még téli időben is rendszeresen megjelent, a közelben lakó ateista tanító bosszúságára. Jó meleg fogadta őket, mert a lelkész előre lámpát és tüzet gyújtott. Ezzel bizonyítva be, hogy nem csak prédikálja, de éli is az ígét: „én vagyok a világ világossága”. A megtartó erőt az sugározta, hogy „az egyháztörténeti anyaggal együtt, párhuzamosan részletesen foglalkoztunk a magyarok történetével”. Az eredmény nem maradt el: „ma is él olyan tanárnő, aki elmondja annyit tud őseink történetéből, amennyit egykor vallásorákon megtanult.

Nagy áldása a falunak, hogy vannak, akik ezt a munkát Isten dicsőségére, a nép megmaradására tovább folytassák, Mi hisszük, hogy a Nagykend Kalendárium, sok számos éven át megörvendeztetni olvasóit.

Isten segítse Őket!

Adorjáni Rudolf Károly

**RENDELKEZŐ NYILATKOZAT
A BEFIZETETT ADÓ EGY SZÁZALÉKÁRÓL**

A kezdeményezett adószáma:

19624947 1 41

A kezdeményezett neve:
Ennek kitöltése nem kötelező.

Honismereti Szövetség

TUDNIVALÓK

Ezt a nyilatkozatot tegye egy olyan, e lappal azonos méretű borítékba, amelyen feltüntette a NEVÉT, LAKCÍMÉT ÉS A SZEMÉLYI SZÁMÁT.

FONTOS!

Ahhoz, hogy a rendelkezője teljesíthető legyen a nyilatkozaton a kezdeményezett adószámát, a borítékban az Ön nevét, lakcímét és a személyi számát pontosan tüntesse fel.

Tisztelt Olvasónk!

Az 1996-ban elfogadott adózási törvény értelmében befizetett adójának egy százalékal mindenki maga rendelkezhet. Honismereti Szövetségünk megtisztelőnek tartaná, ha Ön ezt az egy százalékot Szövetségünk és folyóiratunk támogatására ajánlaná fel.

Amennyiben így dönt, kérjük, hogy adóhatósághoz küldött nyilatkozatát a mellékelt módon töltsön ki.

Segítő támogatását előre is nagyon köszönjük.

a Honismereti Szövetség

Honismereti bibliográfia

Alistál. Látnivalók. Írta: *Bartalos Erzsébet – dr. Szénássy Árpád.* Honismereti Kiskönyvtár 49. Révkomárom 1996. 16 old.

Ballassagyarmati Honismereti Híradó. 1994. 1-2. sz. 150 old. – A tartalomról: *Halász Péter:* Helytörténetírás és magyarságtudat, *Kerényi Ferenc:* Madách Imre és Bérczy Károly – Balogh Károly szemével, *R. Várkonyi Ágnes:* Nagy Iván emlékezete, *Vagyóczy Károly:* Horváth Endre halálának 40. évfordulóján, *Praznovszky Mihály:* Balassi kiállítás Ballassagyarmaton, *Mészöly Dezső:* Emlékbeszéd Madách Imréről, *Z. Urbán Aladár:* Balassi Bálint felvidéki vonatkozásairól, *Kovalcsik András:* Emléknapp Ballassagyarmaton, 1993., *Csáky Károly:* Mikszáth a kolera, *Kovalcsik András:* Jeszenszky Danó, *Uő:* Balogh Dezső, *Reiter László:* Letűnt századok üzenete.

Barácius Zoltán: Megkésett rekvium. *Életjel Könyvek* 6. Életjel Kiadó. Szabadka, 1996. 210 old. – A megszüntetett vajdasági magyar színházak története.

Bánkiné Molnár Erzsébet: Polgárok Kiskunfélegyházán 1890-1913. *Studia Folkloristica et Ethnographica* 38. KLTE Néprajzi Tanszéke, Debrecen, 1996. 314 old. Magyar és német nyelven.

Bárh János: Szállások, falvak, városok. A magyarság települési hagyománya. Kiadja a Kalocsai Múzeumbarátok Köre. Kalocsa, 1996. 302 old.

Bátorkeszi. Írta: *Szabóné Jozefik Edit–Majercsik János.* Honismereti Kiskönyvtár 2. Révkomárom, 1995. 16. old.

Bellon Tibor: Beklen. Kiadja Karcag város Önkormányzata. Karcag, 1996. 415. old. – A nagykunsági mezővárosok állattartó gazdálkodása a XVIII-XIX. században.

Bény – Szűz Mária templom. Írta: *Kutruszova, Vlagyimira.* Honismereti Kiskönyvtár 5. Révkomárom, 1995. 16 old.

Boldogfa – Boldogasszony temploma. Írta: *Kolter Gyula.* Honismereti Kiskönyvtár 60. Révkomárom, 1996. 16 old.

Bős. Írta: *Végh Ferenc – dr. Szénássy Árpád.* Honismereti Kiskönyvtár 11. Révkomárom, 1995. 16 old.

Csallóközarányos. Írta: *Szalay Lajos.* Honismereti Kiskönyvtár 14. Révkomárom, 1995. 16 old.

Csáb. Írta: *Dr. Csáky Károly.* Honismereti Kiskönyvtár 43. Révkomárom, 1996. 16 old.

Csáky Károly: Mikszáth Kálmánnal szülőföldjén. Lilim Aurum. Dunaszerdahely, 1996. 148 old.

Csiffáry Gergely: Manufaktúrák és céhen kívüli ipar Heves megyében. Kiadja a Heves megyei levéltár. Eger, 1996. 399 old. – Vasércbányászat, Szinesércbányászat, Szénbányászat, Kő-, építőkö- és malomkőbányászat, Bőrfeldolgozó ipar, Finomkerámiai ipar, Téglyagyártás, Üveggyártás, Cukor- és keményítőgyártás, Dohányfeldolgozó ipar, Serfőzők, Nyomdaipar, Papírmalmok, Textilmanu-

faktúrák, Vas- és fémfeldolgozó ipar, Hamuzsír-gyártás, Salétromgyártás, Lőporgyártás, Sziksófőző, Timsógyártás, Heves megye kora újkori ipar-történetek jellegzetes vonásai, A mértékekről.

Csik Rezső: Krónika Héregről. Kiadja a Polgármesteri Hivatal és a Komárom-Esztergom Megyei Honismereti Egyesület, Tatabánya, 1996. 226 old. – A régi Héreg története, Falusi életünk, A héregi Tejszövetkezet története, Múltidéző barangolás, A Hazafias Népfőnt működése, Szenteste a Dachaui fogolytáborban, Urbárium.

Csúz. Írta: *Icsonivá, Georgina és Resko Alexander.* Honismereti Kiskönyvtár 45. Révkomárom 1996. 16. old.

Dávid István: Műemlék orgonák Erdélyben. Balassi Kiadó. Bp. 1996. 344 old.

Deáki – Szűz Mária templom. Írta: *Bašo, Miku-lás és Štrbínyi, Ján.* Honismereti Kiskönyvtár 3. Révkomárom, 1995. 16 old.

Egyházzelle – Szent Péter és Szent Pál templom. Írta: *Kovács László.* Honismereti Kiskönyvtár 29. Révkomárom, 1995. 16 old.

Együd Árpád emlékezete. Somogyi Honismereti Műhely 1. Szerk.: *Gálné Jáger Márta.* Kiadja a Somogy megyei Honismereti Egyesület és a Megyei Művelődési Központ. Kaposvár, 1996. 93 old. – *Matyikó Sebestyén József:* Bevezetés, *Molnár Árpád:* Emléktábla-avatás Együd Árpád halálának 10. évfordulóján, *Dankó Imre:* Emlékbeszéd Együd Árpád síofoki emléktáblájának leleplezésekor; *Gyenesi István:* Az emlékülés megnyitója; *Kanyar József:* Elnöki köszöntő; *Olsvai Imre:* Együd Árpád somogyi népzeneügyütése; *Dankó Imre:* A magyar néprajztudomány jelene és jövője; *Falvai Károly:* A küzdő játékok Együd Árpád testnevelői és tudományos munkásságában; *Lengyelfi Miklós:* Együd Árpád, a tanár; *Matyikó Sebestyén József:* Röviden a síofoki Balatoni Népfőiskoláról; *Csikvár József:* Együd Árpád, a nép műveltségének megőrije és terjesztője; *Troszt Tibor:* Berzenecére kéne menni... Együd Árpád közművelődési munkásságáról; *Gálné Jáger Márta:* Együd Árpád honismereti munkássága; *Szapu Magda:* Az Együd-hagyaték a Somogy Megyei Rippl-Rónai Múzeumban.

Emlékképek. Edelényiek a második világháborúról. Összeállította és szerkesztette: Hadobás Pál. Edelény, 1995. 120 old.

Az erdélyi magyar felsőoktatás évszázadai. Emlékkönyv. Szerk.: *Faragó József, Incze Miklós, Katona Szabó István.* Kiadja a Bolyai Egyetemért Barátaink Egyesülete és a Bolyai Egyetem Alapítvány. Bp., 1996. 204 old. – *Katona Szabó István:* Bevezetés; *Jakó Klára:* Egyetemi, főiskolai kezdeményezések Erdélyben a XVI-XVIII. században; *Sebestyén Kálmán:* Az Erdélyi Múzeum Egyesület; *Lipsey Ilkó:* A Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem; *Cseke Péter:* Tudományművelés – egyetem nélkül; *Faragó József:* Az Erdélyi Tudományos Intézet; *Gábos Zoltán:* A fizikai oktatás és

kutatás; *Kerekes Jenő*: Egyetemi fokú közgazdász-képzés; *Bodor András*: A Bolyai Tudományegyetem (1945-1959); *Szabó László – Szabó Judit*: A kolozsvári magyar orvosképzés 1919-ig; *Obál Ferenc*: A kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem Orvostudományi Kara 1940-1945-ben; *Úó*: A kolozsvári Bolyai Tudományegyetem Orvostudományi Kara Marosvásárhelyen; *Brassai Zoltán*: Az erdélyi magyar orvosképzés gondoljai; *Szóllósi Árpád*: Az 1989-es események a marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyászati Intézetben; *Magyarai András*: A Kolozsvári Babes-Bolyai Egyetem néhány kérdése 1989 után; *Antal András*: A Kolozsvári Gazdasági Akadémia; *Benkő András*: A felsőfokú zenei oktatás; *Banner Zoltán*: Magyarnyelvű képzőművészeti és iparművészeti oktatás; *Kött József*: Színészképzés felsőfokon; *Mészáros István*: Az erdélyi katolikus felsőoktatás múltjából; *Gálffy Zoltán*: Protestáns lelkészképzés.

Dr. Éber Ernő: A magyar állattenyésztés fejlődése. Agroiinform. Bp., 1996. 544 old.

Farkasd. Írta: *Mátyus Rozália* és *Reško, Alexander*. *Honismereti Kiskönyvtár 12.* Révkomárom, 1996. 16 old.

Dr. Fazekas Mihály: Én így láttam. Kiadja a Város Önkormányzata. 1996. 144 old. – Napló 1956. október 11-től 1957. március 15-ig.

Géczi Lajos: Az otthonokba szorult anyanyelv nyomában. Püski Kiadó. Bp., 1996. 192 old.

Gúta-Hajómalom. Írta: *Krivošova, Janka*. *Honismereti Kiskönyvtár 35.* Révkomárom, 1996. 16 old.

Ipolybalog. Írta: *dr. Csáky Károly*. *Honismereti Kiskönyvtár 36.* Révkomárom, 1996. 16 old.

Ipolyság – Az Egyházi Alapiskola és Gimnázium Írta: *dr. Csáky Károly*. *Honismereti Kiskönyvtár 18.* Révkomárom, 1996. 16 old.

Ipolyság. Írta: *dr. Csáky Károly*. *Honismereti Kiskönyvtár 8.* Révkomárom, 1995. 16 old.

Jázkuntság. 1996. 1. sz. Jászberény. – A tartalomról: *Madaras László*: Honfoglaló őseink régészeti hagyatéka Jász-Nagykun-Szolnok megyében; *Pethő László*: Gyökerek, földkérdés, kereszténydemokrácia; *Füri András*: Szolnok megye fekete gölya állományának alakulása; *H. Bathó Edit*: A Jászok Redemptio 250 éves évfordulójának hiteles krónikája.

Hajdú József: Sárgult lapok üzenete. *Ványai Helyismereti Füzetek 1.* Kiadja a Dévaványai Kulturális és Hagyományörző Egyesület. 1996. 38 old.

Hála József: Ásványok, kőzetek, hagyományok. *Életmód és tradíció.* MTA. Néprajzi Kutatóintézet, Budapest, 1995. 400 old. – Fő fejezetek: Ásványi nyersanyagokat hasznosító mesterségek és foglalkozások; Ásványok és kőzetek a népvilágban és a néphagyományban; Barlangok, barlanglakások és barlangi képződmények; Ásványvizek és gyógyvizek.

Honismereti Téka 1. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Honismereti Egyesület kiadványa. Szerk.: *T. Bereczki Ibolya*. Szolnok, 1996. 337 old. – *Rusvay Lajos*: A jázság tanyavilága; *Jászárokszállási Ifjúsági Honismereti Szakkör*: Bojtárok, béresek, Jászárokszálláson; *Órdög Emánuel*: Cselédlet a jászárokszállási tanyavilágban a harmincas években; *Gócza Mária*: Gyermekkorom története; *Gócza Kálmán*: Gyermekkorom története; *Józsa Istvánné*: Árnyékban – fényben; *Faragó Jánosné*: Élet a jászárokszállási házban; *Csetényi Mihályné*: Tejfeldolgozás a Tiszazugban; *Köteleki Általános Iskola honismereti szakköre*: Kendermunka Kötelken; *Kiss Mónika*: Vásár van a városban!; *Dr. Ötvös László*: Népi imádságok, versek és mondások Kunmadarason; *Baranyai Géziné*: Tiszaörsi szőlőmondások és csúfolók; *Kézsmárki Zoltán*: Hiedelmek és babonák Fegyverken; *Veleni Endre MgTsz helyismereti csoportja*: Babonák, hiedelmek, anekdoták Jászapátin; *Molnár István*: Bandázás és pendzsom; *Kiss Imréné Mikés Éva*: Halál, természet, gyász Mezőtúron; *Mohácsi Lászlóné*: A téli ünnepek szokásai Tiszassason és Csepán; *Gergulics Péter*: Népi gyógyítás Mesterszálláson.

Kallós Zoltán: Ez az utazólevelem. Balladák új könyve. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1996. 394 old.

Kovács Sándor-Bakura Sándor: Kirándulások a Kárpátok alján és bércein. Intermix Kiadó. Ungvár-Budapest, 1996. 150 old.

Komárom. Írta: *dr. Szénássy Zoltán*. *Honismereti Kiskönyvtár 1.* Révkomárom, 1995. 16 old.

Komárom – Selye János Gimnázium. Írta: *Oláh-né Domonkos Ilona*. *Honismereti Kiskönyvtár 39.* Révkomárom, 1996. 16 old.

Komárom – A református kollégium. Írta: *dr. Szénássy Zoltán*. *Honismereti Kiskönyvtár 39.* Révkomárom, 1996. 16 old.

Komáromfűss. Írta: *Reško, Alexander*. *Honismereti Kiskönyvtár 47.* Révkomárom, 1996. 16 old.

Korcz Antalné: Halász község múltja és jelene. Kiadja a Hazánk Könyvkiadó. Győr, 1996. 275 old.

Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 4. Kolozsvár, 1996. 280 old. – *Tonk Sándor*: Régi erdélyi farsangok; *Nerkel, Hanni*: Tézis az erdélyi százok farsangi szokásairól; *Seuleanu, Ion*: Az esztendő néprajzából; *Barabás László*: A farsangi dramatikus játékok és szokások maroszekei változatai; *Poszonyi Ferenc*: Farsangi szokások Háromszéken; *András Ignác*: Farsangi bikaütés Csikkászonban; *Kardalus János*: Farsangbúcsúztatás Csikmenaságon; *Szabó Kálmán*: Farsangi multságok és farsangtemetés Csikcsicsóban; *Kardalus János*: Adalékok a ditrói farsangtemetés ismeretéhez; *Balázs Lajos*: Farsang-jellegű alakoskodás Csikszentdomokoson; *Barabás László*: Farsang a Sóvidéken; *Borbély Bartis Éva*: Farsangolás Beresztelkén; *Szabó Judit*: A húshagyókeddi palacsintásütés Körtvélyváján; *Asztalos Enikő*: A székelykassai farsang; *László János*: A fonó és a farsangi népszokások Gesben; *Csergő Bálint*: A farsang Küküllőközé falván; *Kun Kriza Ilona*: Farsangtemetés Torockón; *Keszeg Vilmos*: Emlékek az aranyoszekei farsangról; *Gnázdné Olosz Ella*: Farsangolók sajátos öltözködésmódja Széken; *Balla Tamás*: Magyardécsi farsang; *Mitruely Miklós*: Farsangi alakoskodó játékok Krasznán; *Major Miklós*: Farsangi szokások Szilágygyagyfaluban; *Bokor Irén*: Farsangi szokások Szilágygyagyfaluban; *Csorbán Endre Attila*: „Fársangolások” Erköbölkúton és Érsemlyénben; *Dukrét Géza*: Farsangi szokások Hegyköztőlken; *Bagosi József*:

1947-es farsangi betyáros Berettyószéplakon; *Tóth Erika*: A farsang emlékei az avasi magyar falvakban.

Lakszakállas. Írta: *Kovács István és Reško, Alexander. Honismereti Kiskönyvtár 13.* Révkomárom, 1995. 16 old.

Lég – Benyovszky kastély. Írta: *Csiba Vince és Reško, Alexander. Honismereti Kiskönyvtár 7.* Révkomárom, 1995. 16 old.

Lévai Béla: A középkori Zelemér krónikája. Kiadja a Józsa-Szentgyörgy Kör és a bodaszőlői Zeleméry László Általános Iskola. Debrecen, 1996. 60 old.

Löntő. Írta: *dr. Csáky Károly. Honismereti Kiskönyvtár 44.* Révkomárom, 1996. 16 old.

Magyar Krónika. Kiadja a Magyarok Világszövetsége. Budapest, 1996. 100 old. – A millicentenáriumi rendezvények krónikája.

Mirnics Károly: Kis-Jugoszlávia hozománya. Kiadja a Hatodik Síp Alapítvány. Budapest, 1996. 176 old. – Írások az asszimilációról és a kisebbségről.

Dr. Misóczki Lajos (szerk): Emlékfüzet a honfoglalás 1100. évfordulójára. Kiadja az egri Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola Magyar Történeti Tanszékének Honismereti Kollégiuma. Eger, 1996. 66 old. – *Kertész Edina:* Hatvan bronzkori emlékei; *Tóth Gábor:* Az egri vár; *Szamiszló Rita:* Szendrő a XVIII. század elején; *Rózsa Ágnes:* Eger barokk emlékei; *Albert Ildikó:* Lábatlan a két világháború között; *Hudák Ágnes:* Az iparosodó Miskolc; *Bartus Csaba:* Herencsényi mezőgazdasága a két világháború között; *Bangó Tímea:* A göcseji (Zalaegerszeg) falumúzeum.

Nagyfödemes. Írta: *dr. Szénássy Árpád és Borovszky László. Honismereti Kiskönyvtár 40.* Révkomárom, 1996. 16 old.

Nagysalló. Írta: *dr. Szénássy Zoltán. Honismereti Kiskönyvtár 15.* Révkomárom, 1995. 16 old.

Nemesócsa. Írta: *Szkukalek László. Honismereti Kiskönyvtár 15.* Révkomárom, 1996. 16 old.

Nemzetstratégia a harmadik évezred küszöbén. Kiadja a Magyarok Világszövetsége. Budapest, 1996. 384 old. – A Magyarok IV. Világkongresszusán elhangzott előadások és beszédek szövege. *Sütő András:* Egyöntettségünk csodaszarvasa; *Horn Gyula:* A Magyarok IV. Világkongresszusán; *Csoóri Sándor:* Ünnepi megnyitó; *Tökés László:* A Magyarok IV. Világkongresszusához; *Kurucz Gyula:* Senki ellen minden arra érdemesért; *Pozsgay Imre:* Geopolitikai változások a XX. században; *Dúray Miklós:* A magyarságpolitika szemléletváltozást igényel; *Maricz László:* Magyar fordulat; *Kurucz Gyula:* Új, életképes nemzetfogalom föltételei; *Bihari Mihály:* A magyarság megmaradásának téje; *Hódi Sándor:* Tézisek egy új nemzeteszmény megeremtéséért; *Székely Kecskés János:* Létezik és kész; *Kiss Gy. Csaba:* A nemzetről való mai beszéd módjáról; *Borbély Imre:* Egy minőségi magyar paradigma; *Martonyi János:* A magyar nemzet sorsa és az európai fejlődés; *Somodi István:* Állásfoglalás az alkotmányozás ügyében; *Jobbágyi Gábor:* A magyar kormánypolitika és jogrendszer gyermek- és családeltenességéről; *Cseh-Szombathy*

László: Házasságkötés, válás, együttélés a mai Magyarországon; *Pongrácz Tiborné:* Megrendült család, fogyó népeség; *Kisida Elek:* A magyar lélek egészsége; *Kopp Mária-Skrabski Árpád:* Testi és lelki egészségünk romlásáról, és a megelőzés legfőbb teendőiről; *Spéder Zoltán:* A szegénység és a szociológia vizsgálatok tükrében; *Tóth István:* A nemzeti összetartozás esélyei; *Gidai Erzsébet:* Egy nemzetutas gazdaság- és szociálpolitika szükségességéről; *Bagdy Gábor:* A tradicionális értékrend a jövőbe vetett hit alapja; *Burányi Béla:* A magyar Holocaust 40 éve; *Varga Domokos:* Demográfiai kérdésekről; *Győri Áttila:* A nagycsalád, mint a nemzet jövőjének bölcsője; *Haraszti Ákos:* Kítőresi kísérlet; *Szecei Mihály:* A Délvidék vagyonvesztése; *Bogár László:* A magyarság vagyonvesztése a XX. században; *Szakács Sándor:* Másfél évszázad alatt három rendszerváltás; *Tellér Gyula:* A kétpólusú társadalom és a demokrácia esélye; *iff. Fekete Gyula:* Tulajdonviszonyok az átmenetben; *Stumpf István:* A háromgenerációs politikai elit; *Lengyel László:* Polgárosodás Magyarországon; *Kopátsy Sándor:* Kisvállalkozó és polgár a válság fojtogatásában; *Rabár Ferenc:* A gazdasági átalakulás jellemzői és nehézségei; *Antal László:* Új kapitalista gazdaság felé; *Kupa Mihály:* Egy tartható gazdasági stratégia feltételei; *Botos Katalin:* Új szociális nemzetgazdasági stratégia; *Veress József:* Miért és milyen nemzetstratégia kell?; *Mellár Tamás:* Jövők kulcsa a gazdasági növekedés; *Árkossy Csaba:* Új magyar gazdasági stratégia; *Márton János:* A magyar művelődéspolitikai és „szerkeztetvéltása”; *Dávid Gyula:* A magyar művelődés többszörös struktúraváltása 1920 után; *Mádl Ferenc:* Kutatás – Fejlesztés – Felsőoktatás; *Pokorni Zoltán:* Oktatás – felemelkedés esélye; *Kerkápoly Endre:* A külföldi ösztöndíjakról; *Grétsy László:* Anyanyelvünk veszélyeztettségének forrásai és megnyilvánulási formái; *Beke György:* Megoldás-e a nyelvtörvény?; *Benyhe János:* Törvényünk és mentesvünk a magyar nyelv; *Tökéczki László:* A magyar művelődés és oktatás jövője; *Hámori József:* Megmentheti-e a kultúrája a nemzetet?; *Révész Tamás Mihály:* A médiatörvény végrehajtása és hatása a társadalomra; *Csurgy Árpád:* Az új információtechnika kihívása: nagyrendszerek, kis nyelvek; *Szabó Iván:* A magyarság kommunikációs lehetőségei; *Tolva Ferenc:* Magyarország, mint Közép-Kelet-Európa Luxemburgja; *Nagy Ferenc:* Magyar iskola a kommunikáció fejlődéstörténetében; *Kiss Ulrich:* A kommunikáció, mint közösségépítés; *Kósa Ferenc:* Keressük a csodaszarvas.

Néprajzi Látóhatár. A Györffy István Néprajzi Társaság folyóirata. Szerk.: Viga Gyula. 1996. 1-2. sz. 264 old. – *Soós Kálmán:* A tiszaí árvizek problémája Ung, Szabolcs, Zemplén és Bereg megyék levelezésében; *Balassa Iván:* Meghalt Kós Károly, Erdély legnagyobb néprajztudósa; *Kós Károly:* Néprajzi Mozaik Kolozsvárról; *Nagy Jenő:* Az Erdélyi magyar szótörténeti tár nyelvé-, művelődéstörténeti és történeti néprajzi jelentősége; *Gráfik Imre:* A kisebbségi kultúra esélyei – A horvátországi magyarság múltja és jelene; *Gnál Károly:* Gondolatok a haladó hagyományok és a halódó életforma ellentmondásairól; *Kömáromi Tünde:* Ron-

tásformák Aranyosszéken – A gyógyító román pap; *Magyar Zoltán*: A széphegyi Szent László kápolna és búcsújáráshely; *Nagy Ödön*: A hagyományos táplálkozás és változásai a Maros Megyei Mezőföldén; *Mackay, Margaret*: A vallási élet magyar-skót közös kutatásának értékéről; *Tamás Menyhért*: Versek édesanyám, Kiss Emerencia kapcsos könyvéből; *Solymár Imre*: Újabb adatok a bukovinai székelyek al-dunai áttelepítésének gazdasági hátteréhez; *Forrai Ibolya*: Gazdálkodás a régi Hadikfalván; *Halász Péter*: A bukovinai székelyek állattartásáról; *Höffler Lajosné*: A bukovinai székelyek viselete; *Lőrincz Etel*: Bukovinai festékesek; *Merk Zsuzsa*: Németh Kálmán levelei a Kalocsai Érseki Levéltárban; *Fabián Margit*: Andrásfalvi fuvarosok; *Fazekas Tiborc*: A bukovinai székelyek szokincsenek változása; *Balassa Iván*: Székely Műzeum (Bonyhád, Tolna megye 1947-1950); *Rudolf László*: Vándorló anyakönyvek.

Nyékvárkony. Írta: *Fekete János és Reško, Alexander*. Honismereti Kiskönyvtár 4. Révkomárom, 1995. 16 old.

Oppidum Csongrád 1996. Kiadja az Oppidum Csongrád Alapítvány. Csongrád, 1996. 125 old. – *Dr. Sebestyén István*: Csemegi Károly jogtudós életpályája és munkássága; *Erdélyi Péter*: Nemzetgyűlési választások 1945-ben Csongrádon; *Dudás Lajos*: Egyházi élet a hódoltsági területen; *Katona Imre*: Homérosz egy kései utóda Csongrádon; *Lóczy Franci* vak históriás élete; *Szűcs Judit*: A vizetekhez kötődő munkák, iparok képviselői Csongrádon a XIX. században; *Labádi Lajos*: Csongrád a szentesi lapokban II.

Papp György: Betlehemnek nyissunk ajtót! *Betli Bt. Szeged*, 1994. 250 old. – A betlehemes játék hagyománya; A betlehemes játék betanítása és tárgyi kellékei. A kötet a következő településekről közöl betlehemes játék leírás: *Horgos, Királyhalma, Ada, Baja, Csíkszék, Esztergom, Csongrád, Debrecen, Gombos, Göcsej, Kikinda, Kuzsuzina, Majdány, Mohol, Hoholgunaras, Nagybánya, Nagyszalonta, Oromhegyes, Szatmárcseke, Székelykeve, Zenta*. Továbbá: A székesfehérvári és a vinyédi bölcsőcske.

Párkány – A Simon-Júda-vásár története. Írta: *Vércse Miklós*. Honismereti Kiskönyvtár 63. Révkomárom, 1996. 16 old.

Pedagógiai Írások. Felelős szerkesztő: *Hargitai József*. Kiadja a Vas megyei Pedagógiai Intézet. Szombathely, 1996. 366 old. – A tartalomról: *Bakó Erzsébet–Hornyák Istvánné–Pócsa Gabriella*: A büki óvoda története; *Palkovicsné Takács Blanka*: A büki iskola fejlődésének története; *Kuntár Lajos*: Bögöte iskolaügyének kezdetei és híressé vált iskolája; *Dobri Mária*: Szilasy János; *Sudár Lászlóné*: A szidol (Oláh Szidónia hosszúperezestgi tanítónő emlékére; *Oszkó Zoltán*: A cellendölki Eötvös Loránd Általános Iskola története; *Szabó Károly*: Az ikervári iskola története; *Ács László*: Egy falusi mester napjai; *Farkas Kálmán*: Régi tankönyvek mai tanulságai; *Handler Andrásné*: A horvát nemzetiségi nyelvoktatás helyzete Szentpéterfán; *Söptei Imre*: A községi polgári iskola alapításának és fenntartásának problémái; *Bariska István*: Az Entwurf és a községi bencés algimnázium; *Kondicsné Kovács Éva*: A gim-

názium alapítása Körmenten; *Meizner Ferencné*: A Végzett Tanulók Szövetségének története; *Dallos Gyula–Soósne Hesztera Erzsébet*: A két tanítási nyelvű idegenforgalmi szakközépiskolai kísérlet tapasztalatai; *Gál József*: Egy kisváros iskolahistóriája (Körmenten); A Vas Megyei Pedagógiai Intézet kiadói tevékenysége; *Nagy István* grafikus: Életemről, pályámról.

Penavin Olga: A jugoszláviai Bánát magyar nyelvjárás atlasza. Szerk.: *dr. Papp György*. CNESA Kiadó, Kanizsa, 1995. 113 old.

Poszonyeperjes. Írta: *Orbán Júlia*. Honismereti Kiskönyvtár 30. Révkomárom, 1996. 16 old.

Rapajkó Tibor: Elek története. NOI Román Lap- és Könyvkiadó. Gyula, 1996. 28 old.; Magyar, német és román nyelven.

Rónai András: Térképezett történelem. Püski Kiadó. Budapest, 1993. 262 old. – A szerző életrajzi jellegű emlékiratában ismerteti a Telesi Pál munkatársaként, a trianoni határok víziójáért végzett munkálatait; A Telesi Pál Tudományos Intézet tevékenységét, s az 1940-es évek sorkérdéseit.

Röske földje és népe. Szerk.: *Péter László*. Kiadja az Önkormányzat. 1996. 504 old.

Rum története. Összeállította: *Horoáth Sándor*. Kiadja az Önkormányzat Képviselőtestülete. Rum, 1996. 200 old.

Dr. Sebestyén Kálmán: Magyarbikal története. Kiadja a Református Egyházközség. Magyarbikal, 1996. 68 old.

Somorjai Ádám: Kutatóárkok. Püski Kiadó. Budapest, 1996. 158 old. – Tanulmányok a szlávok és a magyarok együttélése, a népesedés és a családvédelem, a gazdaság és az erkölcs, valamint a magyar nyelvű teológiai kutatás témakörében.

Szabó László: Társadalom, etnikum, identitás. *Folklor és etnográfia*, 91. Kiadja a KLTE Néprajzi Tanszéke. Debrecen, 1996. 200 old.

Századok. A Magyar Történelmi Társulat Folyóirata. Budapest, 1996. 4. sz. – A tartalomról: *Kovács László*: A kora Árpád-kori pénzüjtásról; *Mesterházy Károly*: Avarok, szlávok, magyarok a Bükk hegységben; *Tóth Sándor László*: Megjegyzések a honfoglalás szakaszaihoz; *Holler László*: A magyar korona néhány alapkérdéséről; *Györffy György*: Népek és nyelvek a honfoglalás térségében; *Terlán Zoltán*: Az etelközi fejedelmválasztás és vérszerződés kérdéseiről; *Veszprémy László*: Troppai Márton a középkori histográfiában; *Bertényi Iván*: Szent László kultuszának Anjou-kori történetéhez.

Századok. A Magyar Történelmi Társulat Folyóirata. Budapest, 1996. 5. sz. – A tartalomról: *Gergely András*: A Frankfurt-Budapest tengely kialakulása 1848 tavaszán; *Urbán Aladár*: Népitélet Lambergtől felett. Beszámoló, emlékeztetők, tanúvallomások; *Diószegi István*: Bismark és Magyarország 1871-1875; *Pajkossy Gábor*: Kőlcsey követi lemondásának történetéhez; *Molnár András*: "A zalai ágyúzás". Zala megye önkéntes adózói (1845-1848); *S. Lengyel Márta–Spira György*: Metternich távozása a kancellári székéből egy magyar udvarnok leírásában; *Foki Ibolya*: Magyar katolikusok Moldva-Olahországon a XIX. század közepén.

Szenik Ibolya: Erdélyi és moldvai magyar sirtóparádák és halottas énekek. Kriterion. Kolozsvár-Bukarest, 1996. 410 old.

Szentkatolnai Bálint Gábor. Erdélyi Tudományos Füzetek 220. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása. Kolozsvár, 1994. 37 old. – **Borcsa János:** Előljáróban; **Bodor András:** Szentkatolnai Bálint Gábor, a nyelvtudós; **Péntek János:** Koreszmék és rögeszmék; **Berta Árpád:** Szentkatolnai Bálint Gábor és a keresztény tatárok; **Bakk Pál:** Bálint Gábor Szentkatolna emlékezetében; **Senga Toru:** Bálint Gábor, Pröhle Vilmos és a japán-magyar nyelvhasználat története.

Szénássy Árpád: A komáromi hírlapírás két-száz éves története. Kiadja a Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat. Tatabánya, 1994. 386 old.

Szénássy Zoltán: Adyfalvától Zágonyig. KT Kiadó, Komárom, 1996. 226 old. – Művelődéstörténeti írások Erdélyről.

Szolnok villamosításának centenáriuma, 1985-1996. Szerk.: **Madarász Tibor.** Kiadja a Tiszántúli Áramszolgáltató Rt. Szolnok, 1996. 240 old.

Szülőföldünk. A Borsod-Abauj-Zemplén Megyei Honismereti Bizottság közleménye. 1995. 23-24. sz. 120 old. – **Szecsőki Károly:** Az irodalom területén tevékenykedő mezőcsáti református lelkészek; **Fehér Erzsébet:** Egy pataki költőnő: Rajka Teréz; **Fehér Dénes:** „A falu rosszsa”. Tóth Edéről, putnoki kiállítása megnyitóján; **Basi Ernő:** Eötvös József és a sályi népdal; **Laki Lukács László:** A Bódva-völgy széphistóriája: Borsovai Lengyel Gyula; **Porkoláb Tibor:** „Az utolsó kuruc” (Csengey költőprofiljához); **Nyilas Attila-Zemlényi Attila:** Csengey Gusztáv autográf verskéziratai a miskolci Herman Ottó Múzeumban; **Kováts Dániel:** Csorba Zoltánról; **Nagy Károly:** Tollas Tibor, akit igazán a börtön tett költővé; **Komáromy Sándor:** Kováts Dániel: Móríc Zsigmond és Sárospatak; **Szikora András:** Kossuth Lajos esküvőjének drámai mozzanatai; **Polgári László:** Tompa Mihály Országos Vers- és Prózamondó Verseny; **Mács József:** Égig érő palatábla; **Nagy Károly:** Helytörténeti források felhasználása tanórákon; **Fagygyas István:** Huszíták a Sajó-völgyében; **Molnár István:** „Sub Rosa” összeesküvés (1670); **Tasnádi László:** Sárospatak és Sorrento; **Molnár István:** A hegyaljai kuruc felkelés; **Udvari István:** Tokaj-hegyaljai férfi keresztnevek Mária Terézia korában; **id. Dobosy László:** Amiről az 1888. évi ózdi tagosítási térkép tájékoztat; **Árua Ferenc:** Hosszúléz. Egy eltűnt sváb falu nyomában; **Balogh Sándor:** Gyertyánvölgy (1788-1926); **Szikora András:** Akikért az andrástanyai harang szól; Egy kitelepített lengyel település, Derenk lakóinak utóéletéről; **Zsebesi László:** Egy magyar levente hányattalásai; **Sárvári Jenő:** Ungvártól a Don kanyarig; **Filkóházi Zoltán:** Ünnepek, jeles napok, vallási szokások Múcsenyban; **Lengyel Gyuláné:** Kender termesztése és feldolgozása Böcsön a háború előtti időkben; **Soltész József-Soltész Józsefné:** Falucsúfolók, falusorolók Ózd környékén; **Benesik János:** Kalászatok Tokaj életéből; **Laki Lukács László:** 150 éve született Edeleányben Sághy Gyula jogtudós; **Högye István:** 100 éve született Mécs László; **Szikora András:** Dr. Bártfai Szabó Gyula, aki felhámasztotta Tokaj-Hegyalja

szőlőkultúráját; **Slezsák Imre:** Miklós Gyula szőlész-borász halálának 100. évfordulóján; **Laki Lukács László:** Berger Károly Lajos, az edelényi születésű mezőgazdasági szakíró; **Högye István:** Történelmi Közlemények Abauj-Torna Vármegye és Kassa múltjából; **Fehérmé Sulyok Éva:** Dombóvári János monográfiája Lavotta Jánosról; **Nagy Károly-Nagy Géza:** A magyarországi Bodgorköz földrajzi nevei; **Fehér József-Sáray László:** Újabb honismereti kiadványok.

Tallós. Írta: **Gágyor József.** Honismereti Kiskönyvtár 28. Révkomárom, 1995. 16 old.

Tanulmányok Csepreg történetéből. Szerk.: **Dénes József.** Kiadja az Önkormányzat. Csepreg, 1996. 230. old. – **Ilon Nándor:** Régészeti adatok Csepreg és vidéke őstörténetéhez; **Kiss Gábor:** Csepreg és környéke a népvándorlás korában; **Tóth Gábor:** Csepreg-Szentkirályi X-XVI. századi temetőjének embertani vizsgálata; **Dénes József:** Csepreg és a Répce vidék az Árpád korban; **Kerny Terézia:** Madonna szobor Csepregről; **Kubinyi András:** Csepreg a Nyugat-Dunántúl középkori városszínházában; **Sági Ferenc:** Csepreg feldúlása 1621-ben; **Deminkovits Péter:** Adatok és források Csepreg mezőváros XVII. századi történetének kutatásához; **Buza János:** Csepregi bor kivitele Sziléziába a harmincéves háború idején.

Tany. Írta: **Tóth Imre.** Honismereti Kiskönyvtár 16. Révkomárom, 1995. 16 old.

Tardoskedd. Írta: **Balogh Olga-Csomó Magdolna.** Honismereti Kiskönyvtár 9. Révkomárom, 1995. 16 old.

Trianon. Raffay Ernő: Magyar tragédia – Trianon 75 éve című könyv vitája. Püski, Budapest, 1996. 152 old. – **Püski Sándor:** Bevezető; **Bakos István:** „Balsors akit régen tép...”; **Raffay Ernő:** Trianon 75 éve; **Fekete Gyula:** A népiértékek; **Pozsgay Imre:** Most már kellene egy olyan ország; **Pordányi László:** „...szó sincs arról, hogy túl késő lenne orvosolni az igazságtalanságokat.”; **Beke György:** Történelmi perújrafelvétel; **Fejér Dénes:** Raffay Ernő álláspontját többé nem lehet kikerülni; **Kiss Dénes:** Képességek és megtartó erőnk a nyelvünk; **Kocsis István:** Trianon revíziója?; **Czegő Zoltán:** A szembesülés ideje jött el; **Pecze Ferenc:** „...a tévedéseket számos államférfi belátja.”; **Tóth Pál Péter:** Lehetünk-e palesztinok?; **Kádás György:** A kimondott Igazság, az Igaz Szó ereje; **Domonkos László:** Ők; **Matuska Márton:** Trianoni áfium ellen való orvosság; **Tamáska Péter:** Az utódállami mentalitásról Szlovákia kapcsán; **Tóth Imre:** A palócok és Trianon; **Bernáth Zoltán:** A Kárpát-medence több nép szülőföldje; **Biró Zoltán:** Trianon örök?; **Borbándi Gyula:** Határok, vagy jogok?; **Csete György:** Harmadik Trianon; **Dümmérth Dezső:** A nemzethalál víziója és Trianon; **Kassay Farkas László:** Előzetes igény Raffay Ernő új könyvéhez; **dr. Kazár Lajos:** Elég-e trianoni szétszabdaltságunk miatt csak szólni; **Kelemen József:** „Közép-Európa mint perspektíva”; **Palotás Zoltán:** Magyar tragédia: Trianon 75 éve; **Práczki István:** Szarajevótól – Szarajevóig; **Samu Mihály:** Az önrendelési jog elvének etnikáciává torzulása és megtestesülésének reménye; **Soós Pál:** Trianon jóvátétele; **Varga Lajos Károly:** Szerepünk a Kárpát-medence népei

történelmében; *Vígh Károly*: A Trianonhoz vezető út; *Zétényi Zsolt*: Megjegyzések a határok kérdéséhez.

Ujváry Zoltán: Egy földműves szólásai és közmondásai. *Gömör Néprajza XLVIII.* A KLTE Néprajzi Tanszékének Kiadványa. Debrecen, 1996. 450 old. – Annotált szólások és közmondások; Szólások, közmondások és példabeszédek Lőkös János kéziratot fűzetében; Arany ABC, illemszabályok.

Ujváry Zoltán: *Miscellanea II. Folklor és Etnográfia 90.* Kiadja a KLTE Néprajzi Tanszéke. Debrecen 1996. 264 old. – A vadon termő növények szerepe a táplálkozásban az abaúj-zempléni hegyvidéken; Források és kutak a zempléni hegyvidéken; Pásztorokodás, juhászat, földművelés, település, építkezés Hajdúszoboszlón; Ősi fagegmunkáló eszköz népi használatban; Primitív tűzgyújtási módok Észak-Magyarországon; A látófa emléke a konyári legelőn; Gyergyai Árgirusa és a magyar népmesék.

Vasi Honismereti és Helytörténelmi Közlemények. 1996/2. 96 old. – *Csorba László*: Látszat és valóság – Magyarország anno; Részlet Vas vármegye törvényhatósági bizottságának 1896. május 9-én megtartott ünnepi közgyűlésének jegyzőkönyvéből; *Kiss Gábor*: Az ijervári 10-11. századi temető; *Szabó Gábor*: Demográfiai változások és urbanizációs folyamatok a dualizmus kori Szombathegyen; *Melega Miklós*: A századfordulós Szombathegy infrastruktúrájából; *M. Kozár Mária*: A perestói ház berendezése; *Csik Zsófia*: Egy millicente-

náriumi emléktábla nyomában; *Söptei Imre*: A „Magyarhon ezredéves fennállásának megünneplése” Kőszegen; *Orbán Róbert*: Milleneumi faültetések Vas megyében; *Balogh Péter*: A szombathegyi evangélikus templom története; *Németh Endre*: A millennium évében született – Az ikervári villamoserőmű.

Vasi Honismereti és Helytörténelmi Közlemények. 1996/3. 96 old. – *Galambos Ferenc*: Ezeréves a magyar iskola; *Feiszt György*: Beszélgetés Galambos Ferenc Iréneusszal; *Németh Gyula*: Id. Palatkás József fafaragó; *Pethő Gyula*: A krónikáirásról, történelmi visszatekintéssel; *Dénes József*: Hadiesemények Vas megye területén 802-1809.; *Sill Ferenc*: Kazó István kánoni vizitációja Kőszegen, 1697.; *Tóth Péter*: Vázlat Horváth József (1794-1849) természettudós életművéről; *Tilcsik György*: Források és adatok a Batthyány Lajos és édesanyja közti vita lezárásához; *Molnár András*: A 7. Honvédszázalaj történetéről, 1848-1849; *Gál József*: Karácsony Sándor levelei Weöres Sándorhoz; *Salamon Nándor*: „Szines vasi föld” – Csonka Ernő festészetéről gyűjteményes kiállítás kapcsán.

Zádorné Zsoldos Mária: Jász-Nagykun-Szolnok megye egészségügyi szervezetének, helyzetének fő vonásai (1878-1976). *Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Közleményei 2.* Szolnok, 1996. 160 old.

Zsámbok Tamás: Fejezetek Nagybalog néprajzából. *Gömör Néprajza XII.* Kiadja a KLTE Néprajzi Tanszéke. Debrecen, 1996. 116 old.

„A Jászságért Alapítvány” pályázati felhívása

„A Jászságért Alapítvány” kuratóriuma pályázatot hirdet, melynek célja a jászok és a Jászság történelmi, néprajzi, kulturális, oktatási és közművelődési értékeit gyarapítókat támogatása. Pályázhatnak azok a magánszemélyek és jogi személyek, akik és amelyek a fenti célokat szolgáló törekvésekhez, kezdeményezéseikhez anyagi támogatást várnak.

A pályázatnak tartalmaznia kell:

- annak a konkrét kezdeményezésnek, célnak, törekvésnek a rövid tartalmi leírását, melyhez a pályázó az anyagi támogatást kéri;
- a fenti cél megvalósításának teljes költségigényét, ideértve a már rendelkezésre álló anyagi fedezetet, továbbá a kért támogatás felhasználásának részletes tervezetét;
- a pályázó pontos nevét, címét, telefonszámát, továbbá azt a bankszámlaszámot (a pénzügyi megnevezésével, a számlatulajdonos nevének feltüntetésével), ahová a megítélt összeget kéri;
- két ajánló véleményét a pályázatról.

A pályázatok benyújtási határideje: 1997. február 28.

A pályázatokat az alábbi címre kérjük eljuttatni: „A Jászságért” Alapítvány kuratóriuma (1537 Budapest, 114 Pf. 367.)

Egyidejűleg „A Jászságért” Alapítvány kuratóriuma közlése az általa alapított „Jászságért” Díj hatodik alkalommal történő kiírását. E díjat az a személy nyerheti el életműve elismeréseként, aki a Jászság művelődési és oktatási életében kiemelkedő alkotómunkát végzett. A díj összege: 100 000 forint. A díjazandó személyre részletes indoklással javaslatot kér és vár a kuratórium magánszemélyektől és jogi személyektől egyaránt. A javaslatok benyújtásának határideje: 1997. február 28.

Blaskovich gyűjtemény

(Gócsa Mihály felvételei)

Blaskovich Gyula
(1843-1911)

Blaskovich kúria
Igazójának részlete

V hátsó borítón látható képek: 1. Cszmadiacéh padjának részlete, 1705. Rozsnyó, Gömör m. 2. Spanyolozott ótartó, 1880-as évek. Somogy m. 3. Mángorló részlete, 1835. Debrecen, Hajdú m. 4. Mángorló részlete, 1868. fője, Sopron m. 5. Mézeskalács-minta, 1850. Csákvár, Fejér m. 6. Boroskancsó, 1860. Gyöngyös, Heves m. 7. Nemzeti szűr gallérhímzése, 1870-es évek. Nagyszalonta, Bihar m. 8. Cifraszűr aljának díszítése, 1880-as évek. Debrecen, Hajdú m. 9. Ivócsanak nyele, XIX. század második fele. Gömör m. 10. Pálinkásbutella, 1893.

1.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

8.

9.

